

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Rynek pracy w podregionie częstochowskim : podręcznik "dobrych praktyk"

Author: Franciszek Kłosowski, Sławomir Pytel, Anna Runge, Sławomir Sitek, Elżbieta Zuzańska-Żyśko

Citation style: Kłosowski Franciszek, Pytel Sławomir, Runge Anna, Sitek Sławomir, Zuzańska-Żyśko Elżbieta. (2013). Rynek pracy w podregionie częstochowskim : podręcznik "dobrych praktyk". Sosnowiec : Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

RYNEK PRACY W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM

**Franciszek Kłosowski, Sławomir Pytel, Anna Runge,
Sławomir Sitek, Elżbieta Zuzńska-Żyśko**

Człowiek - najlepsza inwestycja

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Rynek pracy w podregionie częstochowskim

Podręcznik „dobrych praktyk”

FRANCISZEK KŁOSOWSKI

SŁAWOMIR PYTEL

ANNA RUNGE

SŁAWOMIR SITEK

ELŻBIETA ZUZAŃSKA-ŻYŚKO

SOSNOWIEC 2013

Redaktor Prac Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Prof. dr hab. Andrzej T. Jankowski

Recenzenci

Prof. dr hab. Andrzej Matczak

Prof. UMCS dr hab. Andrzej Miszczuk

Prof. UG dr hab. Tomasz Michalski

Publikacja powstała w ramach projektu badawczego pt.: „Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Skład zespołu badawczego:

prof. dr hab. Jerzy Runge – ekspert merytoryczny

zespół: dr hab. Franciszek Kłosowski, dr Monika Kurpanik, dr Jacek Petryszyn, dr Sławomir Pytel, dr Anna Runge, dr Sławomir Sitek, mgr Tomasz Spórna, dr Elżbieta Zuzańska-Żyśko

Graficzne opracowanie rycin Tomasz Spórna

ISBN 978-83-61644-41-2

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład 250 egzemplarzy

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
ROZDZIAŁ 1. DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA RYNKU PRACY W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM	9
1.1. ROZMIESZCZENIE LUDNOŚCI	9
1.2. ZMIANY ZALUDNIENIA	12
1.3. MIGRACJE LUDNOŚCI	17
1.3.1. NAPŁYW I ODPLYW LUDNOŚCI	18
1.3.2. KIERUNKI NAPŁYWU MIGRACYJNEGO	26
1.3.3. KIERUNKI ODPLYWU MIGRACYJNEGO	28
1.3.4. NAPŁYW MIGRACYJNY DO GMIN	30
1.3.5. ODPLYW MIGRACYJNY Z GMIN	32
1.3.6. STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA MIGRANTÓW	34
1.4. STRUKTURA PŁCI I WIEKU LUDNOŚCI	36
1.4.1. STRUKTURA PŁCI LUDNOŚCI	36
1.4.2. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI	39
1.5. PROGNOZOWANE ZMIANY W LICZBIE I STRUKTURZE LUDNOŚCI	47
1.6. SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA RYNKU PRACY	52
ROZDZIAŁ 2. UWARUNKOWANIA GOSPODARCZE RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO	63
2.1. RYS HISTORII ROZWOJU GOSPODARCZEGO PODREGIONU	63
2.2. POZIOM ROZWOJU GOSPODARKI PODREGIONU	65
2.2.1. BAZA GOSPODARCZA	65
2.2.2. PRACUJĄCY W GOSPODARCE	72
2.2.3. FUNKCJE EGZOGENICZNE GMIN	81
2.2.4. FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI PODREGIONU	82
2.2.5. PERSPEKTYWY GOSPODARCZE	86
ROZDZIAŁ 3. KLASYFIKACJA RYNKÓW PRACY ORAZ STRUKTUR BEZROBOCIA W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM	90
3.1. RYNKI PRACY	90
3.1.1. KLASYFIKACJA WIELKOŚCI RYNKÓW PRACY	90
3.1.2. ODDZIAŁYWANIE RYNKÓW PRACY	100
3.2. DYNAMIKA ZMIAN ORAZ POZIOM WAHAŃ LICZBY PRACUJĄCYCH	102
3.3. SPOŁECZNO-GOSPODARCZE SKŁADOWE RYNKU PRACY	105
3.3.1. AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA MIESZKAŃCÓW PODREGIONU	105

3.3.2. RYNEK PRACY W ŚWIECIE RUCHLIWOŚCI PRZESTRZENNEJ ORAZ STRUKTURY WIEKU LUDNOŚCI	107
3.3.3. POZIOM WYNAGRODZEŃ	109
3.4. IDENTYFIKACJA SPECYFICZNYCH PROBLEMÓW BEZROBOCIA	110
3.5. PROGNOZA ROZMIARÓW BEZROBOCIA W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM.	115
ROZDZIAŁ 4. LOKALNE RYNKI PRACY. STUDIUM PRZYPADKÓW.	118
4.1. KOZIEGŁOWY	118
4.2. KONIECPOL	124
4.3. PANKI	128
ROZDZIAŁ 5. MODEL RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO ORAZ POTENCJALNE SCENARIUSZE DAŁSZYCH PRZEMIAN GOSPODARCZYCH	132
5.1. UJĘCIE MODELOWE RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO	132
5.2. WNIOŚKI Z KONSULTACJI RYNKU PRACY W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM	133
5.3. POTENCJALNE SCENARIUSZE PRZEMIAN GOSPODARCZYCH	135
PODSUMOWANIE.	140
REKOMENDACJE.	142
LITERATURA I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE.	147
SPIS RYCIN I TABEL.	150

WPROWADZENIE

Niniejsza książka stanowi kompendium wiedzy na temat rynku pracy w podregionie częstochowskim. Celem opracowania jest diagnoza uwarunkowań społecznych i gospodarczych rynku pracy badanego obszaru, a także nakreślenie scenariuszy dalszych jego przemian. Podregion częstochowski położony jest w północnej części województwa śląskiego. Składa się on z miasta na prawach powiatu Częstochowy oraz trzech powiatów – częstochowskiego, kłobuckiego i myszkowskiego. Razem w podregionie znajduje się 31 gmin, a jego ogólna powierzchnia to 3049,7 km². W 2012 r. podregion częstochowski zamieszkiwało 527,6 tys. osób.

Opracowanie to należy traktować jako szczegółowy suplement do raportu przygotowanego dla całego województwa pt. „Społeczno-gospodarcze oraz przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego”. Szereg informacji o podregionie z punktu widzenia całości województwa znalazło się właśnie w owym opracowaniu.

Niniejsza publikacja jest efektem badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego pt.: „Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych rynków pracy województwa śląskiego – SGP WSL” realizowanego w ramach Priorytetu VIII Regionalne Kadry Gospodarki, Działania 8.1 Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie, Poddziałania 8.1.2 Wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych w regionie, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Rozdział pierwszy niniejszej analizy dotyczy uwarunkowań demograficzno-społecznych. Nakreślono w nim kierunek przemian demograficznych zachodzących w podregionie częstochowskim. Szczególną uwagę przywiązano do zjawisk migracji, kształtujących poziom zasobów pracy.

Kolejna część pracy poświęcona jest wątkom gospodarczym, w tym ujęciu sektorowemu gospodarki. Zaprezentowano w nim największych pracodawców z podregionu częstochowskiego.

W rozdziale trzecim dokonano podziału rynków pracy oraz klasyfikacji zjawisk związanych z bezrobociem. W tej części pracy pogrupowano gminy według kryterium wyróżniających się wartości opisujących badane zagadnienie.

Rozdział czwarty poświęcony jest prezentacji studium przypadku trzech wybranych gmin Koziegłowy, Koniecpol i Panki. Rozważania obejmują kwestie

zarówno społeczne, jak i gospodarcze. Mają one charakter *case study* lokalnych rynków pracy, ukazujące dobre praktyki jak również wskazujące na pewne ograniczenia.

Ostatnia część książki poświęcona została próbie nakreślenia scenariuszy rozwoju. Zaprezentowano trzy różne warianty: pozytywny, neutralny oraz negatywny. Podjęto również próbę nakreślenia pewnych rekomendacji w zakresie dalszych działań. Ich upowszechnienie i wdrażanie należy traktować jako element dobrych praktyk.

Oddając w ręce Czytelników niniejsze opracowanie liczymy, że będzie ono pomocne w działaniach bieżących wspomagających rynek pracy. Publikacja kierowana jest do władz samorządowych, instytucji rynku pracy, przedstawicieli administracji rządowej w terenie, a także przedsiębiorców, mieszkańców oraz wszystkich, których interesują zagadnienia rynku pracy.

Zdajemy sobie sprawę, że prezentowany obraz jest efektem projekcji statystycznej sytuacji i w niektórych przypadkach może różnić się od postrzegania na poziomie gminnym. Niedoskonałość danych statystycznych a także stopień skomplikowania rzeczywistości sprawia, że przedstawiony obraz może zawierać pewne zniekształcenia. Zespół autorów dołożył wszelkich starań, aby prezentowane zestawienia oraz rekomendacje były jak najbardziej adekwatne do stanu faktycznego. Liczymy, że wskazane przez nas szczególne wymiary rynku pracy mogą być sygnałem do bieżącego monitoringu stanu lokalnej gospodarki oraz przesłanką kreowania pozytywnych warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego.

Uwagi metodologiczne

W opracowaniu dotyczącym rynków pracy niezwykle istotna jest identyfikacja wszystkich jego elementów, a takim niewątpliwie jest liczba pracujących. Niestety, ogólnie dostępne dane statystyczne GUS nie ujmują całości pracujących, lecz tylko tą część, która pracuje w podmiotach zatrudniających ponad 9 osób. Nie uwzględniają też pracujących w rolnictwie indywidualnym.

Biorąc pod uwagę te ograniczenia, podjęto działania, które przynajmniej częściowo mają na zadanie eliminację głównych problemów oficjalnych danych dotyczących pracujących. W tym celu zakupiono w Urzędzie Statystycznym w Katowicach bazę danych o wszystkich pracujących w podmiotach gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON (z uwzględnieniem podmiotów do 9 zatrudnionych). Baza ta ma jednak kilka zasadniczych wad:

- po pierwsze – przeszacowuje nieco ogólną liczbę pracujących,

– po drugie – stwarza pewne problemy przy analizach pracujących na poziomie lokalnym.

Wynika to ze sposobu rejestracji i charakteru podmiotów gospodarczych w systemie REGON. Podmioty rejestrowane są w miejscu siedziby firmy i to tu właśnie przypisywani są wszyscy pracujący niezależnie od ich faktycznego miejsca pracy. Tym samym w dużych podmiotach gospodarczych, posiadających kilka zakładów zlokalizowanych w więcej niż jednej gminie, zostaną oni ujęci jedynie w miejscu rejestracji spółki. W związku z tym w niektórych gminach w stosunku do rzeczywistej liczby otrzymujemy „zbyt dużo” pracujących (dotyczy to zwłaszcza Katowic), podczas gdy w mniejszych gminach jest ich „zbyt mało”. W przypadku województwa śląskiego dotyczy to głównie spółek węglowych, gdyż każda z kopalń z reguły zatrudnia po 3–4 tys. pracujących. Te dane mogą całkowicie zmienić rozmiary lokalnego rynku pracy i jego charakter.

Dlatego by ograniczyć ten problem (nie jest możliwe całkowite wyeliminowanie go) w przypadku kilku dużych spółek – Kompanii Węglowej S.A., Katowickiego Holdingu Węglowego S.A., Jastrzębskiej Spółki Węglowej S.A. oraz Fiata Auto Poland S.A. – dla których możliwe było pozyskanie danych o zatrudnieniu w konkretnych zakładach, dokonano korekty pracujących w gminach, gdzie zakłady te są zlokalizowane.

Jak to zostało zasygnalizowane powyżej, procedurę korekty przeprowadzono tylko dla kilku największych podmiotów. Problemy tego typu mogą pogłębić się schodząc na bardziej szczegółowe poziomy danych np. sekcji. Tutaj brak lub nadmiar choćby tylko jednego dużego zakładu może całkowicie zmienić charakter gospodarczy gminy. Dlatego, by nie popełniać tego typu błędów zrezygnowano całkowicie z analizy struktury pracujących w układzie sekcji i na poziomie gmin.

W celu pozyskania danych o zatrudnieniu w rolnictwie indywidualnym, dokonano szacunków liczby pracujących wykorzystując materiały Powszechnych Spisów Rolnych z 2002 i 2010 r. Były to dane o indywidualnych gospodarstwach rolnych o powierzchni powyżej 1 ha, które prowadziły działalność rolniczą. Każdemu z tych gospodarstw przypisano jedną osobę pracującą, niezależnie czy produkcja odbywała się wyłącznie i głównie na potrzeby własne, czy też przeznaczona była głównie na rynek.

W konsekwencji w miarę pełne dane o pracujących dotyczą 2002 i 2010 r., dlatego zwłaszcza dla tych dwóch przekrojów czasowych przeprowadzona będzie analiza w której wykorzystane zostaną dane dotyczące liczby pracujących. Jedynie w rozdziale 3 dane dotyczące pracujących pochodzą bezpośrednio z bazy REGON i nie obejmują pracujących w rolnictwie indywidualnym.

Podobne problemy metodologiczne występują przy analizie migracji. Prowadzenie dokładnych badań przez Główny Urząd Statystyczny odnośnie rozmiarów i kierunków migracji jest utrudnione, bowiem obowiązku zgłaszania wyjazdu nie dopełnia znaczna część wyjeżdżających osób. Zebrane dane pokazują jednak trendy związane ze skalą oraz kierunkami migracji. Większość danych została pozyskana z Banku Danych Lokalnych GUS, a dane dotyczące kierunków migracji zakupiono bezpośrednio w GUS.

Nazewnictwo obszaru badań. Podział województwa śląskiego na jednostki statystyczne (NTS-3) wyróżnia 8 podregionów: bielski, bytomski, częstochowski, gliwicki, katowicki, rybnicki, sosnowiecki i tyski (por. mapa na wkladce). W nawiązaniu do tego podziału opracowano problematykę rynku pracy poszczególnych podregionów: bielskiego, częstochowskiego i rybnickiego. Jednak pięć kolejnych podregionów, położonych w środkowej części województwa (bytomski, gliwicki, katowicki, sosnowiecki i tyski), potraktowano łącznie nazywając ten obszar (na potrzeby niniejszego opracowania) subregionem centralnym.

Autorzy zdają sobie sprawę z istnienia niejednolitego nazewnictwa tak wyróżnionych obszarów, zapisanego w różnych dokumentach. Przykładowo, zgodnie ze strategią rozwoju województwa śląskiego obszar województwa został podzielony na 4 subregiony planistyczne: północny, południowy, zachodni i środkowy. Jednak przestrzennie są to te same obszary co podregiony częstochowski, bielski, rybnicki oraz subregion centralny. Z tych też powodów tytuły czterech opracowań częściowych brzmią odpowiednio:

Rynek pracy w podregionie bielskim.

Rynek pracy w podregionie częstochowskim.

Rynek pracy w podregionie rybnickim.

Rynek pracy w subregionie centralnym województwa śląskiego.

Autorzy

ROZDZIAŁ 1

DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA RYNKU PRACY W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM

1.1. ROZMIESZCZENIE LUDNOŚCI

W 2012 r. podregion częstochowski zamieszkiwało 527,6 tys. osób, z czego 308,0 tys., tj. 58,4% mieszkało w miastach, zaś 219,6 tys. osób, tj. 41,6% – na wsi. Podregion częstochowski stanowił 11,4% ogólnego zaludnienia województwa śląskiego, podczas gdy obejmował 24,7% powierzchni województwa. W 2010 r. skupiał on 197,3 tys. pracowników, tj. zaledwie 9,9% ogółu pracujących w województwie śląskim (bez rolnictwa indywidualnego). Rynek pracy podregionu cechuje silna koncentracja przestrzenna, gdyż ponad połowa pracowników (115,5 tys. osób, tj. 58,6%) jest zatrudniona w Częstochowie.

Rozmieszczenie ludności jest nierównomierne o czym świadczy zarówno gęstość zaludnienia, jak i procentowy udział poszczególnych jednostek przestrzennych (miast i gmin) w zaludnieniu całego podregionu. Dominującą część liczby ludności skupiają dwa powiaty: Częstochowa (miasto na prawach powiatu) oraz powiat częstochowski. Obejmują one łącznie 369,9 tys. mieszkańców, tj. 70,1% ludności podregionu częstochowskiego, zajmując przy tym 55,1% jego powierzchni. Pozostałe dwa powiaty, kłobucki i lubliniecki, stanowią 29,9% zaludnienia podregionu oraz 44,9% jego powierzchni. O ile w latach 1999–2012 udział Częstochowy w zaludnieniu podregionu częstochowskiego zmalał (z 46,6% do 44,4%), to udział powiatu częstochowskiego zwiększył się z 24,6% do 25,7%, co jest m.in. wynikiem przesuwania się zaludnienia z miasta do strefy podmiejskiej, głównie na obszary wiejskie.

Połowę ludności badanego podregionu skupiają miasta Częstochowa i Myszków (łącznie 267,2 tys. mieszkańców, tj. 50,6% ogółu ludności) choć stanowią one zaledwie 7,7% powierzchni podregionu (tab. 1.1). Pozostała część zaludnienia rozłożona jest pomiędzy jednostki przestrzenne o wielkości 10–20 tys. mieszkańców (116,3 tys. osób, tj. 22,0% ogółu) zajmujących łącznie 30,6% obszaru podregionu częstochowskiego oraz miasta i gminy o liczbie 5–10 tys. mieszkańców (101,2 tys. osób, tj. 19,2%) na 40,7% powierzchni podregionu.

Tab. 1.1. Rozmieszczenie ludności w podregionie częstochowskim w latach 1999 i 2012

Powiaty, MIASTA i gminy wiejskie	Liczba ludności ogółem		Udział gmin w zaludnieniu podregionu		Powierz- chnia w km ²	Udział gmin w powierzchni podregionu	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)
	1999	2012	1999	2012	2012	2012	2012
Województwo śląskie	4 776 856	4 615 870	100,0	100,0	12 333	100,0	374
Podregion częstochowski	545 657	527 575	11,4	11,4	3 049	24,7	173
			100,0	100,0		100,0	
CZĘSTOCHOWA	254 071	234 472	46,6	44,4	160	5,2	1466
Powiat częstochowski	133 999	135 404	24,6	25,7	1 521	49,9	89
BLACHOWNIA	10 084	9 863	1,9	1,9	36	1,2	274
Blachownia	3 282	3 370	0,6	0,6	31	1,0	109
Dąbrowa Zielona	4 326	4 026	0,8	0,8	100	3,3	40
Janów	6 185	5 998	1,1	1,1	146	4,8	41
Kamienica Polska	5 494	5 602	1,0	1,1	46	1,5	122
Kłomnice	13 961	13 771	2,6	2,6	147	4,8	94
KONIECPOL	6 610	6 233	1,2	1,2	37	1,2	169
Konieczpol	4 210	3 765	0,8	0,7	110	3,6	34
Konopiska	10 287	10 714	1,9	2,0	79	2,6	136
Kruszyna	4 933	4 915	0,9	0,9	94	3,1	52
Lelów	5 371	5 012	1,0	1,0	124	4,1	40
Mstów	10 001	10 635	1,8	2,0	120	3,9	89
Mykanów	13 404	14 692	2,5	2,9	141	4,6	104
Olsztyn	7 064	7 257	1,3	1,4	109	3,6	67
Poczesna	12 193	12 782	2,2	2,4	60	2,0	213
Przyrów	4 318	3 906	0,8	0,7	80	2,6	49
Rędziny	9 524	10 046	1,7	1,9	41	1,3	245
Starcza	2 752	2 817	0,5	0,5	20	0,7	141
Powiat kłobucki	85 015	85 735	15,6	16,3	889	29,2	96
KŁOBUCK	13 651	13 281	2,5	2,5	47	1,5	283
Kłobuck	6 923	7 454	1,3	1,4	83	2,7	90
KRZEPICE	4 631	4 492	0,9	0,9	28	0,9	160
Krzepice	4 927	4 805	0,9	0,9	51	1,7	94
Lipie	6 647	6 462	1,2	1,2	99	3,3	65
Miedźno	7 515	7 647	1,4	1,5	113	3,7	68
Opatów	6 811	6 868	1,2	1,3	73	2,4	94
Panki	4 930	5 102	0,9	1,0	55	1,8	93
Popów	6 038	6 036	1,1	1,1	102	3,4	59
Przystajń	6 053	5 961	1,1	1,1	89	2,9	67
Wręczyca Wielka	16 889	17 627	3,1	3,3	149	4,9	118
Powiat myszkowski	72 572	71 964	13,3	13,6	479	15,7	150
MYSZKÓW	33 570	32 694	6,1	6,2	74	2,4	442
KOZIEGŁOWY	2 479	2 475	0,5	0,5	27	0,9	92
Koziegłowy	12 198	11 891	2,2	2,2	133	4,4	89
Niegowa	5 925	5 707	1,1	1,1	87	2,8	66
Poraj	10 336	10 892	1,9	2,1	57	1,9	191
ŻARKI	4 311	4 461	0,8	0,8	25	0,8	178
Żarki	3 753	3 844	0,7	0,7	76	2,5	51

Uwagi: KŁOBUCK – miasto; Kłobuck – gmina wiejska

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

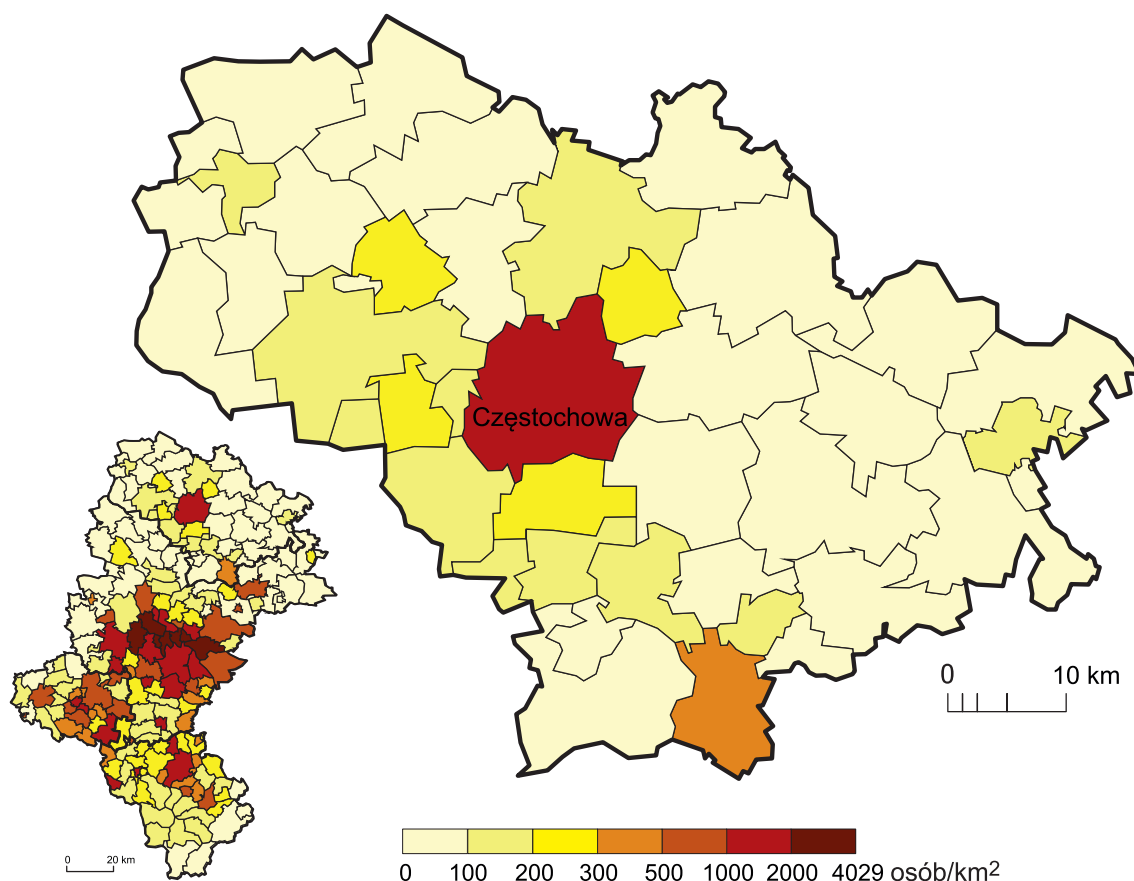

Niewielki udział w zaludnieniu posiadają miasta i gminy liczące 2–5 tys. mieszkańców, zamieszkuje w nich bowiem 42,9 tys. osób, tj. 8,13% ogółu ludności na obszarze stanowiącym 21,1% powierzchni podregionu.

Ciekawe jest jednak to, iż dominacja Częstochowy maleje (z 46,6% w 1999 r. do 44,4% w 2012 r.), czemu towarzyszy wzrost udziału gmin wiejskich położonych w zapleczu Częstochowy (m.in. Wręczyca Wielka, Mykanów, Poczesna). Udział miast i gmin o wielkości zaludnienia 10–20 tys. mieszkańców zwiększył się w latach 1999–2012 z 20,7% do 22,0%, a w jednostkach liczących 5–10 tys. odpowiednio z 18,5% do 19,2%.

Jak wykazano powyżej, charakterystyczną cechą podregionu częstochowskiego jest znaczny stopień koncentracji przestrzennej ludności. Wyraża się on także poprzez gęstość zaludnienia wynoszącą dla Częstochowy 1466 osób/km², przy czym następna co do wielkości gęstość zaludnienia dla Myszkowa wynosi tylko 442 osób/km². W małych miastach (Kłobuck, Blachownia) oraz podmiejskich gminach wiejskich (Rędziny, Poczesna) gęstość zaludnienia waha się od 200–300 osób/km², a w pozostałych tego typu jednostkach (małe miasta: Żarki, Koniecpol, Krzepice oraz gminy wiejskie w zapleczu Częstochowy: Poraj, Starcza, Konopiska, Kamienica Polska, Wręczyca Wielka, Blachownia, Mykanów) od 100 do 200 osób/km² (ryc. 1.1). Pozostałe obszary podregionu częstochowskiego są słabiej zaludnione. Dotyczy to zwłaszcza wschodniej części badanego obszaru, gdzie gęstość zaludnienia wynosi poniżej 50 osób/km² (Przyrów, Janów, Lelów, Dąbrowa Zielona, Koniecpol).

Powyższe rozważania wskazują, iż cechą układu osadniczego podregionu częstochowskiego jest dominacja Częstochowy nad pozostałymi jednostkami osadniczymi. Jest ona wynikiem polaryzacji rozwoju społeczno-gospodarczego w Częstochowie (Runge, 1996a), mimo, że jest ona nieco łagodzona przez procesy suburbanizacji. Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy podregionu wymagałby wzmocnienia potencjału pozostałych miast, które pozostają w „cieniu” Częstochowy. Sprzyjać temu może uzyskanie specjalizacji funkcjonalnej przez te miasta poprzez częściowe przejmowanie niektórych działalności społeczno-gospodarczych z Częstochowy. Wymagałoby to jednak bardzo dobrego skomunikowania z miastem głównym, a także niezbędnej bazy (ludzkiej i materialnej) dla pełnienia takich funkcji.

Ryc. 1.1. Gęstość zaludnienia w gminach podregionu częstochowskiego w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

1.2. ZMIANY ZALUDNIENIA

W latach 1999–2012 liczba ludności podregionu częstochowskiego zmniejszyła się z 545,7 tys. do 527,6 tys. osób, tj. do 96,7% stanu wyjściowego (tab. 1.2). Pozostałe powiaty wykazywały stagnację zaludnienia – częstochowski do 101,0%, kłobucki do 100,8%, zaś myszkowski do 99,2%. Łącznie w powiatach tych liczba ludności nieznacznie wzrosła z 291,6 tys. do 293,1 tys. mieszkańców, tj. do 100,5%. Największy spadek zaludnienia zanotowała Częstochowa, która w 2012 r. osiągnęła 92,3% stanu zaludnienia z 1999 r.

W obrębie podregionu częstochowskiego występowały zatem obszary charakteryzujące się wzrostem zaludnienia, stagnacją lub ubytkiem liczby ludności (ryc. 1.2).

Tab. 1.2. Dynamika zaludnienia w podregionie częstochowskim w latach 1999–2012

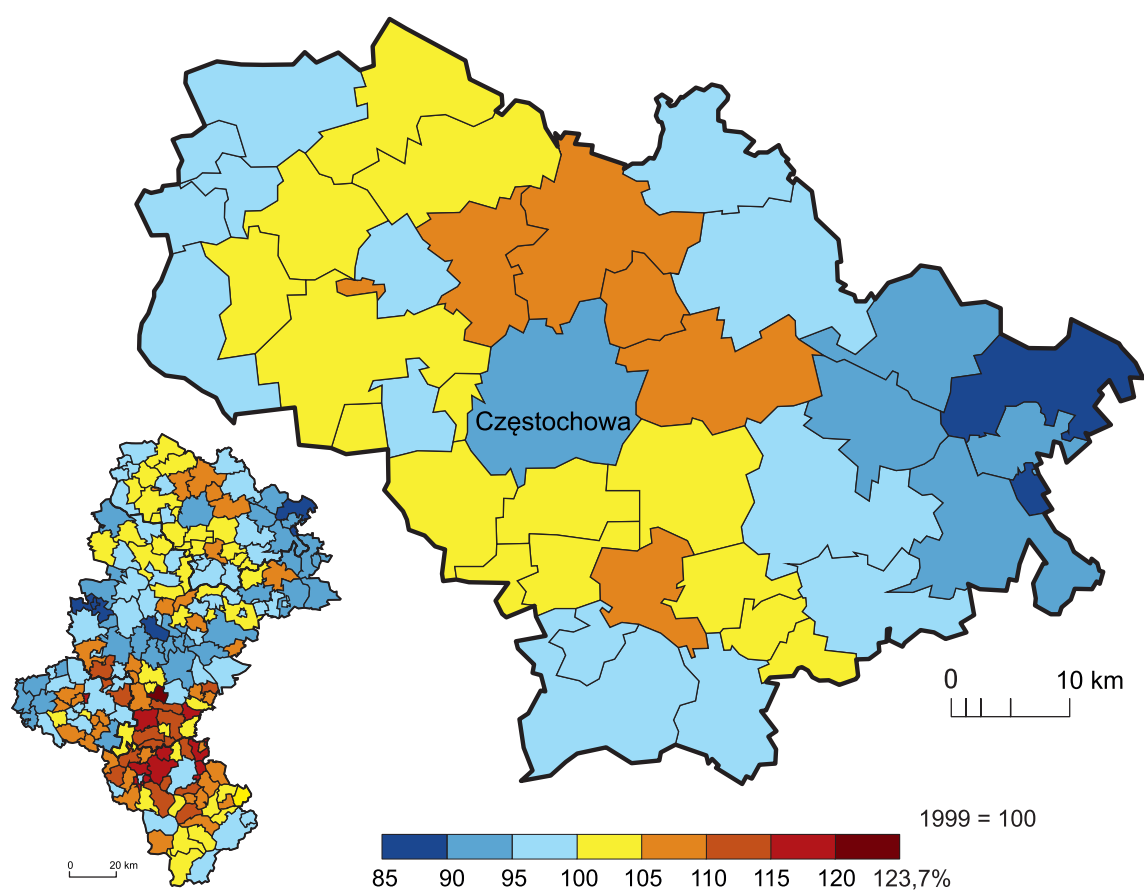
Powiaty, MIASTA i gminy wiejskie	Liczba ludności		Dynamika zaludnienia		
	1999	2012	1999–2006 (1999 = 100)	2006–2012 (2006 = 100)	1999–2012 (1999 = 100)
Województwo śląskie	4 776 856	4 615 870	97,7	98,9	96,6
Podregion częstochowski	545 657	527 575	98,0	98,6	96,7
Częstochowa	254 071	234 472	96,4	95,7	92,3
Powiat częstochowski	133 999	135 404	99,7	101,4	101,0
Powiat kłobucki	85 015	85 735	99,7	101,1	100,8
Powiat myszkowski	72 572	71 964	98,7	100,5	99,2
Obszar wzrostu zaludnienia					
Mykanów	13 404	14 692	103,5	105,9	109,6
Kłobuck	6 923	7 454	104,2	103,3	107,7
Mstów	10 001	10 635	103,0	103,2	106,3
Rędziny	9 524	10 046	101,8	103,6	105,5
Poraj	10 336	10 892	101,7	103,6	105,4
Poczesna	12 193	12 782	102,2	102,6	104,8
Wręczyca Wielka	16 889	17 627	101,4	102,9	104,4
Konopiska	10 287	10 714	101,4	102,7	104,2
Panki	4 930	5 102	101,8	101,7	103,5
ŻARKI	4 311	4 461	103,4	100,1	103,5
Obszar stagnacji zaludnienia					
Olsztyn	7 064	7 257	95,6	107,5	102,7
Blachownia	3 282	3 370	105,4	97,5	102,7
Żarki	3 753	3 844	99,4	103,1	102,4
Starcza	2 752	2 817	99,1	103,3	102,4
Kamienica Polska	5 494	5 602	102,1	99,9	102,0
Miedźno	7 515	7 647	100,7	101,1	101,8
Opatów	6 811	6 868	98,8	102,0	100,8
Popów	6 038	6 036	100,1	99,9	100,0
KOZIEGŁOWY	2 479	2 475	99,9	99,9	99,8
Kruszyna	4 933	4 915	99,4	100,2	99,6
Kłomnice	13 961	13 771	98,9	99,7	98,6
Przystajń	6 053	5 961	99,0	99,5	98,5
Obszar regresu zaludnienia					
BLACHOWNIA	10 084	9 863	98,0	99,8	97,8
Krzepice	4 927	4 805	98,7	98,8	97,5
Koziegłowy	12 198	11 891	96,6	100,9	97,5
MYSZKÓW	33 570	32 694	98,1	99,3	97,4
KŁOBUCK	13 651	13 281	96,7	100,6	97,3
Lipie	6 647	6 462	97,4	99,8	97,2
KRZEPICE	4 631	4 492	97,9	99,1	97,0
Janów	6 185	5 998	96,5	100,5	97,0
Niegowa	5 925	5 707	97,0	99,3	96,3

Tab. 1.2. Dynamika zaludnienia w podregionie częstochowskim w latach 1999–2012 (cd.)

MIASTA i gminy wiejskie	Liczba ludności		Dynamika zaludnienia		
	1999	2012	1999–2006	2006–2012	1999–2012
silny regres					
KONIECPOL	6 610	6 233	95,1	99,2	94,3
Lelów	5 371	5 012	96,8	96,4	93,3
Dąbrowa Zielona	4 326	4 026	95,7	97,3	93,1
CZĘSTOCHOWA	254 071	234 472	96,4	95,7	92,3
bardzo silny regres					
Przyrów	4 318	3 906	95,4	94,8	90,5
Koniecpol	4 210	3 765	94,1	95,1	89,4

Uwagi: KONIECPOL – miasto; Koniecpol – gmina wiejska

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Ryc. 1.2. Dynamika zaludnienia w gminach podregionu częstochowskiego w latach 1999–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Wzrost zaludnienia wykazywały gminy wiejskie położone w zapleczu Częstochowy: Mykanów, który w roku 2012 wykazał wzrost do 109,6% stanu zaludnienia z 1999 roku; Kłobuck (do 107,7%), Mstów (do 106,3%), Rędziny (do 105,5%), Poraj (do 105,4%), ponadto Poczesna, Wręczyca Wielka, Konopiska. W wymienionych jednostkach przestrzennych, łącznie z gminą Panki i miastem Żarki wykazującymi także niewielki wzrost zaludnienia, liczba ludności zwiększyła się z 98,8 tys. w 1999 r. do 104,4 tys. osób w 2012 r., tj. o 5,6 tys. osób (do 105,7% stanu wyjściowego).

Obszar stagnacji zaludnienia obejmował pozostałe gminy wiejskie z otoczenia Częstochowy: Olsztyn, Blachownia, Starcza, Kamienica Polska, jak i położone w dalszej odległości od stolicy regionu (Żarki, Miedźno, Opatów, Popów). W latach 1999–2012 liczba ludności na tym obszarze zwiększyła się nieznacznie z 42,7 tys. do 43,4 tys., tj. o 732 osoby (do 101,7% stanu z 1999 r.).

Niewielki spadek zaludnienia charakteryzował gminy wiejskie położone w dalszym otoczeniu Częstochowy (Kruszyna, Kłomnice, Przystajń) oraz miasto Koziegłowy. Ubytek ludności wyniósł tu łącznie -304 osób (z 27,4 tys. do 27,1 tys. mieszkańców, tj. do 98,9% stanu z 1999 r.).

Obszar **wyraźnego spadku liczby ludności** obejmował głównie miasta małe (Blachownia, Kłobuck, Krzepice) i średnie (Myszków) oraz gminy wiejskie Krzepice i Lipie położone w północno-zachodniej i zachodniej części podregionu. Pozostałe gminy to Koziegłowy, Janów, Niegowa leżące na południe oraz na wschód od Częstochowy. Obszary te utraciły łącznie -2625 mieszkańców (spadek zaludnienia z 97,8 tys. osób w 1999 r. do 95,2 tys. osób w 2012 r.), tj. do 97,3% stanu wyjściowego.

Rysują się ponadto dwa **obszary o największym ubytku ludności**. Jeden stanowi miasto Częstochowa, w którym w latach 1999–2012 liczba ludności zmniejszyła się z 254,1 tys. do 234,5 osób, tj. o -19599 osób (do 92,3% stanu z 1999 r.). Drugi obszar rozciąga się we wschodniej części podregionu obejmując gminy wiejskie Lelów, Dąbrowa Zielona, Przyrów oraz miasto Koniecpol. W latach 1999–2012 obszar ten utracił łącznie -1893 mieszkańców (spadek zaludnienia z 24,8 tys. do 22,9 tys. osób), tj. do 92,4%. Zatem z obu wyróżnionych obszarów regresu demograficznego podregion częstochowski utracił łącznie -21,5 tys. mieszkańców.

Malą przy tym liczba ludności miejskiej odpowiednio z 329,4 tys. do 308,0 tys. mieszkańców, tj. do 93,5%, przy niewielkim wzroście zaludnienia na obszarach wiejskich (z 216,3 tys. do 219,6 tys. mieszkańców, tj. do 101,6% stanu z 1999 r.). Wskutek tego zmniejszał się udział ludności miejskiej z 60,4% w 1999 r. do 58,4% w 2012 r., zaś wzrastał udział obszarów wiejskich w zaludnieniu podregionu odpowiednio z 39,6% do 41,6%.

Zatem w obrębie podregionu częstochowskiego wyróżnić można dwa obszary o odmiennych tendencjach przemian ludnościowych. Trzon demograficzny podregionu stanowi aglomeracja Częstochowy z zaawansowanymi procesami suburbanizacji na sąsiadujących z nią obszarach wiejskich (Kłosowski, Runge 2010). Mieszkańcy stolicy podregionu przenoszą miejsce swego zamieszkania na teren otaczających miasto gmin wiejskich, najczęściej nie rezygnując z pracy w Częstochowie. Proces ten może być korzystny dla rozwoju obszarów wiejskich, gdyż napływają tam zamożniejsi mieszkańcy Częstochowy. Powoduje to nie tylko zwiększenie sumy podatków, ale stwarza szansę, iż napływowa ludność stanie się odbiorcą miejscowych usług a także sama zechce przenieść z miasta lub założyć w nowym miejscu zamieszkania swoje firmy.

Drugi obszar, obejmujący wschodnią część powiatu częstochowskiego, nie ma możliwości realizacji migracji wahadłowych. Ze względu na jego peryferyjne położenie w stosunku do większych ośrodków miejskich oraz słaby stan techniczny dróg obszar ten charakteryzował się przez wiele lat stałym odpływem młodych mieszkańców szukających pracy poza miejscem swego zamieszkania. Odpływ młodej ludności za pracą trwał tu od wielu lat, co spowodowało znaczne zaawansowanie procesów starzenia i depopulację wschodniej części podregionu. Zmiany ilościowe znajdują bowiem swoje przełożenie w przeobrażeniach jakościowych potencjału demograficznego.

Najpoważniejszymi problemami demograficznymi podregionu częstochowskiego są obecnie ubytek naturalny ludności (przewaga liczby zgonów nad liczbą urodzeń) oraz starzenie się społeczeństwa (Runge A., w druku). W połączeniu z odpływem migracyjnym młodej ludności, zagadnienia te stanowią wzajemnie zależny układ powiązań, bowiem w starym społeczeństwie udział ludności w wieku prokreacyjnym wyraźnie maleje. Zmienia się przy tym znaczenie poszczególnych czynników generujących procesy starzenia ludności w podregionie. Do końca XX wieku powodowany był głównie odpływem migracyjnym młodej ludności. W latach 90. XX wieku proces ten nasilił się wraz z niżem demograficznym, który spowodował spadek udziału dzieci w ogólnej liczbie ludności. Obecnie pogłębiający się proces starzenia demograficznego jest w coraz większym stopniu wynikiem postępujących przemian społecznych, które prowadzą do obniżania rozrodczości (opóźnianie wieku zawierania małżeństw, rodziny jednodzietne). Jedną z przyczyn upowszechniania się takich postaw prokreacyjnych jest trudna sytuacja na rynku pracy nie dająca poczucia bezpieczeństwa socjalnego. Planowanie rodziny niesie za sobą długofalowe konsekwencje, zaś szanse uzyskania i utrzymania pracy są niepewne. Skutkuje to coraz rzadszymi i coraz później podejmowanymi decyzjami o prokreacji.

W rezultacie tych uwarunkowań w latach 1999–2011 w podregionie częstochowskim nie było przyrostu naturalnego. Zanotowano ubytek naturalny ludności wynoszący -18682 osób, z czego połowę, tj. ubytek -9392 osób, wygenerowała sama Częstochowa. Duży regres ludności wystąpił w powiecie częstochowskim -5377 oraz w powiecie myszkowskim -2779 osoby. Obszar **depopulacji** stanowią gminy wiejskie położone we wschodniej części powiatu częstochowskiego: Przyrów, Dąbrowa Zielona, Lelów, Koniecpol. Cechowały się one bardzo silnym ubytkiem naturalnym w stosunku do zamieszkałej w nich liczby ludności (Runge A., 2010). Zapobieganie wyludnianiu się tych obszarów powinno stać się priorytetem. Jednak dopiero poprawa warunków komunikacyjnych umożliwi pobudzenie rozwoju gospodarczego przez zachęcanie inwestorów do lokowania tam małej przedsiębiorczości (przetwórstwo rolno-spożywcze, agroturystyka). Znacznym ubytkiem naturalnym w stosunku do wielkości zaludnienia cechowały się też inne gminy wiejskie podregionu: Kłomnice, Kruszyna, Janów, Poraj, Miedźno oraz miasto Blachownia. Przyrost naturalny za lata 1999–2011 wykazywały jedynie miasto Żarki oraz gminy wiejskie Panki, Blachownia i Kłobuck.

1.3. MIGRACJE LUDNOŚCI

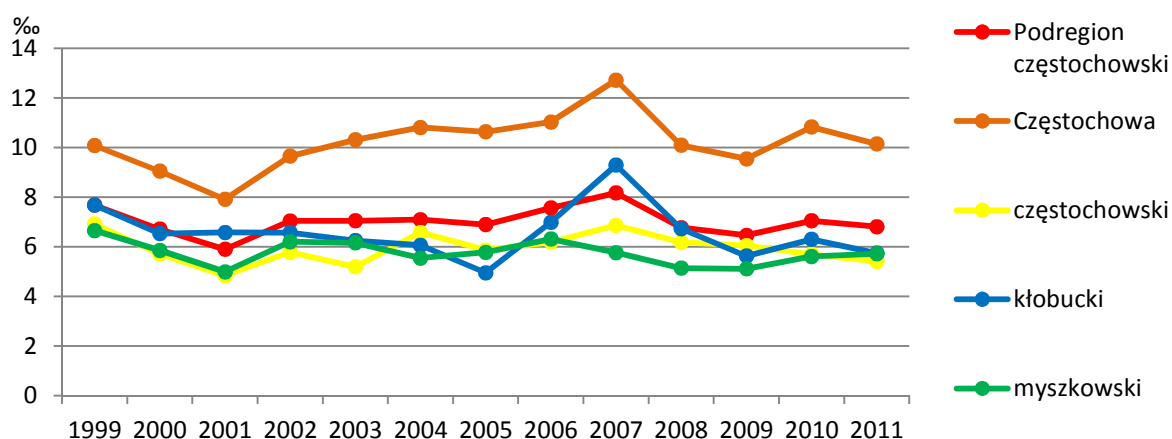
Migracje ludności są mocno powiązane z sytuacją na rynku pracy. Pracownicy opuszczają rynek pracy i migrują, gdy maleje liczba miejsc pracy i nie można na danym rynku znaleźć odpowiedniego zatrudnienia. Migrują także, gdy oferty pracy na innych rynkach są znacząco lepsze pod względem finansowym bądź strukturalnym (gdy istnieje niedopasowanie ofert pracy do wymogów i aspiracji poszukujących pracy), niż na rynku lokalnym. Dlatego też w badaniach migracji bardzo istotne jest odniesienie danych dotyczących migracji do sytuacji na rynku pracy w momencie badania. Często przywoływany mit to wiązanie bezpośrednie migracji ze spadkiem bezrobocia. Opinia taka wynikała z przekonania, że wyjeżdżający to głównie bezrobotni. Prowadzone badania tego nie potwierdzają. Bez wątpienia sytuacja na rynku pracy ma wpływ na postawy migracyjne, ale o ile w okresie przedakcesyjnym brak miejsc pracy był główną przyczyną wyjazdów, to ostatnio powodem takim jest m.in. strukturalne niedopasowanie w sferze kwalifikacji. Nasilił się odpływ z regionów o najsłabszej dotąd skłonności do migracji, natomiast zmniejszył się odpływ z regionów o największej migracji. Wzrosło relatywnie znaczenie migracji mieszkańców dużych miast, a także osób wykształconych. Ale trzeba pamiętać, że również niski poziom wynagrodzeń, nieodpowiednie warunki pracy oraz brak perspektyw rozwoju zawodowego powodują podjęcie decyzji o wyjeździe.

1.3.1. NAPŁYW I ODPŁYW LUDNOŚCI

Wejście Polski do UE przyniosło wiele zmian dotyczących między innymi skali, kierunków, charakteru i motywu migracji. Przeprowadzona analiza zjawiska migracji w podregionie częstochowskim uwzględnia dane w okresie od 1999 do 2011, czyli zarówno przed akcesją Polski do struktur UE jaki i po wstąpieniu.

Napływ migracyjny. Napływ migracyjny w podregionie częstochowskim w latach 1999–2011 kształtował się średnio na poziomie 7‰. W porównaniu z innymi podregionami województwa śląskiego był on na niskim poziomie, a wyraźnie dominował podregion tyski i bielski do których w ostatnich latach napływ osiągnął poziom 12‰. Najgorzej sytuacja przedstawiała się w podregionie gliwickim, który od 1999 roku posiadał najniższy napływ migracyjny na poziomie poniżej 7‰.

Do podregionu częstochowskiego średnio rocznie napływa 3,5 tys. osób. Największy napływ odbywa się do powiatu częstochowskiego i miasta Częstochowy po około 1200 osób rocznie. Jednak wskaźnik napływu migracyjnego pokazuje, iż na 1000 mieszkańców największy napływ wystąpił do powiatu częstochowskiego i wyniósł w ostatnich latach około 10‰ (ryc. 1.3). Dominującymi gminami, z których nastąpił napływ do podregionu są: Częstochowa 786 osób w wieku produkcyjnym, Myszków 91 osób, Kłobuck 86 osób, Mykanów 64 osoby i Sosnowiec 62 osoby w wieku produkcyjnym. Wysoki napływ odnotowano również z Dąbrowy Górniczej (39) i Katowic 37 osób w wieku produkcyjnym. W 2011 roku do podregionu napłynęło 1324 kobiety i 1097 mężczyzn w wieku produkcyjnym.

Ryc. 1.3. Napływ migracyjny ogółem do podregionu w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

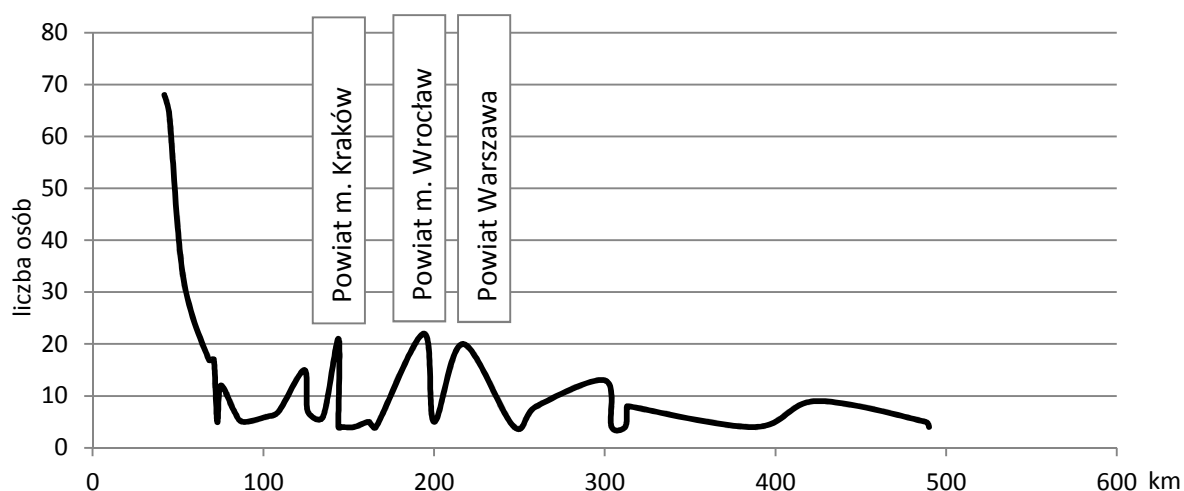
Tab. 1.3. Dominujące kierunki napływu do podregionu częstochowskiego z woj. śląskiego osób w wieku produkcyjnym
wyznaczone metodą K. Doi (1957) w %

2007	2008	2009	2010	2011
Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa
Myszków	Myszków	Myszków	Myszków	Myszków
Kłobuck	Blachownia	Kłobuck	Kłobuck	Kłobuck
Blachownia	Kłobuck	Blachownia	Blachownia	Blachownia
Mykanów	Sosnowiec	Poczesna	Sosnowiec	Mykanów
Sosnowiec	Rędziny	Wręczycy Wielka	Poczesna	Sosnowiec
Wręczycy Wielka	Poczesna	Mykanów	Wręczycy Wielka	Wręczycy Wielka
Kłomnice	Wręczycy Wielka	Kłomnice	Mstów	Kłomnice
Rędziny	Mykanów	Rędziny	Koniecpol	Rędziny
Koziegłowy	Kłomnice	Katowice	Konopiska	Poraj
Mstów	Dąbrowa Górnicza	Mstów	Mykanów	Koziegłowy
Żarki	Mstów	Bytom	Koziegłowy	Mstów
Katowice	Konopiska	Sosnowiec	Katowice	Dąbrowa Górnicza
Niegowa	Katowice	Koziegłowy	Krzepice	Żarki
Poczesna	Krzepice	Poraj	Rędziny	Poczesna
Olsztyn	Żarki	Dąbrowa Górnicza	Kłomnice	Katowice
Konopiska	Koziegłowy	Koniecpol	Żarki	Konopiska
Koniecpol		Krzepice	Zawiercie	Krzepice
Poraj		Zawiercie	Bytom	Bytom
		Opatów		Olsztyn
				Janów
				Opatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Za pomocą metody K. Doi (1957) wyznaczono wewnętrzne dominujące kierunki napływu osób do podregionu częstochowskiego w wieku produkcyjnym w pięcioleciu 2007–2011 (tab. 1.3). Analiza kierunków wskazuje, iż największe znaczenie odgrywa Częstochowa, której udział w ogólnym napływie w każdym roku przekracza 30%. Drugą pozycję zajmuje Myszków, z udziałem napływu na poziomie 4%, kolejne pozycje we wszystkich analizowanych latach zajmują na przemian Kłobuck i Blachownia po około 2 i 3%.

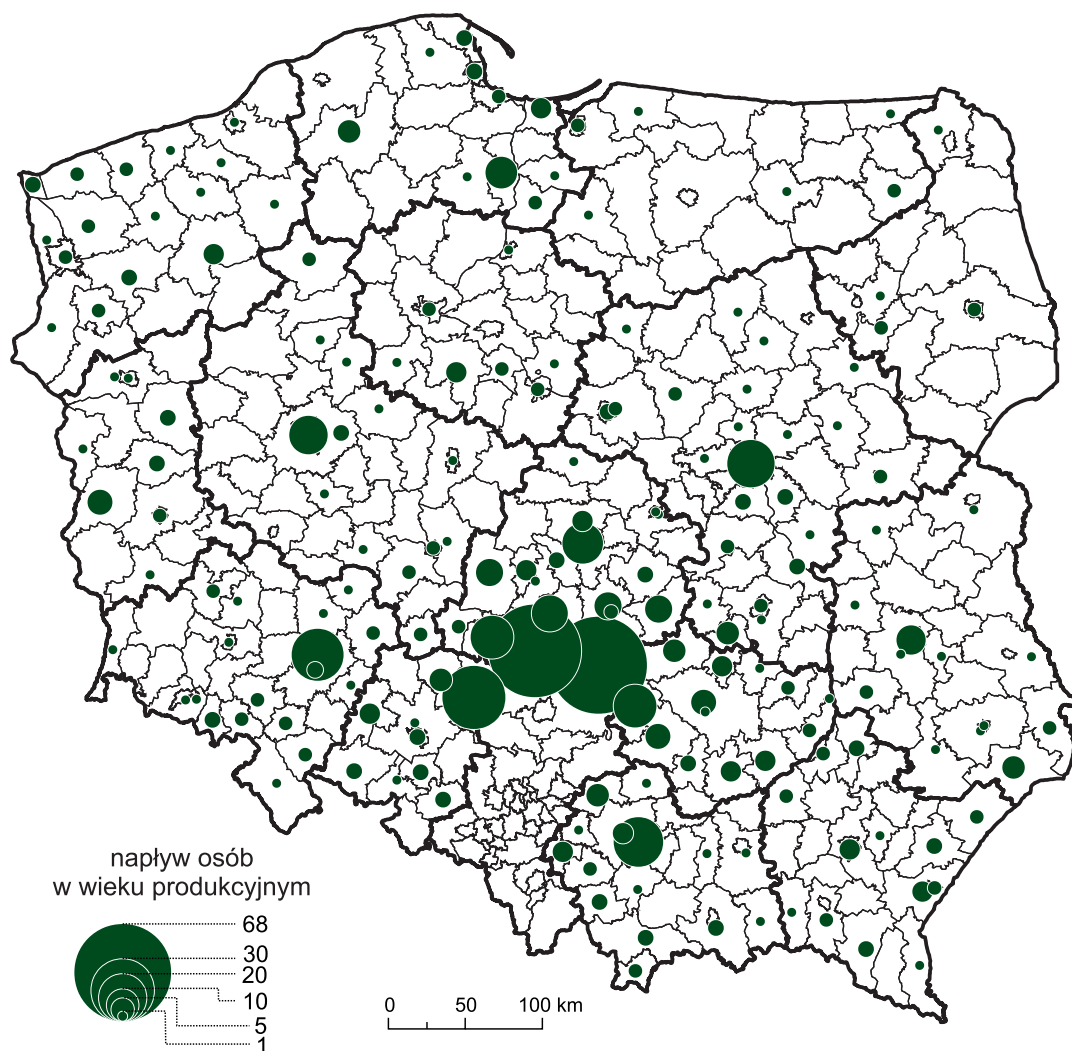
Analiza krzywych częstości rozkładu w napływie do podregionu częstochowskiego w 2011 roku wskazywała, iż największy napływ, ponad 200 osób w wieku produkcyjnym odbył się z odległości do 100 km (ryc. 1.4). Dystans do 200 km pokonało niewiele ponad 100 osób w wieku produkcyjnym, a najwięcej z Krakowa czy Wrocławia. Z odległości do 300 km napłynęło tylko 50 osób, z czego najwięcej z Warszawy z której napłynęło 20 osób w wieku produkcyjnym.

Ryc. 1.4. Krzywe częstości rozkładu napływu osób w wieku produkcyjnym do podregionu częstochowskiego w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zjawisko to dobrze ilustruje rycina 1.5, która przedstawia przestrzenny rozkład napływu do podregionu częstochowskiego. Największe wartości osiągnął on z powiatów położonych w otoczeniu podregionu, takich jak powiat radomski z którego napłynęło 68 osób w wieku produkcyjnym i powiat pątecki z 64 imigrantami. Wyraźnie również zaznaczają się powiaty położone w większej odległości tworząc drugą strefę napływu. Wyróżniają się też duże miasta, takie jak Wrocław (22), Kraków (21), Warszawa (20), czy Łódź (15 imigrantów w wieku produkcyjnym).

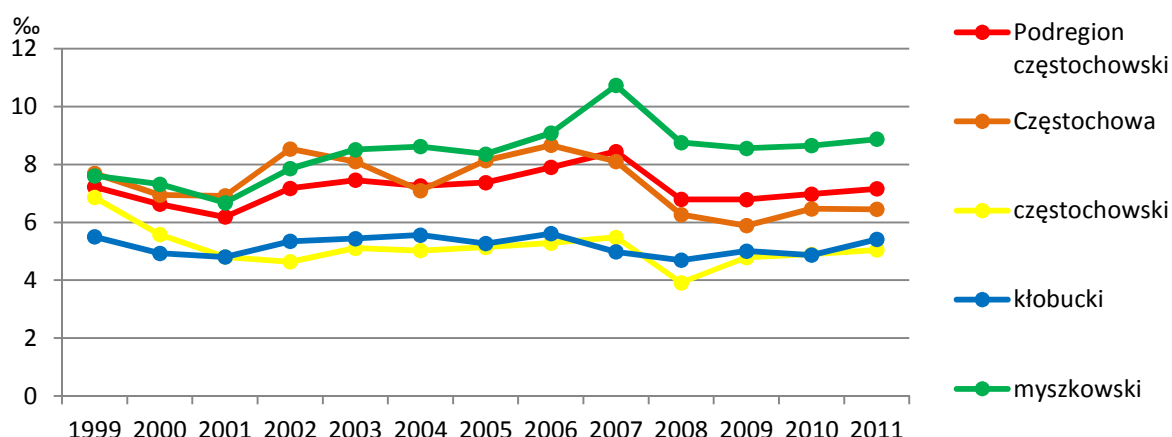

Ryc. 1.5. Powiaty z których nastąpił napływ migracyjny osób w wieku produkcyjnym spoza woj. śląskiego do podregionu częstochowskiego w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Odptyw migracyjny. W podregionie częstochowskim obserwujemy najniższy odptyw migracyjny spośród wszystkich podregionów województwa śląskiego kształtujący się na poziomie 7‰. Oznacza to, że w 2011 z podregionu wyjechało 3,5 tys. osób. W pozostałych podregionach województwa śląskiego, najwyższe wartości odptywu wystąpiły w podregionie rybnickim, a w roku 2006 przekroczyły nawet 15‰.

Największy odptyw z podregionu wystąpił w powiecie Częstochowa i w analizowanych latach 1999–2011 wyniósł sumarycznie ponad 26 tys. osób. Od 1999 roku notuje on tendencję wzrostową, aż do roku 2007 w którym osiągnął maksymalne wartości ponad 10‰ (ryc. 1.6). Najmniejszy odptyw występował w powiecie kłobuckim i myszkowskim. Kształtował się on na poziomie 5‰ i był wyrównany.

Ryc. 1.6. Odpływ migracyjny ogółem z podregionu w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analizując wewnętrzne kierunki odpływu migracyjnego w 2011 roku możemy stwierdzić, iż najwięcej osób odpłynęło do Częstochowy – 421 osób w wieku produkcyjnym, Mykanowa (112), Blachowni (98), Olsztyna (94), Poczesnej (92). Gminy te położone są w strefie suburbannej Częstochowy dlatego cieszą się największym zainteresowaniem wśród migrantów. Migranci przenoszą się do wymienionych gmin nie ze względu na możliwość podjęcia pracy ale traktują je jako sypialnie, pracując nadal w Częstochowie. Bezrobocie jest w nich bardzo zmienne i osiąga najniższe wartości w Mykanowie 8,1% a największe w Blachowni 12,2%. Znaczący odpływ poza podregion wystąpił również do Katowic 67 osób, czy Sosnowca (22). Kierunki te były dominujące również w ostatnim pięcioleciu, co wyliczono metodą K. Doi (tab. 1.4). W latach 2007–2011 dominującym kierunkiem odpływu była Częstochowa, której udział wahał się od 13,9% w 2007 r. do 18,6% w 2010 r.

Odpływ ludności z podregionu może w przyszłości skutkować coraz mniejszą liczbą rąk do pracy. Spowodowane jest to tym, iż w kolejnych latach w strukturze wieku ludności będzie postępował coraz szybszy wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym i w efekcie wysoki poziom obciążenia ekonomicznego w regionie. Sytuacja ta jest tym poważniejsza, gdyż w każdej gminie podregionu częstochowskiego występuje ubytek naturalny ludności. Największy udział osób w wieku poprodukcyjnym spośród wszystkich podregionów województwa śląskiego występuje właśnie w podregionie częstochowskim wynosi 16,7% w ogólnej liczbie ludności.

Tab. 1.4. Wewnętrzne dominujące kierunki odpływu z podregionu częstochowskiego osób w wieku produkcyjnym wyznaczone metodą K. Doi (1957) w %

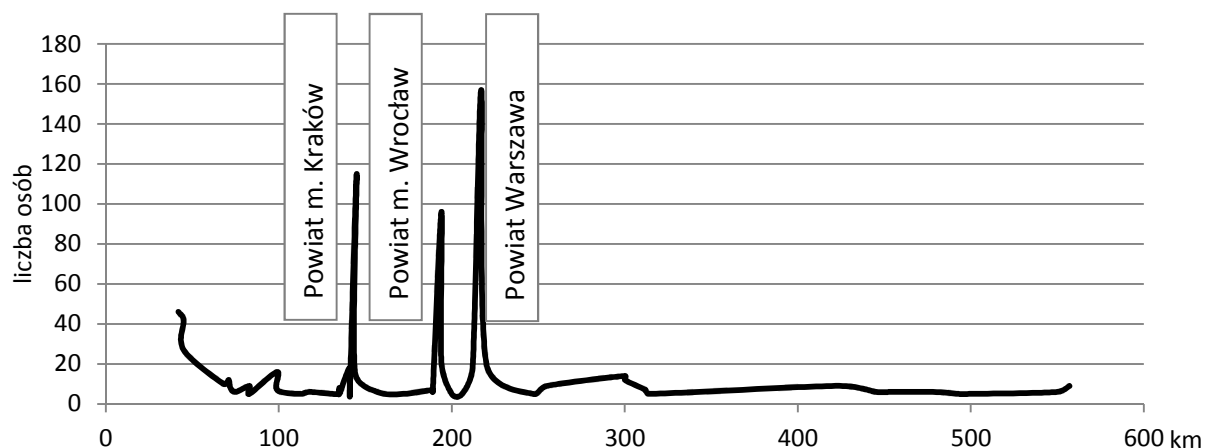
2007	2008	2009	2010	2011
Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa	Częstochowa
Mykanów	Mykanów	Blachownia	Mykanów	Mykanów
Myszków	Blachownia	Mykanów	Poczesna	Blachownia
Poczesna	Kłobuck	Kłobuck	Mstów	Olsztyn
Kłobuck	Wręczyca Wielka	Poczesna	Kłobuck	Poczesna
Blachownia	Poczesna	Wręczyca Wielka	Blachownia	Mstów
Mstów	Mstów	Mstów	Wręczyca Wielka	Wręczyca Wielka
Rędziny	Myszków	Rędziny	Konopiska	Rędziny
Wręczyca Wielka	Konopiska	Myszków	Myszków	Myszków
Kłomnice	Rędziny	Olsztyn	Rędziny	Kłobuck
Konopiska	Kłomnice	Katowice	Poraj	Kłomnice
Olsztyn	Olsztyn	Poraj	Kłomnice	Konopiska
Żarki	Poraj	Konopiska	Olsztyn	Katowice
Poraj	Żarki	Kłomnice	Żarki	Poraj
Koziegłowy	Katowice	Janów	Katowice	Żarki
Miedźno	Koziegłowy	Kamienica Polska	Janów	Kamienica Polska
Janów	Krzepice	Koziegłowy	Koziegłowy	Janów
Krzepice	Opatów	Przyrów	Kruszyna	Miedźno
Katowice		Kruszyna	Panki	
Kamienica Polska		Żarki		
Przyrów		Opatów		
		Popów		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gminy podregionu częstochowskiego położone w znacznym oddaleniu od stolicy podregionu wykazują rolniczy charakter (Dąbrowa Zielona, Niegowa, Przyrów). W tego typu jednostkach terytorialnych występują trudności związane z rynkiem pracy i edukacji. Rozwój tych gmin napotyka na zagrożenia wynikające ze zbiegu czynników: położenia, warunków lokalnych, jakości potencjału ludzkiego, jakości lokalnej infrastruktury technicznej, a także niejednakowego skomunikowania z sąsiednimi terenami. Koniecznym staje się fakt wyrównywania szans rozwojowych poszczególnych gmin na terenie podregionu.

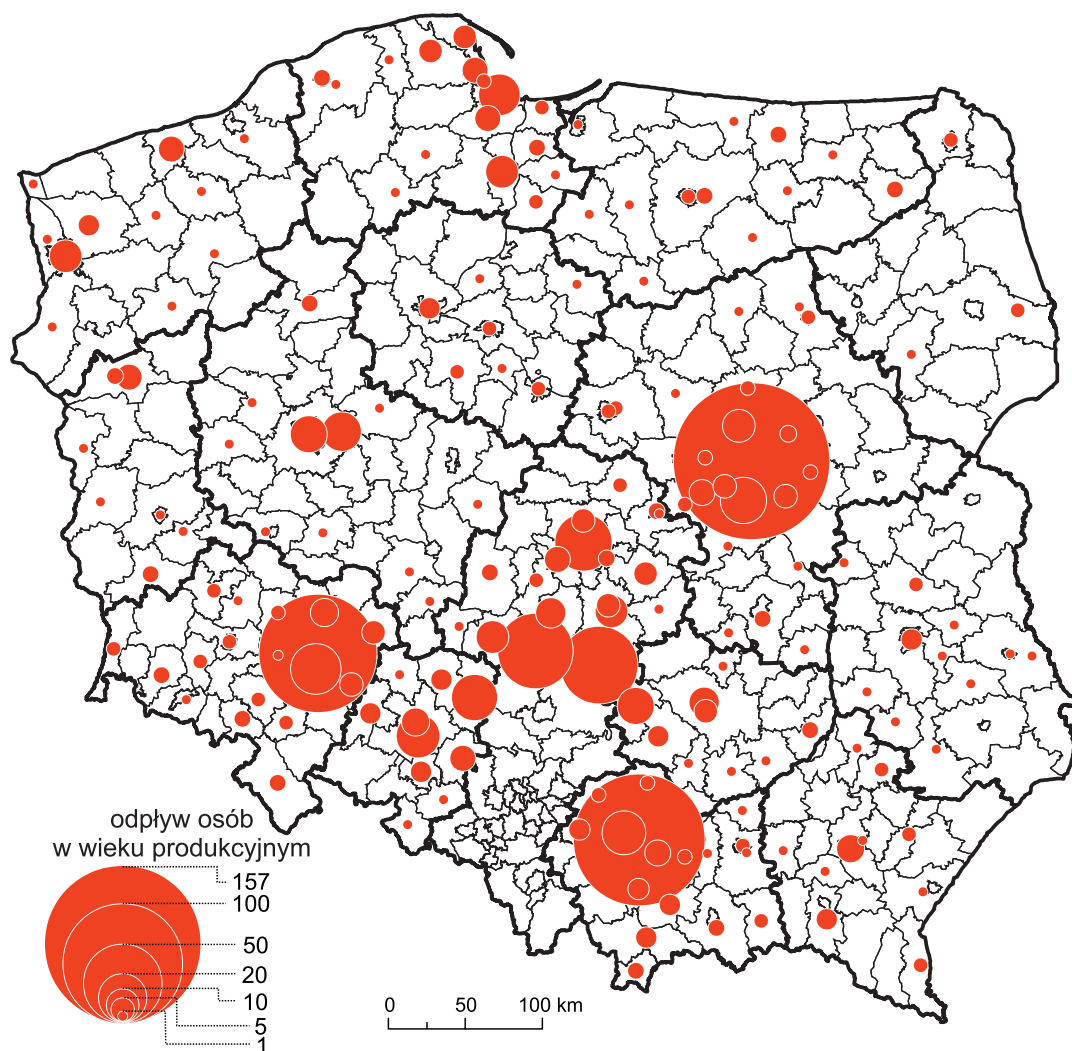
Analiza krzywych częstości rozkładu dla osób w wieku produkcyjnym w odpływie z podregionu częstochowskiego w migracjach zewnętrznych w 2011 r. wskazuje, iż odpływ maleje wraz z odległością ale jedynie do 100 km (ryc. 1.7). Bardzo wyraźnie zarysowują się duże miasta takie jak Kraków, Wrocław, Warszawa do których w roku 2011 odpłynęło najwięcej osób w wieku produkcyjnym. Sumarycznie jest to 368 osób. Duże miasta do których pierwotnie wyjeżdża się na studia, w dalszej perspektywie gwarantują łatwiejsze znalezienie pracy. Dla mieszkańców podregionu częstochowskiego szczególnie z wyższym wykształceniem są one poprzez to bardzo atrakcyjne oraz dają możliwość dobrych zarobków. W powiecie częstochowskim przeciętne wynagrodzenie to kwota 2797 zł, kłobuckim 2559 zł, myszkowskim 2840 zł. Takie zarobki nie satysfakcjonują dobrze wykształconych mieszkańców, dlatego wyjeżdżają do dużych miast, które spełniają ich ambicje.

Rycina 1.8 jest przestrzennym potwierdzeniem krzywych częstości rozkładu dla odpływu migracyjnego. Wyraźnie największy odpływ odbywa się do Warszawy, Krakowa i Wrocławia. Powiaty położone w najbliższym otoczeniu podregionu częstochowskiego jedynie w nieznacznym stopniu przyciągają migrantów.

Ryc. 1.7. Krzywe częstości rozkładu odpływu osób w wieku produkcyjnym z podregionu częstochowskiego w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

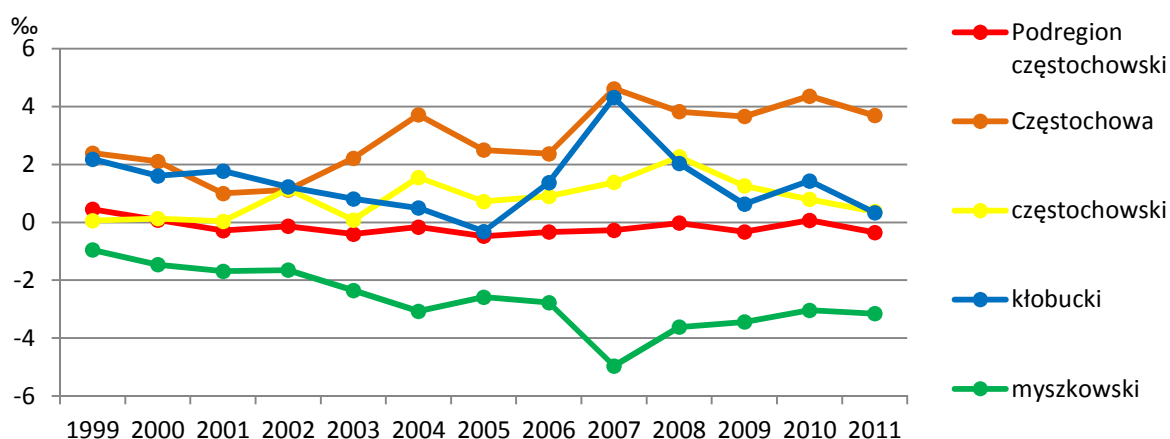

Ryc. 1.8. Powiaty do których nastąpił odpływ migracyjny osób w wieku produkcyjnym z podregionu częstochowskiego w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Saldo migracji. Podregion częstochowski od 2000 roku posiada ujemne saldo migracji, jednak od 2006, w którym saldo osiągnęło $-0,3\%$ zaczyna wzrastać, aż do roku 2010 gdzie nawet osiągnęło wartości dodatnie $0,8\%$ (ryc. 1.9). Znaczący wpływ na kształtowanie salda migracji podregionu odegrała Częstochowa. W analizowanych latach możemy wydzielić wyraźne dwa podokresy. Pierwszy 1999–2006 kiedy, kiedy obserwujemy widoczny spadek salda migracji z -200 do -1200 i drugi 2006–2011 gdzie następuje wzrost salda migracji do -600 osób.

Najwyższe wartości salda migracji wystąpiły w powiecie częstochowskim, osiągając w ostatnich latach nawet 500 osób rocznie. We wszystkich analizowanych latach jest ono dodatnie i rosnące. Powiat kłobucki i myszkowski również posiadają dodatnie saldo migracji, jednak na dużo niższym poziomie.

Ryc. 1.9. Saldo migracji ogółem w podregionie w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

1.3.2. KIERUNKI NAPŁYWU MIGRACYJNEGO

Analizowany podregion częstochowski charakteryzuje się najmniejszym napływem migracyjnym z miast, spośród wszystkich podregionów, a jego wartości osiągają 4,5‰ (ryc. 1.10). W napływie z miast wyraźnie dominuje powiat częstochowski do którego średnio rocznie napływało 1200 osób. Powiat kłobucki i myszkowski odnotowywały napływy z miast na poziomie 300 osób rocznie. Największy wewnętrzny napływ z miast do podregionu częstochowskiego nastąpił z Częstochowy (786), Myszkowa (91), Sosnowca (62), Dąbrowy Górniczej (39), Katowic (37) i Bytomia (34 osoby w wieku produkcyjnym) w 2011 roku.

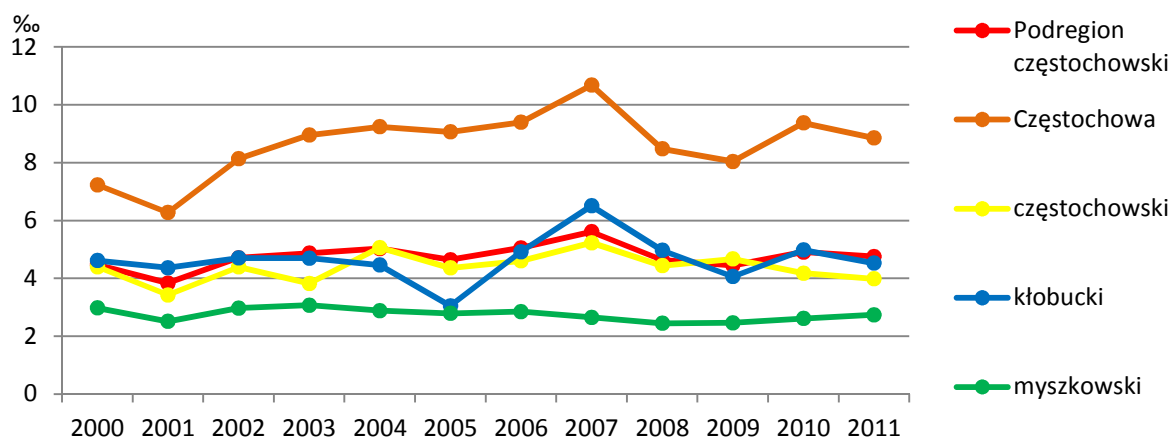
Do podregionu częstochowskiego chętnie migrują także mieszkańcy konurbacji katowickiej budując tam „drugie domy”. Domy te początkowo wykorzystywane są tylko sezonowo lecz po przejściu na emeryturę zostają zasiedlone na stałe. Mieszkania w konurbacji którymi dysponowali migranci są przekazywane dzieciom lub sprzedawane.

Do analizowanego podregionu w porównaniu z innymi podregionami woj. śląskiego obserwujemy podwyższony napływ migrantów ze wsi. Kształtuje się on na poziomie 2‰ (ryc. 1.11). W analizowanych latach można zauważyć, iż napływ ze wsi we wszystkich powiatach utrzymywał się na stałym, niskim poziomie, a jego wartości nie przekraczały 200 osób rocznie.

Największy wewnętrzny napływ migracyjny ze wsi nastąpił z takich gmin jak Mykanów (64), Wręczyca Wielka (61), Kłomnice (47), Rędziny (46), Poraj (42), Mstów (39). Niskie wartości napływu ze wsi świadczą o zmieniających się na lepsze

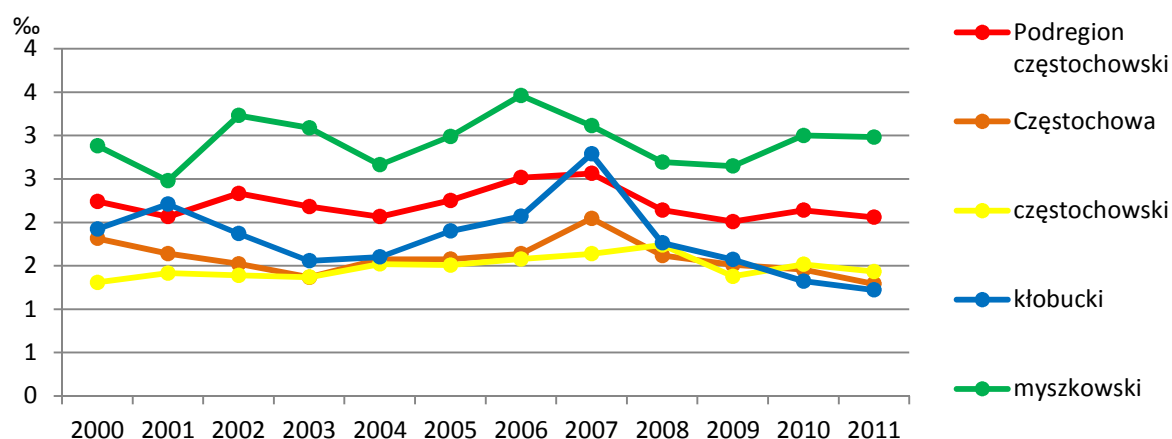

warunkach życia na wsi. Ludność zamieszkująca wieś często przejawia od migrantów z Częstochowy i innych miast miejski styl życia.

Ryc. 1.10. Napływ migracyjny z miast do podregionu w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 1.11. Napływ migracyjny ze wsi do podregionu w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Od 2000 roku we wszystkich podregionach woj. śląskiego obserwujemy wzrost napływu osób z zagranicy. Najwięcej migrantów z zagranicy do podregionu częstochowskiego w 2011 roku napłynęło z Wielkiej Brytanii i było to 31 osób. Z Ukrainy napłynęło 12, a z USA i Niemiec po 11 osób. Migranci z Wielkiej Brytanii, USA i Niemiec to w znaczącej mierze reemigranci, jednak Ukraińcy to osoby poszukujące pracy. Reprezentują oni tzw. "dolną klasę średnią", która jeszcze przed kryzysem zaciągnęła kredyty w dolarach (konsumpcyjne, na budowę/remonty domów) i musi je spłacać. Kiedyś do Polski przyjeżdżali głównie mężczyźni i byli

zatrudniani jako robotnicy budowlani. Dziś większość imigrantów to kobiety, które pracują jako opiekunki do dzieci, sprzątaczk lub zajmując się do zbiorów owoców i warzyw. Rolnicy oraz właściciele przetwórci owocowo-warzywnych nie byłoby w stanie funkcjonować, gdyby nie Ukraińcy, bo za tak niskie stawki Polacy nie chcą pracować. Ukraińcy pracują ciężko, zgadzają się na niskie stawki, zarabiając i tak więcej niż zarobiliby na Ukrainie. W Polsce żyją niezwykle skromnie, a 30–50 proc. zarobionych pieniędzy wysyłają rodzinom. Z badań Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w roku 2009 ponad 186 tys. polskich przedsiębiorców zgłosiło chęć zatrudnienia u siebie pracowników ze wschodu. Od 1 lutego 2008 r. od Ukraińców, Białorusinów i Rosjan nie jest wymagane zezwolenie na pracę wykonywaną przez okres sześciu miesięcy. Pracodawcy muszą jedynie bezpłatnie zarejestrować w powiatowym urzędzie pracy oświadczenie o chęci ich zatrudnienia. Zajęcie znajdują głównie w rolnictwie, sadownictwie, budownictwie, przy liniach produkcyjnych oraz w domach jako sprzątaczk lub opiekunki.

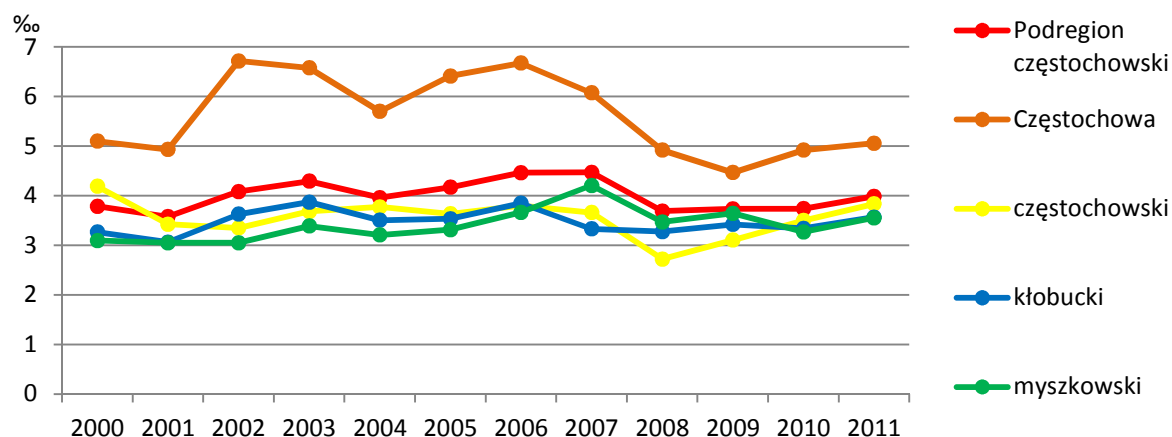
1.3.3. KIERUNKI ODPLYWU MIGRACYJNEGO

Odływ migracyjny do miast w podregionie częstochowskim jest na wyrównanym poziomie i od 2000 roku przyjmuje wartości od 3 do 4‰. Wyróżnia się powiat częstochowski, który odnotowywał w latach 2002 i 2006 odływ do miast na poziomie prawie 7‰ (ryc. 1.12). Wartości odpływu do miast w podregionie częstochowskim są jednymi z najniższych spośród wszystkich podregionów woj. śląskiego. Zdecydowanie najchętniej do miast odpływają mieszkańcy podregionu katowickiego, i z roku na rok odpływających jest coraz więcej, a poziom jaki osiągnął wskaźnik odpływu migracyjnego w roku 2010 wynosi 9‰.

Największy odływ migracyjny z podregionu częstochowskiego w 2011 roku wystąpił wśród osób w wieku produkcyjnym do Częstochowy 421 osób, Myszkowa (82), Katowic (67), Lublińca (25), Zawiercia (25), Sosnowca 22 osoby w wieku produkcyjnym.

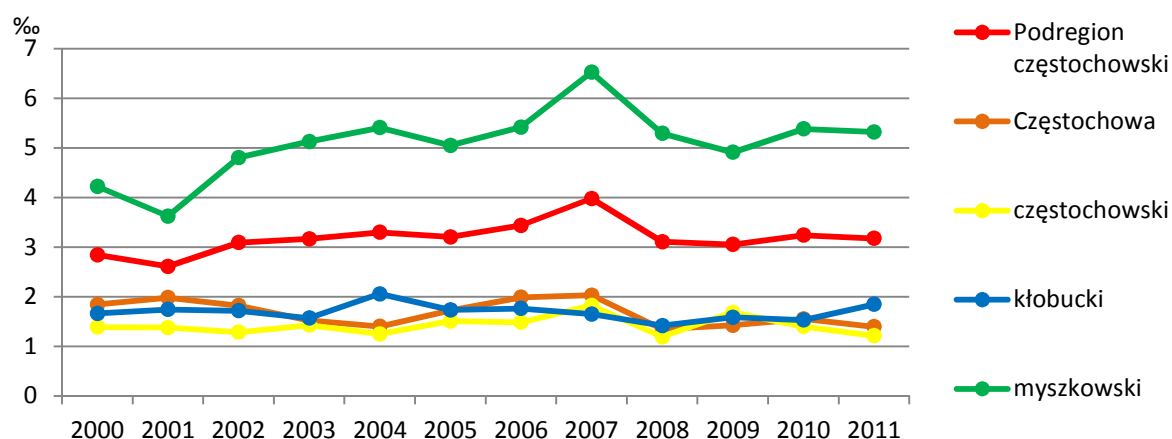
Wartości odpływu ludności na wieś w podregionie częstochowskim kształtują się na poziomie 3‰ (ryc. 1.13). W stosunku do innych podregionów województwa śląskiego najkorzystniej sytuacja przedstawia się w podregionie bielskim gdzie odływ na wieś osiągnął wartość 5‰. Powiat myszkowski, kłobucki i częstochowski odływ migracyjny na wieś osiągnęły na poziomie 2‰. Zdecydowanie wyróżnia się powiat Częstochowa którego wartości rosną od roku 2001 i osiągają w 2011 poziom 5‰. Na analizowanym obszarze największy odływ migracyjny wewnętrzny

na wieś osób w wieku produkcyjnym nastąpił do Mykanowa 112 osób, Olsztyna (94), Poczesnej (92), Mstowa (90), Wręczy Wielkiej (83).

Ryc. 1.12. Odpływ migracyjny do miast w podregionie częstochowskim w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 1.13. Odpływ migracyjny na wieś w podregionie częstochowskim w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mieszkańcy podregionu częstochowskiego niechętnie wyjeżdżają za granicę, a wyjazdy kształtują się na poziomie 0,3‰. We wszystkich pozostałych podregionach wskaźnik jest zdecydowanie wyższy, jednak od 2006 roku możemy zaobserwować spadek odpływu migracyjnego za granicę.

Największy odpływ migracyjny osób w wieku produkcyjnym w 2011 roku z podregionu częstochowskiego odbył się do Wielkiej Brytanii i wyniósł 53 osoby. Do Niemiec wyjechało 28, do USA 16, do Kanady 12 osób w wieku produkcyjnym. Niewielka liczba osób wyjechała także do Włoch 7, Holandii i Irlandii 6.

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej możemy zaobserwować, iż liczba wyjazdów za granicę, także z podregionu częstochowskiego nie wzrosła znacząco. Wyraźny wzrost nastąpił dopiero w 2006 roku. Wyjeżdżają ludzie młodzi, często z wyższym wykształceniem, co z pewnością może stanowić wkrótce dość poważny problem. Emigrują także wykwalifikowani fachowcy. Problem ten jednak nie dotyczy jedynie podregionu częstochowskiego, ale terenu całego kraju.

Największym skupiskiem emigrantów z podregionu częstochowskiego jest ciągle Wielka Brytania i Niemcy. Współczesne migracje Polaków nie przypominają tych sprzed 1989 roku. Coraz rzadziej można zaobserwować scenariusz "wyjazd-pobyt". Polacy wykształcili w sobie ciągłą gotowość do zmian i bardzo duże oczekiwania w stosunku do procesu migracyjnego. Migracja jest dla nich sposobem realizacji własnych ambicji. Z badań wynika, że nie chodzi już o zarabianie na mieszkanie i powrót do Polski. Coraz większa grupa badanych podejmuje wysiłek migracyjny aby zdobyć lepsze niż w kraju wykształcenie, nabyć umiejętności językowe powiązane ze swoim zawodem, ale też aby zasmakować życia w innych niż nasze warunkach.

Sytuacja Polaków zmieniła się także jeśli chodzi o wykonywane zawody. Polscy imigranci nie wykonują już tylko najcięższych prac fizycznych, choć nadal się zdarza, że ich pierwsza praca należy do nisko płatnych i niebezpiecznych zawodów. Najmniej Polaków jest nadal na najwyższych stanowisk kierowniczych, ale jest to przede wszystkim pochodna kryzysu gospodarczego, a nie braku kompetencji czy uprzedzeń w społeczeństwie. Znacznemu polepszeniu uległ także obraz polskiej imigracji w oczach innych społeczeństw. Polacy w ciągu kilku lat zbudowali pozytywny obraz swoje społeczności.

Eksperti zwracają coraz częściej uwagę, że otwarcie rynku pracy w Europie przyniosło korzyści gospodarcze, takie jak tańsza siła robocza, niższe koszty przedsiębiorstw i zwiększenie konkurencyjności gospodarki. Polacy są na świecie postrzegani jako kompetentni pracownicy, którzy dobrze sobie radzą w świecie konkurencji.

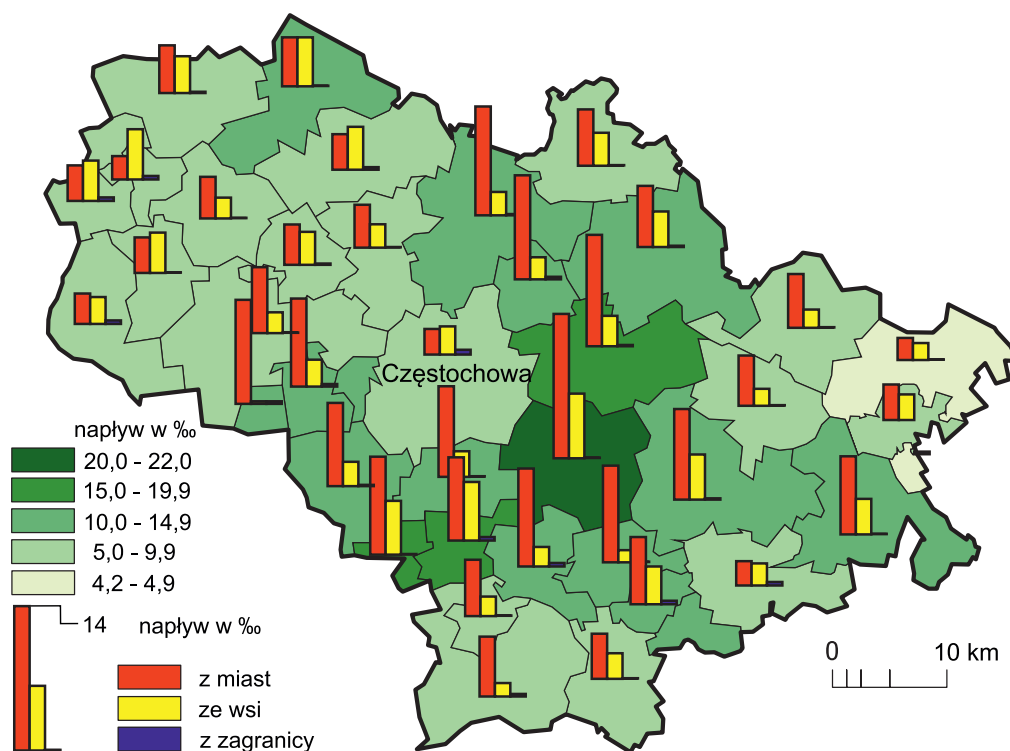
1.3.4. NAPŁYW MIGRACYJNY DO GMIN

Dokonując analizy na poziomie gmin możemy zauważyć, iż największy napływ migracyjny wystąpił od 2002 roku w gminie Olsztyn i w latach 2002–2006 kształtował się na poziomie 25‰. W 2011 roku gminy takie jak Starcza, Kamienica Polska, Mstów, Janów osiągnęły napływ migracyjny powyżej 15‰. Zmiany napływu od 1999 roku są na wyrównanym poziomie, jedynie w gminie Poraj możemy

zaobserwować spadek z 23‰ w 1999 do 4‰ w 2005 roku. Do gminy Olsztyn w 2011 roku największy napływ osób w wieku produkcyjnym nastąpił z Częstochowy 62 osoby, z Janowa 8, Mstowa 7. W gminach o największym napływie migracyjnym bezrobocie waha się na poziomie 9–12%. W skali podregionu jest to przedział średni, więc migranci wybierają te gminy nie ze względu na pracę ale na bliskie położenie Częstochowy jako dużego rynku pracy do którego będą dojeżdżać.

Największy napływ z miast odnotowano w gminie Olszyn, od 2002 do 2006 r. sięgał on nawet 20‰. W 2010 roku podobnie jak w Mykanowie, Konopiskach, Poczesnej osiągnął poziom 12‰. Największy napływ ze wsi zaobserwowano w Żarkach, jednak wartości wskaźnika napływu są bardzo zmienne od 10‰ w 2007 r. do 7‰ w 2009 r. W takich gminach jak Mstów, Kozięglowy, Panki, Popów, Opatów napływ ze wsi jest największy spośród wszystkich gmin podregionu częstochowskiego (ryc. 1.14).

W gminach analizowanego podregionu napływ migracyjny z zagranicy był na bardzo niskim poziomie i do roku 2006 osiągał wartości do 0,2‰. Nieznaczne ożywienie wystąpiło po 2006 roku w takich gminach jak Przystajń, Poraj, Częstochowa osiągając poziom 0,4‰. Do gmin tych najwięcej osób w wieku produkcyjnym napłynęło w 2011 roku z Wielkiej Brytanii 19, Ukrainy 12, USA 10, Francji i Niemiec po 7.

Ryc. 1.14. Napływ do gmin podregionu częstochowskiego w 2011 roku na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analizując napływ migracyjny do stolicy podregionu częstochowskiego możemy zauważyć, iż wyraźnie dominują gminy położone w sąsiedztwie Częstochowy. Największy napływ odnotowano z gminy Mykanów, Wręczyca Wielka, Blachownia, Kłomnice. W strukturze napływu osób w wieku produkcyjnym dominują kobiety, których w roku 2011 napłynęło 326, a mężczyzn 249.

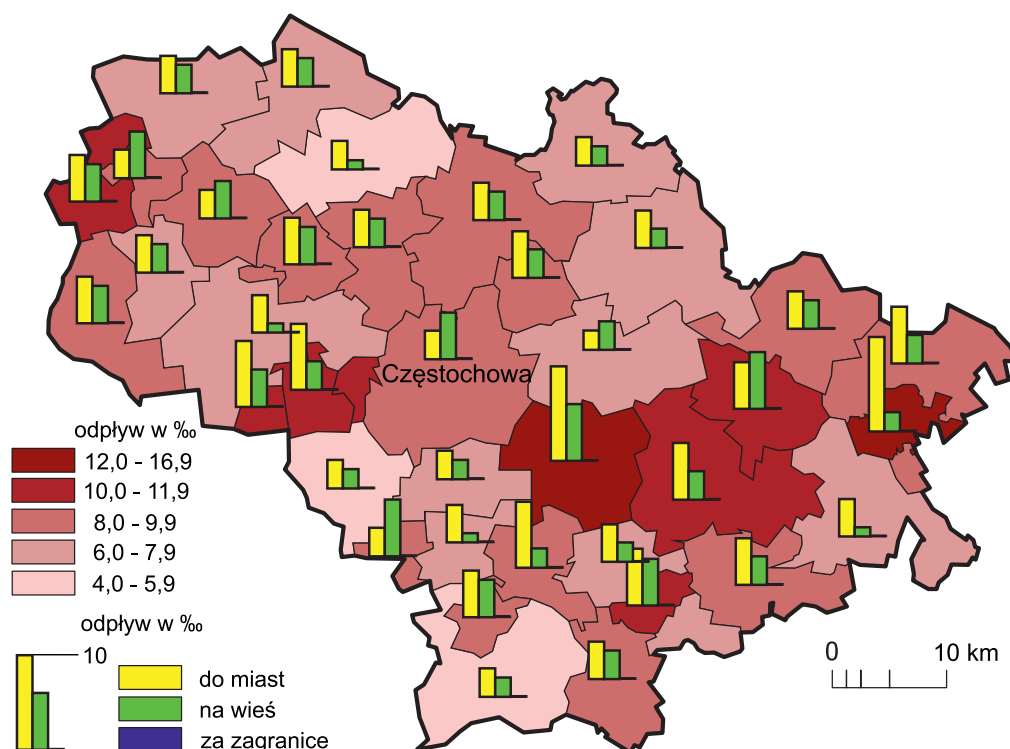
1.3.5. ODPLYW MIGRACYJNY Z GMIN

Gminy podregionu częstochowskiego o największym odpływie migracyjnym to Blachownia, Koniecpol, Krzepice, Przyrów, Olsztyn (ryc. 1.15). Spośród wymienionych gmin największy poziom odpływu w latach 2001–2009 osiągnął Olsztyn dochodzący nawet do 46‰ w roku 2005. W tym przedziale czasu obserwujemy dużą wymianę ludności w gminie Olsztyn, niestety o ujemnym saldzie migracji, które w roku 2002 osiągnęło -105 osób, a w 2005 roku -150 osób, jak na gminę liczącą niespełna 7000 osób jest to znaczna strata. W roku 2002 najwięcej osób w wieku produkcyjnym odpłynęło do Częstochowy (24 osoby), pozostałe migracje kierowały się do Kamienicy Polskiej, Zawiercia, Niegowej i Gliwic po 2 osoby. Analizując strukturę wieku możemy zauważyć, iż odpłynęło 44 osoby w wieku produkcyjnym, 18 w przedprodukcyjnym i 6 w poprodukcyjnym. Do wymienionych gmin za wyjątkiem Gliwic odpłynęły rodziny z dzieckiem.

Główny kierunek emigracji z Olsztyna skierowany był do Częstochowy do której w 2005 r. odpłynęło 23 osoby w wieku produkcyjnym. Pozostałe kierunki to Mstów 6, Blachownia 4, Katowice 2, Janów 2. Analizując strukturę wieku emigrantów w 2005 podobnie jak w 2002 najwięcej osób migrowało w wieku produkcyjnym 44, przedprodukcyjnym 18 i poprodukcyjnym 6. Migrantami do wskazanych kierunków były małżeństwa z 1 lub 2 dziećmi.

Odpływ migracyjny do miast z podregionu częstochowskiego kształtuje się na poziomie 7‰ i jest najwyższy w gminach Koniecpol, Blachownia, Olsztyn. Gmina Olsztyn mocno wyróżnia się na tle pozostałych osiągając poziom 35‰ w 2005 roku. Od 2006 roku odpływ systematycznie maleje i w 2010 roku osiąga jedynie 7‰.

W podregionie częstochowskim największy odpływ na wieś w latach 1995–2010 wystąpił w gminach Krzepice, Przyrów, Kłobuck, Koniecpol, Częstochowa. Kształtuje się on na poziomie 5‰. W gminie Olsztyn możemy zauważyć, że w latach 2003–2008 nastąpił podwyższony odpływ na wieś. Nie osiągnął on, aż takich rozmiarów jak odpływ do miast sięgający do 35‰, jednak poziom 12‰ w roku 2004 znacząco przewyższa pozostałe gminy.

Ryc. 1.15. Odpływ migracyjny z gmin podregionu częstochowskiego w 2011 r. na 1000 mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Największy odpływ migracyjny za granicę wystąpił w gminach Koziegłowy, Lipie, Opatów, Częstochowa Kamienica Polska, Panki. W roku 2006 osiągnął on największe rozmiary a w Kamienicy Polskiej sięgnął 1,5‰. W analizowanych latach 1995-2010 możemy zaobserwować, iż największy odpływ za granicę wystąpił w Częstochowie. Z gminy tej w 2011 roku najwięcej osób w wieku produkcyjnym wyjechało do Wielkiej Brytanii (51). Ważnym kierunkiem migracji były też Niemcy (22 osoby), USA (16), Kanada (10) i Włochy (7). W strukturze wieku emigrantów dominowały osoby w wieku produkcyjnym 142, osób w wieku przedprodukcyjnym było 26 a poprodukcyjnym 9. Do krajów takich jak Niemcy, Stany Zjednoczone, Kanada, Dania, Francja, Włochy z Częstochowy w 2011 r. można zaobserwować emigrację rodzin z dziećmi.

Osoby odpływające z Częstochowy budują przede wszystkim jej strefę podmiejską. Bardzo wyraźnie można zauważyć proces suburbanizacji zachodzący w powiecie częstochowskim. Najwięcej osób w wieku produkcyjnym w 2011 r. wyjechało do Mykanowa (90), Mstowa (69), Poczesnej (68), Rędzin (63), Olsztyna (62). Dobra dostępność komunikacyjna tych gmin ułatwia przemieszczanie się migrantów do pracy w Częstochowie. Analizując płeć emigrantów można zauważyć,

iz struktury były bardziej wyrównane niż w przypadku napływu. Z Częstochowy odpłynęło 342 kobiety i 318 mężczyzn.

1.3.6. STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA MIGRANTÓW

W strukturze wykształcenia zarówno w napływie jak i odpływie dominują migranci z wykształceniem średnim (ryc. 1.16). Rocznie przemieszcza się około 1200 takich osób. Drugą grupę stanowią osoby z wykształceniem wyższym. W tej grupie obserwujemy negatywne zjawisko ubytku osób z wyższym wykształceniem, gdyż napływa około 900, a wyjeżdża takich osób 1200. Trzecią grupę stanowią osoby z wykształceniem niepełnym podstawowym.

Analizując strukturę wykształcenia według płci można zauważyć, iż zarówno w napływie jak i odpływie wykształcenie wyższe posiada więcej kobiet niż mężczyzn (ryc. 1.17, 1.18). Kobiety dominują również pod względem wykształcenia średniego mając podobną wartość napływu i odpływu. Mężczyźni przeważają nad kobietami pod względem wykształcenia zasadniczego zawodowego, a przewaga ta sięga nawet ponad 100 osób. Duży napływ i odpływ obserwujemy zarówno u kobiet jak i u mężczyzn z wykształceniem niepełnym podstawowym. Osoby takie mają trudności w odnalezieniu się na rynku pracy i często migrują podejmując najprostsze zajęcia.

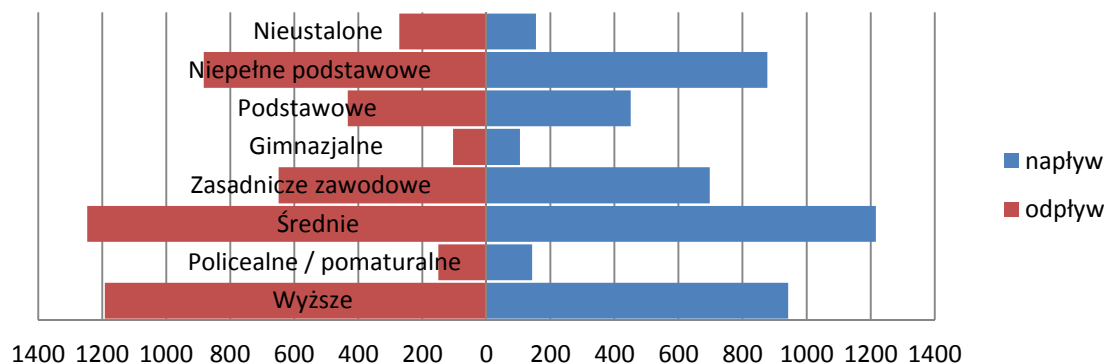
Do mocnych stron podregionu częstochowskiego które przyciągają migrantów należy:

- Czyste powietrze i ładny krajobraz,
- Dobre rozwiązania komunikacyjne,
- Dobry dostęp do placówek kulturalnych.

Jednak słabych stron jest znacznie więcej i działają one wypychają na mieszkańców podregionu, a zaliczymy do nich:

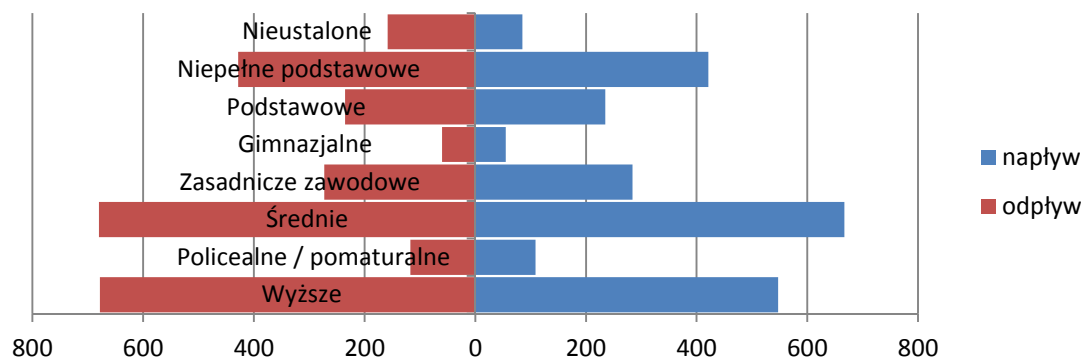
- Słaba możliwość rozwoju zawodowego,
- Słaba możliwość uzyskania atrakcyjnej pracy,
- Słaby dostęp do opieki zdrowotnej i spadająca liczba personelu medycznego.
- Bezrobocie,
- Zła sytuacja dochodowa,
- Niski poziom integracji społecznej,
- Niezadowalający stan dróg we wschodniej części podregionu,
- Zbyt słabo rozwinięta przestrzeń publiczna (place zabaw, obiekty sportowe).

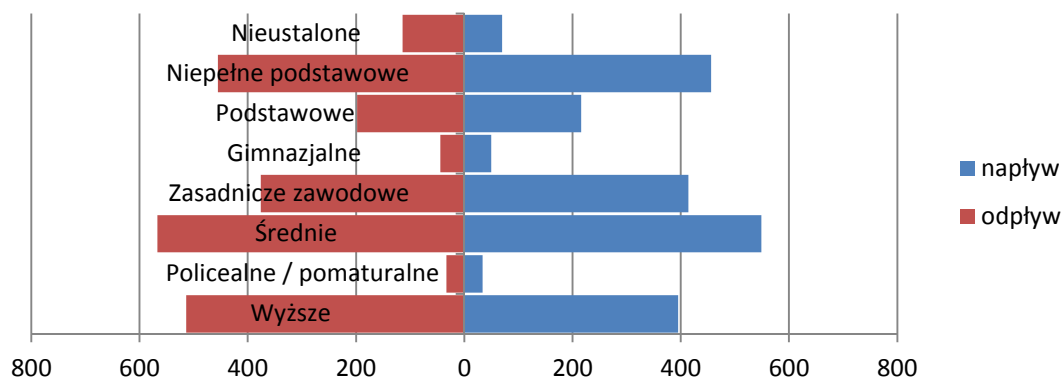
Ryc. 1.16. Struktura wykształcenia osób napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 1.17. Struktura wykształcenia kobiet napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 1.18. Struktura wykształcenia mężczyzn napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

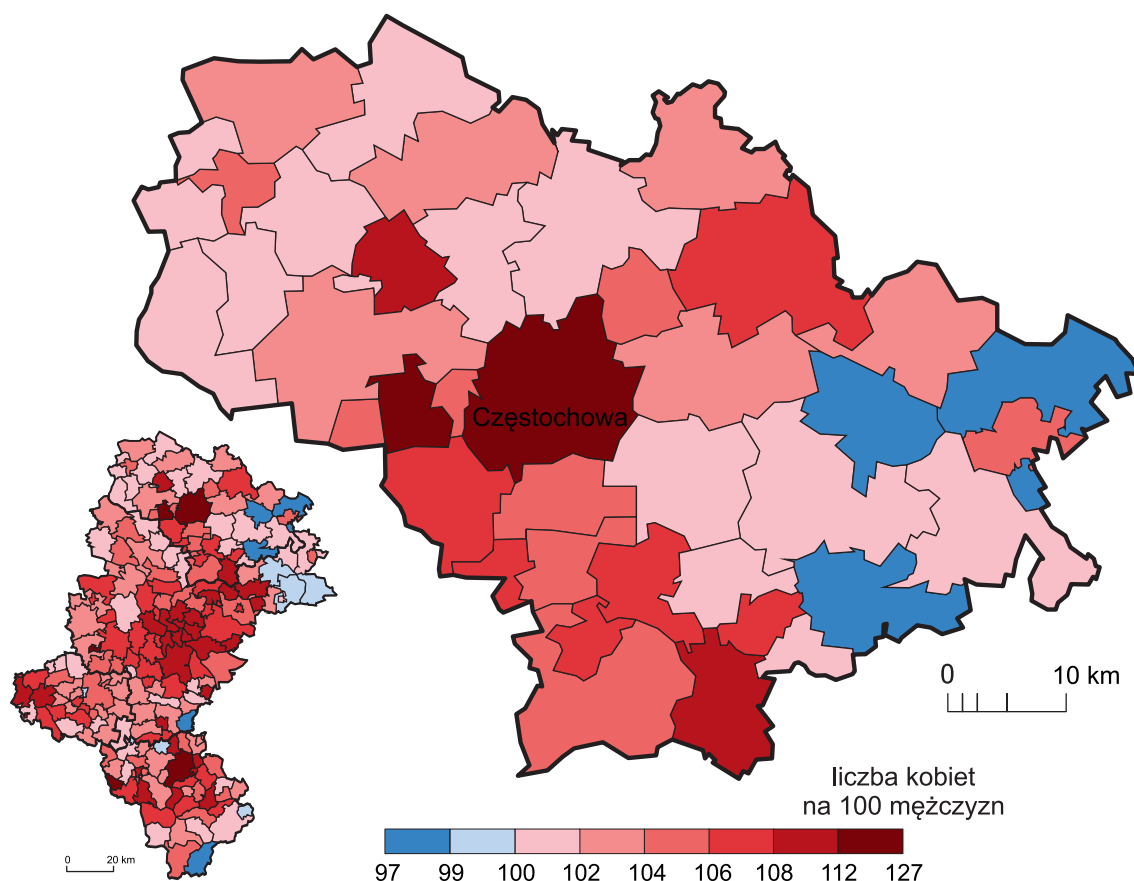
Istotną kwestią w migracjach jest dostępność komunikacyjna obszaru. Podregion w centralnej części ma dobre połączenie komunikacyjne z Katowicami i Łodzią, jak również z pozostałymi ośrodkami na osi wschód-zachód. Podregion częstochowski mógłby się stać łącznikiem pomiędzy pasami przepływu potencjałów gospodarczych. Inaczej przedstawia się sytuacja wschodniej części podregionu, zdecydowanie odleglejszej od drogi krajowej nr 1, drogi są tutaj zdecydowanie gorszej jakości i przemieszczanie się jest utrudnione. Wyłania się obawa, czy podregion o specyfice rolniczej i turystycznej może liczyć na zwiększenie napływu osób w wieku produkcyjnym?

1.4. STRUKTURA PŁCI I WIEKU LUDNOŚCI

1.4.1. STRUKTURA PŁCI LUDNOŚCI

Podregion częstochowski charakteryzuje się nieco wyższym poziomem feminizacji wyrażającym się liczbą 108 kobiet przypadających na 100 mężczyzn niż średnio w kraju (107) czy w województwie śląskim (107). Na wzrost współczynnika feminizacji wpływa zaawansowanie procesów starzenia. Przestrzenne zróżnicowanie struktury płci wynika także ze zmian kierunków migracyjnych, przy różnej partycypacji kobiet i mężczyzn w poszczególnych kierunkach.

Wpływ migracji na strukturę płci. Liczebna przewaga kobiet w miastach związana jest z ich napływem migracyjnym, gdyż dla kobiet zamieszkanie i praca w mieście są bardziej atrakcyjne niż praca w gospodarstwie rolnym. Znaczny odpływ migracyjny kobiet z peryferyjnie położonych obszarów wiejskich kieruje się do miast Ziemi Częstochowskiej, zatem w dużej mierze zostaje w podregionie. Stąd ogólny bilans w strukturze płci kształtuje się na korzyść kobiet (ryc. 1.19). Najsilniej sfeminizowane są miasta Częstochowa i Blachownia, w których mamy do czynienia z anormalną strukturą płci (powyżej 112 kobiet na 100 mężczyzn – Rosset, 1962). Mocno zwichniętą równowagę płci posiadają miasta Kłobuck i Myszków. Zwichniętą równowagę wykazują miasta Kozięłowy, Żarki i Krzepice a także gminy wiejskie położone w otoczeniu Częstochowy: Poraj, Kłomnice, Starcza, Konopiska, Blachownia, Kamienica Polska, Kozięłowy. Bliskość dużego miasta, a także małych miasteczek, umożliwia uzyskanie pracy pozarolniczej bez konieczności zmiany miejsca zamieszkania, stąd nieco mniejsze dysproporcje w strukturze płci ludności.

Ryc. 1.19. Poziom feminizacji w podregionie częstochowskim w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Natomiast emigracyjne obszary wschodniej części podregionu częstochowskiego charakteryzują się niskim poziomem feminizacji, a w gminach wiejskich Przyrów, Niegowa i Koniecpol występuje nawet liczebna przewaga mężczyzn. Odływ migracyjny kobiet powoduje utrzymywanie się niskiego poziomu feminizacji mimo, że bardzo zawansowane procesy starzenia ludności sprzyjają zwiększaniu się udziału kobiet. Widać to zwłaszcza w strukturze płci mieszkańców powiatów kłobuckiego i częstochowskiego, gdzie przewaga mężczyzn utrzymuje się do 59 roku życia, jako wynik trwającego od wielu lat odpływu migracyjnego młodych kobiet. Świadczy to o roli selektywności migracji w kształtowaniu struktury płci, ale także wpływa negatywnie na możliwości reprodukcyjne ludności na tym obszarze (migracje podejmują głównie kobiety młode).

W podregionie częstochowskim mamy zatem do czynienia z nałożeniem się oddziaływania kilku czynników na kształtowanie struktury płci – z jednej strony różnokierunkowych migracji, zwłaszcza odpływu kobiet ze wsi do miast, zaś z drugiej strony nasilającego się starzenia, które powoduje wzrost udziału starszych kobiet.

Wpływ starzenia się na strukturę płci. Ponieważ rodzi się więcej chłopców niż dziewczynek zatem do około 40 roku życia w strukturze płci przeważają mężczyźni (por. tab. 1.9). Jednak ze względu na wyższy poziom umieralności mężczyzn niż kobiet (z przyczyn naturalnych), ich przewaga liczebna stopniowo maleje, około 40 roku życia proporcje płci wyrównują się a w starszych grupach wieku narasta przewaga kobiet. Zatem im bardziej starzeje się społeczeństwo, co wyraża się wzrostem udziału starszych grup wieku, tym bardziej zwiększa to liczebną przewagę kobiet, których w starszych grupach wieku jest najwięcej ze względu na dłuższy czas trwania ich życia. Przykładowo w Częstochowie w grupie wieku 70 i więcej lat na 100 mężczyzn przypada 196,5 kobiet.

Przyczyny starzenia także ulegają przeobrażeniom zmieniając swój wpływ na strukturę płci. Do lat 80. XX wieku procesy starzenia najszybciej postępowały na obszarach wiejskich w wyniku ich migracyjnego wymywania z młodej ludności. Obecnie, oprócz migracyjnego odpływu młodych, postępujące starzenie się spowodowane jest również bardzo niskim poziomem urodzeń powodującym, iż dopływ najmłodszych grup wieku jest coraz słabszy, przez co wzrasta udział starszych grup wieku w populacji. Sprzyja temu także wydłużający się czas trwania życia powodując wolniejszy ubytek najstarszych grup wieku. Najbardziej zaawansowane procesy starzenia mają zatem miasta, w których z jednej strony przemiany społeczne w kierunku obniżania reprodukcji są najbardziej nasilone, zaś z drugiej strony poziom życia jest wyraźnie wyższy, co wpływa na wydłużenie trwania życia. Dlatego też najbardziej zaawansowane starzenie społeczeństwa wykazują Częstochowa oraz powiat myszkowski, a nie obszary wiejskie, zwłaszcza we wschodniej części podregionu, jak to miało miejsce jeszcze w latach 80. XX wieku (Runge A., 2010).

Najszybciej proces feminizacji postępuje w zapleczu Częstochowy w gminach Starcza, Mstów, Kłobuck, Koziegłowy a także w samej Częstochowie, gdzie na strukturę płci działa kilka czynników (napływ migracyjny kobiet, odpływ migracyjny mężczyzn, starzenie się).

Z punktu widzenia rynku pracy istotne jest określenie struktury płci ludności w wieku produkcyjnym. Dla zachowania porównywalności zestawiono grupy wieku 18–59 lat dla kobiet i dla mężczyzn, pomijając grupę 60–64 lata (wiek produkcyjny tylko dla mężczyzn). Zarysowane powyżej procesy wskazują, iż w podregionie częstochowskim w wieku produkcyjnym występuje niewielka przewaga mężczyzn (99,2 kobiet na 100 mężczyzn), chociaż w województwie śląskim nastąpiło wyrównanie płci w wieku 18–59 lat. Największa przewaga mężczyzn zaznacza się w powiatach kłobuckim (94,3) i częstochowskim (95,5). Jedynie Częstochowa

wyказuje nadwyżkę kobiecej siły roboczej (103,4 kobiet na 100 mężczyzn). Natomiast w wieku mobilnym, tj. 18–44 lata zdecydowanie większa jest podaż męskiej siły roboczej (tab. 1.5).

Tab. 1.5. Struktura płci ludności w wieku produkcyjnym w podregionie częstochowskim w 2012 r.

Powiaty	Liczba ludności w wieku 18–59 lat			WF	Liczba ludności w wieku mobilnym (18–44 lata)			WF
	ogółem	mężczyźni	kobiety		ogółem	mężczyźni	kobiety	
Województwo śląskie	2 822 833	1 409 669	1 413 164	100,2	1 807 460	915 092	892 368	97,5
Podreg. częstochowski	318 912	160 134	158 778	99,2	202 387	103 257	99 130	96,0
Częstochowa	141 229	69 439	71 790	103,4	87 817	44 421	43 396	97,7
Powiat częstochowski	82 340	42 107	40 233	95,5	53 165	27 291	25 874	94,8
Powiat kłobucki	51 843	26 677	25 166	94,3	33 882	17 396	16 486	94,8
Powiat myszkowski	43 500	21 911	21 589	98,5	27 523	14 149	13 374	94,5

WF – współczynnik feminizacji oznaczający liczbę kobiet przypadających na 100 mężczyzn

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

1.4.2. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI

Starzenie demograficzne. W podregionie częstochowskim najwcześniej, w stosunku do całego obszaru woj. śląskiego, zaczęły nasilać się procesy starzenia, co było wynikiem odpływu migracyjnego młodej ludności, głównie do konurbacji katowickiej. Ilustruje to udział ludności w wieku 60 i więcej lat w ogólnej liczbie ludności. O ile w województwie śląskim w 1988 roku udział ten wynosił tylko 13,1%, co świadczyło o początkowym stanie starości, to w podregionie częstochowskim sięgał on wówczas 16,6% wykazując zaawansowany stan starości demograficznej (Runge, 2003). W pozostałych obszarach województwa śląskiego procesy starzenia nasiliły się dopiero od połowy lat 90. XX wieku osiągając w 2002 r. 17,2% ludności starej. Kolejne lata stanowiły przyspieszenie procesu starzenia się ludności w województwie do wysokiego stanu starości demograficznej, tj. 21,9% w 2012 r. (tab. 1.6). Starzenie się populacji postępuje także w podregionie częstochowskim, gdzie w 2012 r. 22,9% ogólnej liczby ludności stanowiły osoby w wieku 60 i więcej lat. O ile jeszcze w 1988 r. najmłodsza w tym obszarze była Częstochowa o wskaźniku starości sięgającym 15,1% (zaawansowany stan starości) a najstarszy był powiat częstochowski o udziale 18,9% ludności starej (ryc. 1.20a), o tyle do 2012 r. zróżnicowane tempo zmian w tym zakresie odwróciło owe relacje (tab. 1.6, ryc. 1.20b).

Najszybciej procesy starzenia postępowały bowiem w Częstochowie (wzrost o 9,4 punktów procentowych w latach 1988–2012), zaś widoczne było ich spowolnienie w powiatach częstochowskim (wzrost o 2,5 p.p.) i kłobuckim (wzrost o 3,9 p.p.) – (ryc. 1.20). Świadczy to m.in. o dużej roli migracji w kształtowaniu struktury wieku ludności. Ponieważ migracje podejmuje głównie ludność młoda, stąd odwrócenie kierunków migracji hamuje procesy starzenia w obszarach dotąd emigracyjnych i jednocześnie może je nasilać w obszarach dotąd imigracyjnych, w których czynniki przyciągające migrantów uległy znacznemu osłabieniu. Można to odnieść do relacji: wschodnia część podregionu częstochowskiego a Częstochowa czy konurbacja katowicka, ale także do migracji zachodzących pomiędzy Częstochową a zachodnią częścią powiatu częstochowskiego. Zmienia to jednocześnie proporcje w rozmieszczeniu ludności starej na obszarze badanego podregionu.

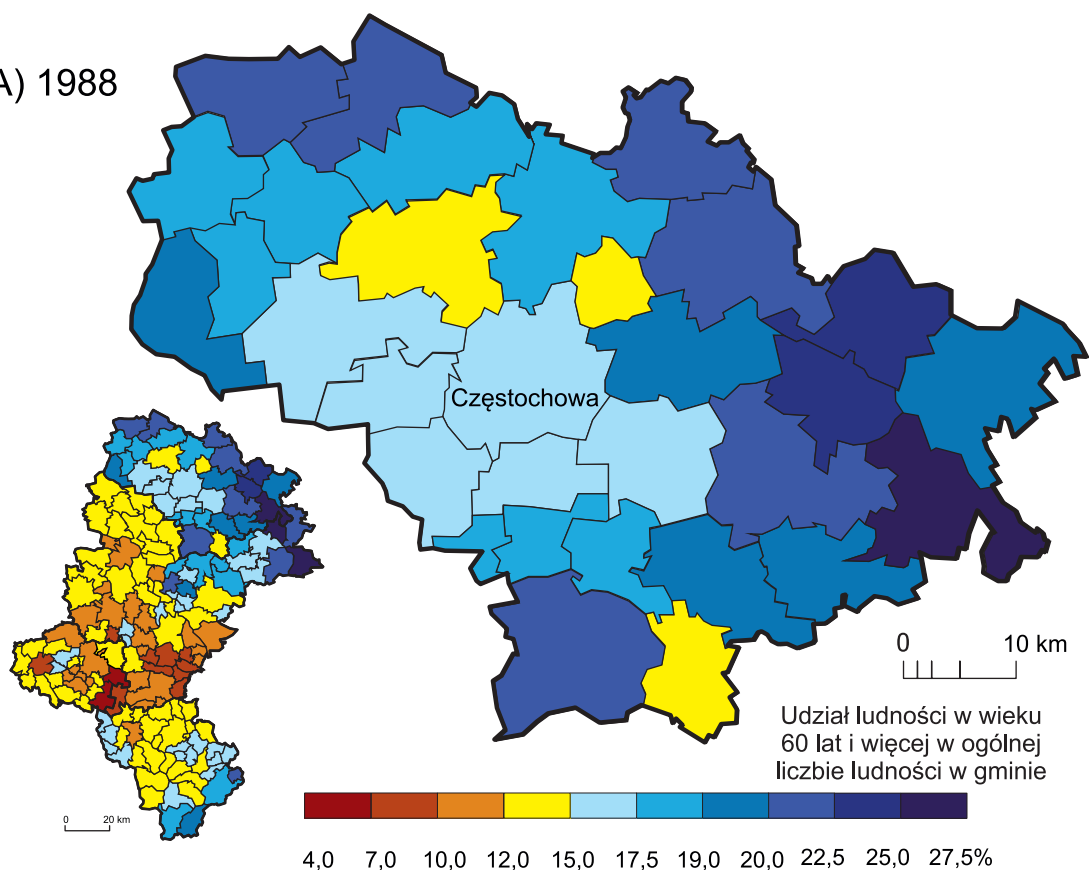
Tab. 1.6. Udział ludności w wieku 60 i więcej lat w ogólnej liczbie ludności

Powiaty	1988	2002	2012	1988	2002	2012
	liczba ludności w wieku 60 i więcej lat			w %		
Województwo śląskie	642 250	811 837	1 010 256	13,1	17,2	21,9
Podregion częstochowski	91 037	100 962	120 855	16,6	18,6	22,9
Częstochowa	38 602	45 900	57 461	15,1	18,3	24,5
Powiat częstochowski	25 355	25 758	28 971	18,9	19,3	21,4
Powiat kłobucki	14 657	15 590	18 236	17,3	18,4	21,3
Powiat myszkowski	12 423	13 714	16 187	17,0	19,0	22,5

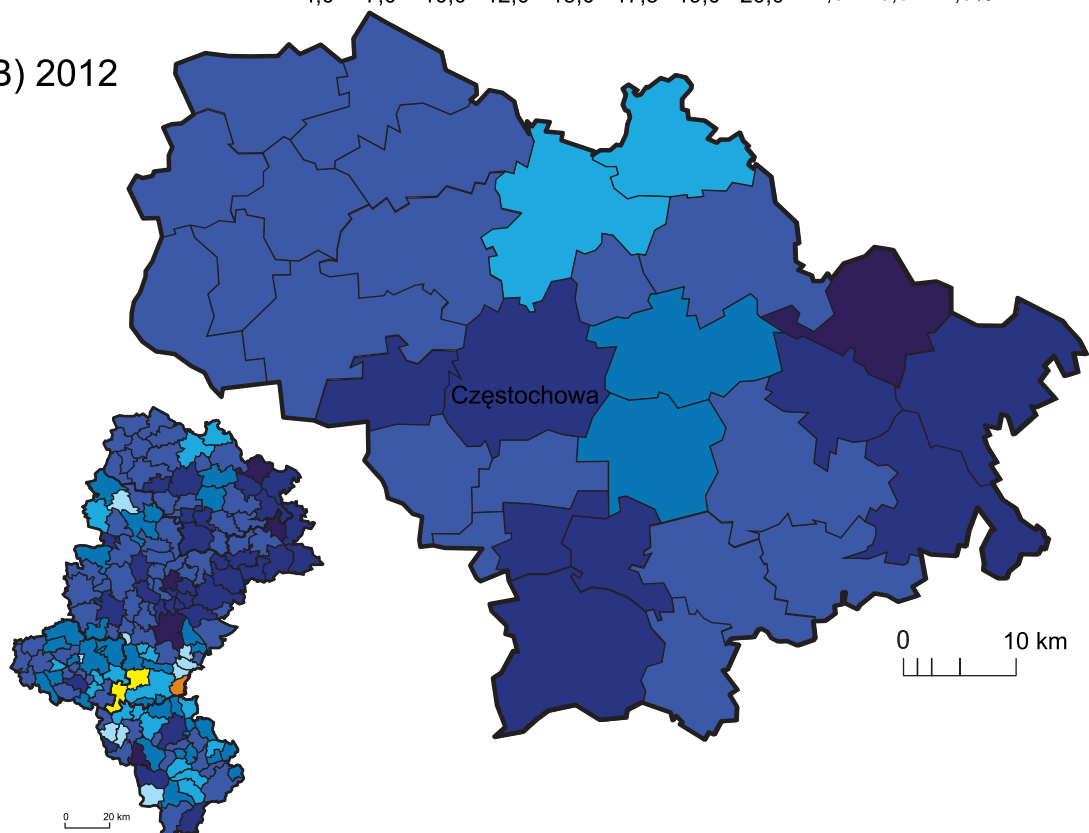
Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

W Częstochowie zamieszkuje niemal połowa ludności w wieku 60 i więcej lat tego podregionu. W 1988 r. udział ten wyniósł 42,4%, w 2002 r. 45,5%, zaś w 2012 r. już 47,5% (choć jak wcześniej przedstawiono udział tego miasta w ogólnym zaludnieniu podregionu maleje). Liczba ludności starej wzrosła w Częstochowie z 38,6 tys. w 1988 r. do 57,5 tys. osób w 2012 r. tj. do 148,9% w porównaniu do stanu z 1988 r. Towarzyszył temu spadek udziału powiatu częstochowskiego w ogólnej liczbie ludności starej w podregionie odpowiednio z 27,9% do 25,5% a następnie do 24,0%. Wzrost liczby ludności starej w tym powiecie był najwolniejszy i sięgał do 114,3%.

A) 1988

B) 2012

Ryc. 1.20. Poziom starości demograficznej w gminach podregionu częstochowskiego w: A) 1988 r., B) w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Znaczną dynamikę wzrostu liczby ludności starej wykazywały powiaty kłobucki (w 2012 r. do 124,4% stanu z 1999 r.) oraz myszkowski (do 130,3%).

W 1988 roku gminy położone na wschodnich (np. Janów, Koniecpol, Przyrów) i północnych (Kruszyna, Lipie, Popów) krańcach podregionu wykazywały wysoki stan starości (20,0–24,9% ludności starej), (ryc. 1.20). W gminach Lelów i Dąbrowa Zielona wystąpił anormalnie wysoki stan starości (25% ludności starej). Większość gmin charakteryzowała się zawansowanymi procesami starzenia. Najmłodsze były miasta Kłobuck (13,0%) i Myszków (14,0%) oraz podmiejska gmina Rędziny (14,8%) reprezentujące początkowy stan starości. W 2012 roku zdecydowana większość gmin (29) wykazywała wysoki stan starości zaś Dąbrowa Zielona i Koniecpol anormalnie wysoki stan starości. Relatywnie „najmłodsze” są gminy Kruszyzna i Mykanów z udziałem ludności starej poniżej 19%.

Obciążenie ekonomiczne. Powiększanie się udziału ludności starej, w większości już nieaktywnej zawodowo, zwiększa stopień obciążenia ekonomicznego ludnością w wieku poprodukcyjnym.

Rozmiary depresji demograficznej, jaka trwa w Polsce od lat 90. XX wieku, nie są w pełni uświadomione. Utrzymywanie się bardzo niskiego poziomu urodzeń przy odpływie migracyjnym młodej ludności doprowadziło w 2012 r. do większego obciążenia grupy produkcyjnej ludnością poprodukcyjną niż ludnością w wieku przedprodukcyjnym.

W województwie śląskim jeszcze w 2002 r. wskaźnik obciążenia ekonomicznego wynosił 32,7 osób w wieku przedprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym oraz 23,1 osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, zaś do 2012 r. pierwszy wskaźnik obniżył się do 26,4 a drugi wzrósł do 29,1 osób. Zatem obecnie osoby w wieku produkcyjnym utrzymują więcej ludności, która już zakończyła swą aktywność zawodową niż ludności w wieku przedprodukcyjnym, która podejmie pracę i w przyszłości będzie utrzymywać tych, którzy teraz pracują. Dysproporcje te będą się wciąż zwiększać. Wynika to z faktu, iż odpływ z rynku pracy będzie większy (zaczynają odpływać grupy wyżu demograficznego) niż napływ nowej, młodej siły roboczej na ten rynek (zaczynają napływać mało liczne grupy niżu demograficznego).

Na tym tle podregion częstochowski charakteryzuje się jeszcze bardziej niekorzystną proporcją obciążenia ekonomicznego, gdyż w 2002 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały 33,0 osoby w wieku przedprodukcyjnym i 26,7 osób w wieku poprodukcyjnym, a w 2012 r. odpowiednio 26,1 oraz 30,8 osób, zatem nastąpiło odwrócenie tej proporcji (tab. 1.7). O ile w powiatach

częstochowskim i kłobuckim wielkość obu wskaźników jest podobna, chociaż z przewagą obciążenia grupą poprodukcyjną, o tyle w powiecie myszkowskim, a przede wszystkim w Częstochowie, proporcje między obciążeniem tymi dwiema grupami wieku są niepokojące, by nie rzec – alarmujące.

Tab. 1.7. Obciążenie ekonomiczne w podregionie częstochowskim w latach 1988–2020 (stan i prognoza)

Powiaty	W latach:	1988	2002	2006	2012	2015	2020
	na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada osób w wieku:						
Województwo śląskie	przedprodukcyjnym	47,5	32,7	28,1	26,4	26,9	28,9
	poprodukcyjnym	18,7	23,1	24,6	29,1	32,6	39,5
Podregion częstochowski	przedprodukcyjnym	47,0	33,0	28,6	26,1	25,9	27,2
	poprodukcyjnym	24,6	26,7	26,9	30,8	33,9	41,0
Częstochowa	przedprodukcyjnym	45,0	29,0	25,2	23,9	24,9	27,2
	poprodukcyjnym	21,5	25,5	26,4	32,9	36,7	45,5
Powiat częstochowski	przedprodukcyjnym	48,1	37,0	31,8	27,8	25,8	26,0
	poprodukcyjnym	29,1	28,8	27,8	28,6	31,3	37,4
Powiat kłobucki	przedprodukcyjnym	50,9	38,6	33,2	28,8	28,1	29,1
	poprodukcyjnym	26,7	26,9	27,1	29,0	30,6	35,5
Powiat myszkowski	przedprodukcyjnym	48,2	34,2	29,1	26,8	26,4	27,4
	poprodukcyjnym	25,7	27,2	26,9	30,3	33,4	40,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS Warszawa

Tab. 1.8. Miasta i gminy wiejskie o największym obciążeniu nieprodukcyjnymi grupami wieku w stosunku do grupy produkcyjnej w 2012 r.

Gminy wiejskie o największym obciążeniu grupą przedprodukcyjną	Obciążenie grupą:		MIASTA i gminy wiejskie o największym obciążeniu grupą poprodukcyjną	Obciążenie grupą:	
	przedpro- dukcyjną	popro- dukcyjną		przedpro- dukcyjną	popro- dukcyjną
Niegowa	31,7	28,0	Dąbrowa Zielona	25,4	37,3
Olsztyn	31,2	25,1	Lelów	26,1	35,1
Mykanów	30,7	24,0	Konieczpol	27,2	34,8
Mstów	30,3	25,4	Przyrów	25,1	33,8
Kłobuck	30,3	25,7	Koziegłowy	27,3	32,9
Przystajń	29,9	29,3	BLACHOWNIA	25,5	32,5
Starcza	29,8	28,4	Krzepice	27,8	32,3
Panki	29,8	30,3	KOZIEGŁOWY	25,9	32,2
Opatów	29,6	28,3	KONIECPOL	26,4	31,7
Kruszyna	29,4	25,3	KŁOBUCK	26,8	31,6
Wręczyca Wielka	29,4	28,1	Kamienica Polska	26,0	31,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Korzystną sytuację posiada jedynie kilka gmin wiejskich z przewagą obciążenia grupą przedprodukcyjną. Są to gminy Niegowa, Olsztyn, Mykanów, Mstów, Kłobuck, w których na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada ponad 30 osób w wieku przedprodukcyjnym oraz 24–28 osób w wieku poprodukcyjnym. W gminach Kruszyňa (na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada 29,4 osób w wieku przedprodukcyjnym oraz 25,3 osób w wieku poprodukcyjnym), jak i Blachownia (odpowiednio 28,8 osób i 25,0 osób) obciążenie grupą poprodukcyjną jest nieco niższe, gdyż gminy te posiadają dość liczną grupę produkcyjną.

Natomiast bardzo niekorzystną proporcję w zakresie obciążenia ekonomicznego posiadają gminy wiejskie, głównie wschodniej części podregionu oraz niektóre małe miasta (tab. 1.8).

Pozostałe miasta i gminy wiejskie nie wykazują tak dużych dysproporcji w zakresie obciążenia ekonomicznego, lecz podobna wielkość obciążenia wiekiem poprodukcyjnym i wiekiem przedprodukcyjnym stanowi niepokojący sygnał.

Według prognozy demograficznej GUS dalszemu obniżeniu ulegnie obciążenie wiekiem przedprodukcyjnym, a znacznie wzrośnie obciążenie grupą poprodukcyjną. W podregionie częstochowskim wskaźniki te osiągną w 2020 r. odpowiednio wielkość 27,2 osób w wieku przedprodukcyjnym oraz 41,0 osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Najtrudniejsza sytuacja wystąpi w Częstochowie, gdzie 100 osób w wieku produkcyjnym „utrzymywać” będzie ponad 45 osób w wieku poprodukcyjnym. Obciążenie to przekroczy 40 osób także w powiecie myszkowskim. Niestety jest prawdopodobne, że proporcje te mogą być jeszcze mniej korzystne.

Demograficzne grupy wieku. Struktura wieku według 5-letnich grup wieku wskazuje na stale malejący udział ludności młodej (tab. 1.9). W 1988 r., tj. tuż po zakończeniu wyżu demograficznego przełomu lat 70. i 80. XX w., dzieci do 14 roku życia stanowiły najbardziej liczną grupę ludności (23,0% ogółu ludności). W 2012 r. udział grupy wieku 0–14 lat jest o połowę mniejszy wynosząc tylko 13,5%. Grupa ta obejmuje roczniki pochodzące z niżu demograficznego z przełomu XX i XXI wieku oraz początku XXI wieku (5–9 oraz 10–14 lat) oraz dzieci wyżu demograficznego (0–4 lata). Rodzicami tej najmłodszej grupy wieku jest właśnie ludność pochodząca także z wyżu demograficznego (w 1988 r. była w wieku 0–14 lat). Obecnie ludność ta reprodukuje się, co zaznacza się w nieco zwiększonej liczebności dzieci w wieku 0–4 lata w 2012 r. (24981 osób). „Echo” wyżu demograficznego przełomu lat 70. i 80. jest jednak tak małe, że mylnie uważa się, iż wciąż trwa niż demograficzny. Tymczasem tak słaby wynik w zakresie urodzeń osiąga przecież pokolenie wyżowe.

Wyż ten został nie tylko „spłaszczony” – trwający od 2006 r. wzrost urodzeń jest niewielki i wydaje się, iż jego maksimum zostało osiągnięte już w 2011 r., po czym poziom urodzeń będzie się stopniowo obniżał. Został on także opóźniony w czasie – powinien się rozpocząć w ostatnich latach XX wieku, a rozpoczął się dopiero w 2006 r. Opóźnienie to spowodowane było oddziaływaniem szeregu czynników (m.in. wydłużanie się cyklu kształcenia młodych, trudności w znalezieniu zarobkowego źródła utrzymania, wymagana dyspozycyjność względem pracodawcy, poszukiwanie zatrudnienia za granicą, konsumpcyjny styl życia). Podjęte ostatnio działania w zakresie polityki prorodzinnej (wprowadzenia rocznego urlopu rodzicielskiego) są bardzo dobre, lecz spóźnione o co najmniej 10–15 lat. Jednak działania te powinny obejmować także wiele innych rozwiązań kompleksowo stymulujących rozrodczość i zapewniających sprzyjające warunki do zakładania rodzin młodym ludziom.

Tab. 1.9. Struktura wieku ludności w podregionie częstochowskim w latach 1988–2012

Grupy wieku	1988	2002	2012	1988	2002	2012	2012
	liczba ludności			%			WF
Ogółem	547156	541752	527575	100,0	100,0	100,0	108,0
0 – 4	39 390	23 548	24 981	7,2	4,3	4,7	94,9
5 – 9	44 078	28 681	22 802	8,1	5,3	4,3	97,6
10 – 14	42 374	35 582	23 595	7,7	6,6	4,5	92,6
15 – 19	38 308	42 130	28 711	7,0	7,8	5,4	95,6
20 – 24	35 180	44 196	34 753	6,4	8,1	6,6	93,7
25 – 29	40 219	40 643	39 797	7,4	7,5	7,5	95,7
30 – 34	48 256	34 987	41 708	8,8	6,4	7,9	95,0
35 – 39	45 470	34 533	39 711	8,3	6,4	7,5	97,4
40 – 44	34 520	40 956	34 137	6,3	7,5	6,5	99,0
45 – 49	26 338	45 809	33 668	4,8	8,4	6,4	101,2
50 – 54	30 066	41 130	39 663	5,5	7,6	7,5	105,1
55 – 59	31 700	28 595	43 194	5,8	5,3	8,2	107,5
60 – 64	28 458	23 354	37 446	5,2	4,3	7,1	116,8
65 – 69	21 876	24 456	24 701	4,0	4,5	4,7	126,7
70 – 74	14 803	} 53 152 ^{*)}	18 759	2,7	} 9,8 ^{*)}	3,6	151,5
75 – 79	14 257		17 661	2,6		3,4	180,8
80 i w.	11 643		22 288	2,1		4,2	237,3
wiek nieustal.	220			0,0			-

Uwaga: w 2002 r. liczba ludności w wieku 70 i więcej lat

WF – współczynnik feminizacji oznaczający liczbę kobiet przypadających na 100 mężczyzn

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

W 1988 r. młodzież ucząca się, tj. wówczas w wieku 15–24 lata stanowiła pokolenie wywodzące się z niżu demograficznego lat 60., dlatego jej udział w ogólnym zaludnieniu wynosił 13,4%. Z kolei jej dzieci, urodzone w latach 90., a w 2012 r. liczące 15–24 lata, to zatem także pokolenie niżu (por. ryc. 1.21). Ich udział w ogólnej liczbie ludności wynosi 12,0%. Jest to grupa stanowiąca bezpośredni zasób siły roboczej zasilającej rynek pracy. Nie jest to dobra wiadomość, gdyż po niej idą jeszcze mniej liczne grupy wieku (5–14 lat). Zatem przez najbliższe 15 lat dopływ siły roboczej na rynek pracy będzie słaby.

Obecnie stosunkowo duży jest udział ludności (kobiet) w wieku rozrodczym, chociaż liczba kobiet w tym wieku w porównaniu do roku 2002 zmalała w podregionie częstochowskim ze 140,0 tys. do 124,1 tys. kobiet. Ta tendencja malejąca będzie się utrzymywać, gdyż najliczniejsza jest obecnie grupa 30–34 lata, dość duża jest także grupa 25–29 lat, czyli grupa o największej płodności. Jednak każda młodsza 5-letnia grupa wieku jest już coraz mniejsza. Rzutować to będzie na obniżanie się poziomu urodzeń a w rezultacie na niewielką liczebność najmłodszych grup wieku w kolejnych latach.

W latach 2002–2012 spadkowi udziału ludności zarówno w wieku przedprodukcyjnym (za wyjątkiem grupy 0–4 lata), jaki i w najmłodszych grupach wieku produkcyjnego (do 24 lat) oraz ludności na pograniczu wieku mobilnego i niemobilnego (40–50 lat) towarzyszy niewielki wzrost udziału grupy 30–39 lat oraz znaczny wzrost udziału najstarszych grup wieku (55 i więcej lat). Jak niekorzystne zmiany następują w strukturze wieku świadczy fakt, iż przykładowo w 2012 r. najbardziej liczna jest grupa wieku 55–59 lat (43,2 tys. osób), zaś liczba ludności w wieku 5–9 lat jest o połowę mniejsza (22,8 tys. osób). Prawidłowości te występują we wszystkich powiatach badanego podregionu (por. ryc. 1.21).

Należy zwrócić uwagę, iż najbardziej liczne grupy powojennego wyżu demograficznego (z lat 1950–1959) są już znacznie po 50 roku życia i wkraczają w wiek poprodukcyjny. Od 2010 roku w wiek poprodukcyjny wchodzi liczne grupy kobiet z powojennego wyżu demograficznego (część z nich skorzystała z możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę już w wieku 55 lat). Za dwa lata, tj. od 2015 roku w wiek poprodukcyjny zaczną wkraczać także mężczyźni z tego wyżu demograficznego. Zatem od 2015 roku nastąpi szybki wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. W ciągu najbliższych lat w wiek poprodukcyjny wkroczy najbardziej liczna grupa kobiet będących obecnie w wieku 55–59 lat oraz liczna grupa mężczyzn w wieku 60–64 lata. Na rynku pracy pozostaną jeszcze dość liczne grupy mężczyzn 50–59 lat oraz kobiet 50–54 lata.

Kolejne, młodsze grupy wieku są coraz mniejsze. O ile grupy wieku 25–39 lat stanowiły wyraźne wzmocnienie zasobów pracy, o tyle następujące po nich młodsze grupy wieku wykazują znaczny spadek liczebności, zwłaszcza grupy poniżej 15 roku życia. Przyszłe zasoby pracy są zatem bardzo skromne. Tym bardziej należy zadbać, aby ta młodzież uzyskała wykształcenie zgodne z potrzebami rynku pracy, co umożliwi jej znalezienie zatrudnienia oraz zahamuje odpływ migracyjny. Chodzi głównie o dobre wykształcenie zawodowe.

1.5. PROGNOZOWANE ZMIANY W LICZBIE I STRUKTURZE LUDNOŚCI

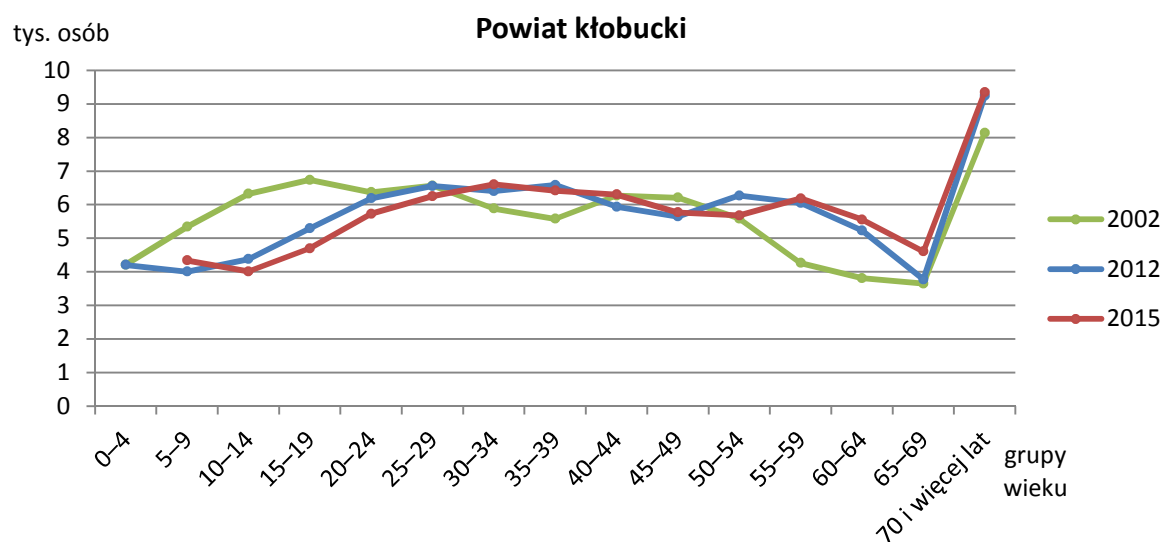
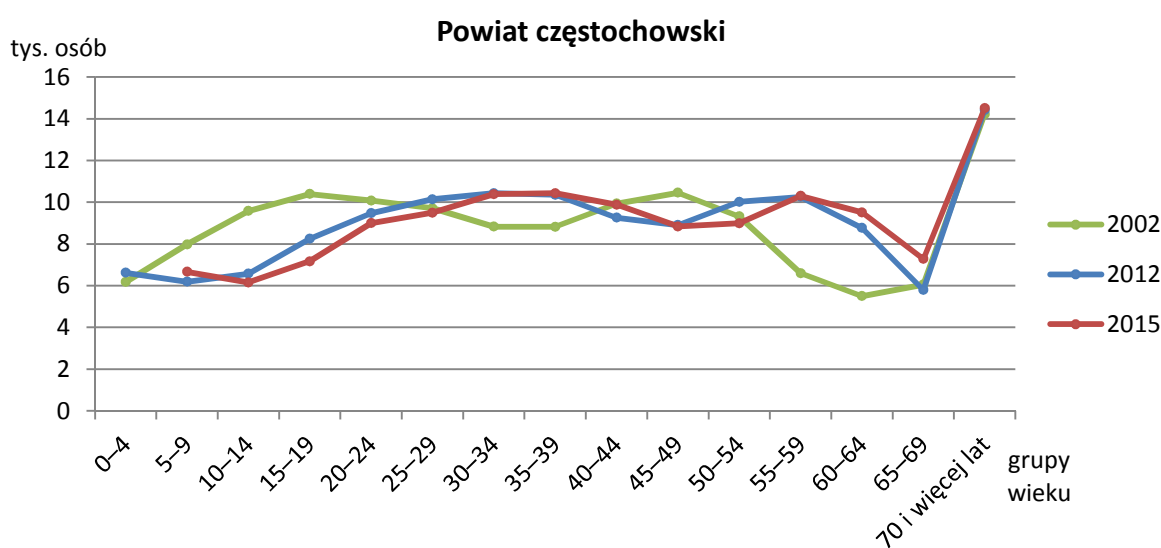
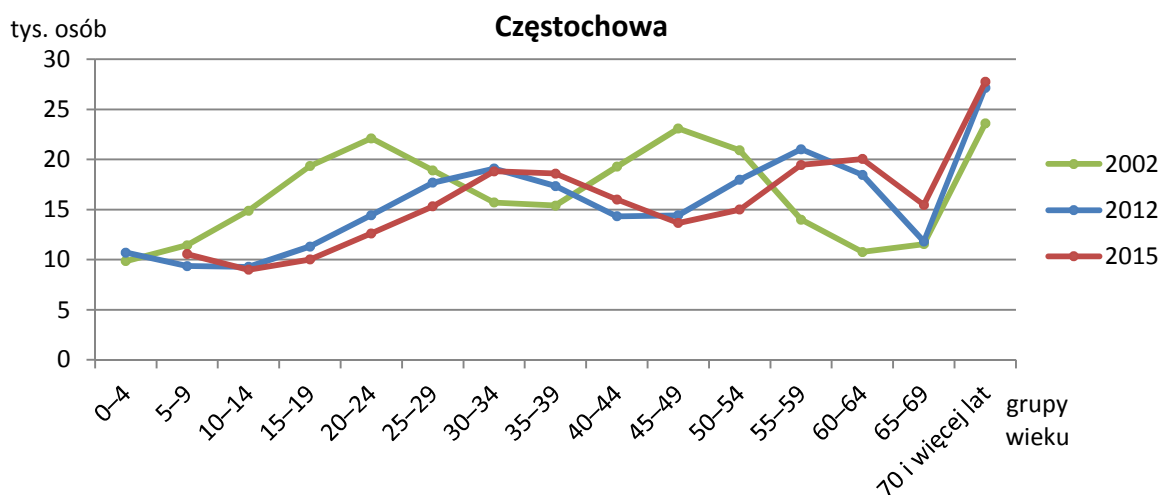
Zarysowane tendencje zmian zaludnienia znajdują w przyszłości swoje konsekwencje w postępującym zmniejszaniu się liczby ludności oraz w przeobrażeniach struktury wieku. Według prognozy GUS liczba ludności w podregionie częstochowskim zmniejszy się z 527,6 tys. osób w 2012 r. do 516,1 tys. w 2015 r. i do 502,6 tys. w 2020 r. (tab. 1.10). Najsilniejszy ubytek ludności w latach 2012–2020 nastąpi w Częstochowie (do 94,4% stanu z 2012 r.), nieco mniejszy w powiatach częstochowskim (do 95,4%), myszkowskim (do 95,8%) oraz kłobuckim (do 96,7%). Jednak spadkowi ogólnej liczby ludności towarzyszyć będzie zmniejszanie się liczebności młodszych grup wieku przy wzroście liczby ludności po 60 roku życia.

Do 2020 r. liczba dzieci (0–14 lat) w podregionie częstochowskim ulegnie niewielkiemu zmniejszeniu, lecz ich udział w ogólnej liczbie ludności już jest bardzo niski. Według prognozy GUS największy spadek liczby dzieci spodziewany jest w powiatach częstochowskim (do 87,8% w stosunku do stanu z 2012 r.) i myszkowskim (do 94,3%). Natomiast silnemu regresowi podlegać będzie przede wszystkim liczebność młodzieży w wieku 15–24 lata, czyli te grupy wieku, które stanowić będą bezpośrednie zasilanie rynku pracy. Ich liczebność w podregionie częstochowskim zmniejszy się z 63,5 tys. w 2012 r. do zaledwie 47,4 tys., tj. do 74,7% w 2020 r., z czego najsilniej w powiecie kłobuckim (do 69,7% stanu z 2012 r.). Zasilanie rynku pracy młodymi pracownikami będzie coraz słabsze. Niepokojący jest fakt, iż ograniczeniu ulegnie nie tylko liczebność ludności w wieku 20–24 lata, ale także liczebność grup wieku 25–34 lata, a zatem tych o największej płodności kobiet. Rzutować to będzie na dalsze zmiany demograficzne w kierunku zmniejszania się rozmiarów najmłodszych pokoleń. W podregionie częstochowskim liczba ludności w wieku 25–34 lata zmniejszy się z 81,5 tys. w 2012 r. do 65,0 tys. w 2020 r., tj. do 79,7% stanu z 2012 r. Spadki te nastąpią we wszystkich analizowanych powiatach, a największy w Częstochowie (ryc. 1.21; tab. 1.10). Wzrastać będzie natomiast liczebność i udział najstarszych grup wieku (60 i więcej lat) ze 120,9 tys. do 140,6 tys., tj. do 116,3%, najsilniej w powiatach częstochowskim (do 119,0%) i myszkowskim (do 118,5%).

Tab. 1.10. Prognoza demograficzna dla powiatów podregionu częstochowskiego na lata 2015 i 2020

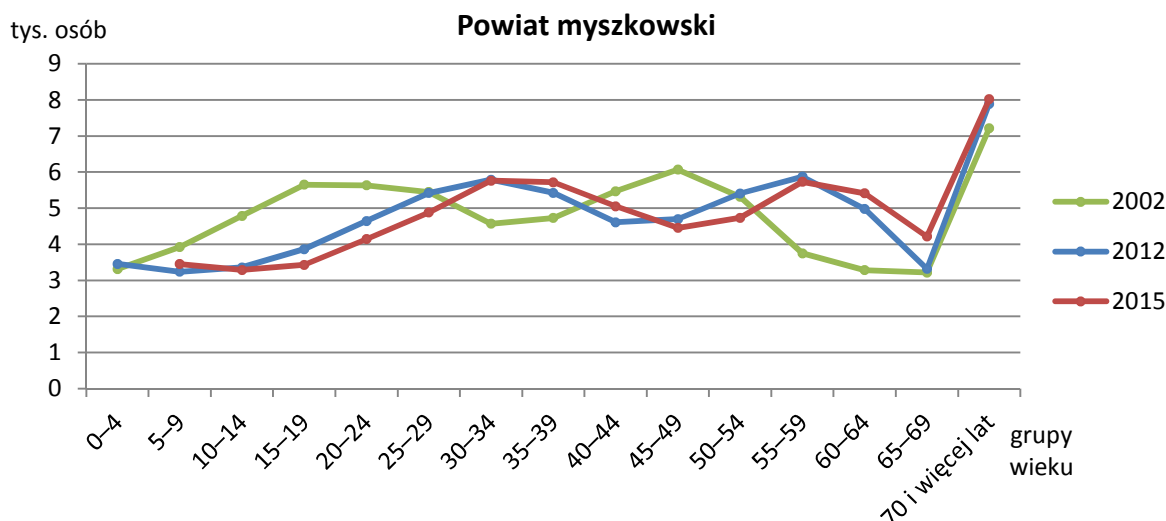
Grupy wieku	Podregion częstochowski		Częstochowa		Powiat częstochowski		Powiat kłobucki		Powiat myszkowski	
	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020
	liczba ludności									
Ogółem	516 135	502 641	229 432	221 530	132 214	129 239	84 154	82 925	70 335	68 947
0 – 4	23 614	21 589	10 345	9 391	5 682	5 201	4 338	4 061	3 249	2 936
5 – 9	23 270	23 318	9 866	10 008	5 918	5 749	4 204	4 301	3 282	3 260
10 – 14	22 235	23 260	9 140	9 775	6 087	6 062	3 824	4 147	3 184	3 276
15 – 19	25 121	22 103	10 416	9 473	6 996	5 961	4 455	3 680	3 254	2 989
20 – 24	31 680	25 316	13 486	11 126	8 758	6 787	5 531	4 325	3 905	3 078
25 – 29	36 114	30 104	15 603	12 310	9 362	8 294	6 225	5 475	4 924	4 025
30 – 34	41 382	34 872	18 715	15 203	10 160	8 862	6 664	5 961	5 843	4 846
35 – 39	40 047	40 663	17 908	18 111	10 080	10 159	6 346	6 569	5 713	5 824
40 – 44	36 964	39 584	16 137	17 404	9 626	10 200	6 168	6 314	5 033	5 666
45 – 49	32 692	36 421	13 690	15 622	8 931	9 685	5 679	6 136	4 392	4 978
50 – 54	34 174	31 899	14 670	13 168	9 185	8 814	5 643	5 603	4 676	4 314
55 – 59	41 112	32 950	18 788	13 894	10 414	8 985	6 208	5 504	5 702	4 567
60 – 64	39 854	38 879	19 439	17 594	9 595	9 950	5 454	5 899	5 366	5 436
65 – 69	31 055	36 648	15 049	17 773	7 310	8 842	4 552	5 056	4 144	4 977
70 i w.	56 821	65 035	26 180	30 678	14 110	15 688	8 863	9 894	7 668	8 775
Grupy wieku	Podregion częstochowski		Częstochowa		Powiat częstochowski		Powiat kłobucki		Powiat myszkowski	
	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020	na 2015	na 2020
	w %									
ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0 – 4	4,6	4,3	4,5	4,2	4,3	4,0	5,2	4,9	4,6	4,3
5 – 9	4,5	4,6	4,3	4,5	4,5	4,5	5,0	5,2	4,7	4,7
10 – 14	4,3	4,6	4,0	4,4	4,6	4,7	4,5	5,0	4,5	4,8
15 – 19	4,9	4,4	4,5	4,3	5,3	4,6	5,3	4,4	4,6	4,3
20 – 24	6,1	5,0	5,9	5,0	6,6	5,3	6,6	5,2	5,6	4,5
25 – 29	7,0	6,0	6,8	5,6	7,1	6,4	7,4	6,6	7,0	5,8
30 – 34	8,0	6,9	8,2	6,9	7,7	6,9	7,9	7,2	8,3	7,0
35 – 39	7,8	8,1	7,8	8,2	7,6	7,9	7,5	7,9	8,1	8,5
40 – 44	7,2	7,9	7,0	7,9	7,3	7,9	7,3	7,6	7,2	8,2
45 – 49	6,3	7,3	6,0	7,1	6,8	7,5	6,8	7,4	6,2	7,2
50 – 54	6,6	6,4	6,4	5,9	7,0	6,8	6,7	6,8	6,7	6,3
55 – 59	8,0	6,6	8,2	6,3	7,9	7,0	7,4	6,6	8,1	6,6
60 – 64	7,7	7,7	8,5	7,9	7,3	7,7	6,5	7,1	7,6	7,9
65 – 69	6,0	7,3	6,6	8,0	5,5	6,8	5,4	6,1	5,9	7,2
70 i w.	11,0	12,9	11,4	13,9	10,7	12,1	10,5	11,9	10,9	12,7

Źródło: Prognoza GUS

Ryc. 1.21. Struktura wieku ludności w powiatach podregionu częstochowskiego w latach 2002 i 2012 oraz prognoza na 2015 rok

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS

Ryc. 1.21. Struktura wieku ludności w powiatach podregionu częstochowskiego w latach 2002 i 2012 oraz prognoza na 2015 rok (cd.)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS, Warszawa

Starzenie demograficzne w podregionie częstochowskim, wyrażające się wzrostem udziału ludności w wieku 60 i więcej lat z 22,9% w 2012 r. do 24,7% w 2015 r. i do 28,0% w 2020 r., spowoduje osiągnięcie anormalnie wysokiego stanu starości. Proces ten postępować będzie najszybciej w Częstochowie, gdzie nastąpi wzrost udziału ludności starej z 24,5% w 2012 r. do 26,4% w 2015 r. i aż do 29,8% w 2020 r. Zatem w 2025 r. 1/3 ludności miasta przekroczy 60 rok życia. Przyczyn postępującego starzenia mieszkańców miasta jest kilka:

- niska rozrodczość, powodująca brak zastępowalności biologicznej pokoleń, prowadzić będzie do stałego zmniejszania się udziału najmłodszych grup wieku w ogólnym zaludnieniu;
- poprawa warunków bytowych, opieki i profilaktyki zdrowotnej oraz wysokiej świadomości w zakresie własnego zdrowia wpłynie na stopniowe wydłużanie się czasu trwania życia;
- odpływ ludności z miasta na otaczające je obszary wiejskie;
- odpływ za pracą poza granice podregionu dotyczący głównie ludzi młodych.

Zatem perspektywy tak niekorzystnych zmian demograficznych powinny stać się przesłanką dla budowania strategii rozwoju społecznego i gospodarczego podregionu, gdyż wskazują na zmniejszanie się potencjału demograficznego, zarówno grupy produkcyjnej jak i przedprodukcyjnej, przy znacznym wzroście grupy poprodukcyjnej. Strategie te powinny kłaść nacisk na poprawę warunków dla zakładania rodzin i posiadania dzieci. Młodzi ludzie coraz później podejmują decyzje prokreacyjne (długi okres kształcenia się, trudności w znalezieniu pracy

dającej źródło utrzymania) i bardzo rzadko decydują się na więcej niż jedno dziecko. Natomiast prostą odnawialność pokoleń (pokolenie dzieci tak samo liczne jak pokolenie rodziców) zapewnia dzietność na poziomie co najmniej 2,14 dziecka przypadającego przeciętnie na 1 kobietę.

Zatem w najbliższych latach przy coraz mniej licznych grupach wieku wkraczających na rynek pracy i licznych grupach wieku opuszczających go, z jednej strony maleć będzie podaż siły roboczej, zaś z drugiej strony szybko będzie narastać wskaźnik obciążenia ekonomicznego grupą poprodukcyjną. Co prawda wprowadzona ustawa emerytalna zatrzyma najstarsze grupy wieku produkcyjnego na rynku pracy nieco dłużej, lecz te najstarsze a najliczniejsze (wyżowe) grupy, owo wydłużenie czasu pracy będą miały niewielkie. Przykładowo dla kobiety liczącej 56 lat w 2013 r. ustawa wydłuża czas pracy o 1 rok i 4 miesiące czyli do około 61,5 lat, zaś kobiecie posiadającej w 2013 r. 40 lat łącznie o 6,5 roku tj. prawie do 67 lat życia.

W rezultacie tych przemian w latach 2012–2020 w podregionie częstochowskim liczba ludności w wieku produkcyjnym zmniejszy się o 37 tys. osób. Spadnie udział Częstochowy w koncentracji zasobów pracy z 44,5% w 2012 r. do 42,9% w 2020 r. (tab. 1.11).

Tab. 1.11. Aktualne i prognozowane zasoby pracy w podregionie częstochowskim w latach 2002–2020

Powiaty	2002	2006	2011	2012	2015	2020	Dynamika 2012–2020 (2012 = 100)
	liczba osób w wieku produkcyjnym (18–59 kobiety; 18–64 mężczyźni)						
Podregion częstochowski	339 125	344 175	339 527	336 184	323 139	298 801	88,9
Częstochowa	162 430	161 671	152 113	149 460	141 923	128 270	85,8
Powiat częstochowski	80 580	83 729	86 892	86 582	84 201	79 075	91,3
Powiat kłobucki	51 298	52 872	54 366	54 318	53 013	50 374	92,7
Powiat myszkowski	44 817	45 903	46 156	45 824	44 002	41 082	89,7
	w %						Zmiany udziału w p.p.
Podregion częstochowski	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Częstochowa	47,9	47,0	45,2	44,5	43,9	42,9	-1,6
Powiat częstochowski	23,8	24,3	25,8	25,8	26,1	26,5	+0,7
Powiat kłobucki	15,1	15,4	16,2	16,2	16,4	16,9	-0,7
Powiat myszkowski	13,2	13,3	13,7	13,6	13,6	13,7	+0,1

Uwaga: p.p. – punkty procentowe

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

1.6. SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA RYNKU PRACY

Rozmiary bezrobocia. W latach 2004–2008 sytuacja na rynku pracy w podregionie częstochowskim, uległa wyraźnej poprawie, o czym świadczy wyraźne obniżenie liczby bezrobotnych z 40,0 tys. do 20,3 tys., tj. prawie o połowę. Zauważamy jednak, iż wraz z kryzysem gospodarczym w ostatnich latach bezrobocie ponownie zaczyna narastać osiągając 34,2 tys. osób w 2012 r. (tab. 1.12). Najwięcej, bo ok. 45% bezrobotnych podregionu, skupia miasto Częstochowa, a wraz z powiatem częstochowskim obejmuje łącznie 71,8% bezrobotnych całego podregionu.

Tab. 1.12. Poziom bezrobocie w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)

Powiaty	2004	2006	2008	2010	2012
	liczba bezrobotnych				
Podregion częstochowski	39 987	32 664	20 352	29 018	34 229
Częstochowa	18 257	15 121	8 682	13 220	15 455
Powiat częstochowski	10 193	8 568	5 524	7 514	9 090
Powiat kłobucki	5 366	4 106	2 382	3 899	4 679
Powiat myszkowski	6 171	4 869	3 764	4 385	5 005
	udział w ogólnym bezrobociu podregionu				
Podregion częstochowski	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Częstochowa	45,7	46,3	42,7	45,6	45,2
Powiat częstochowski	25,5	26,2	27,1	25,9	26,6
Powiat kłobucki	13,4	12,6	11,7	13,4	13,7
Powiat myszkowski	15,4	14,9	18,5	15,1	14,6
	stopa bezrobocia				
Województwo śląskie	16,9	12,7	6,9	10,0	11,1
Podregion częstochowski	18,5	15,4	9,9	13,5	15,8
Częstochowa	16,2	13,5	8,0	11,5	13,5
Powiat częstochowski	22,5	19,6	12,9	17,3	20,4
Powiat kłobucki	17,0	13,1	7,9	12,2	14,4
Powiat myszkowski	22,8	19,3	15,1	17,8	19,8

Źródło: zestawienie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

W porównaniu do województwa śląskiego podregion częstochowski wciąż wykazuje trudną sytuację, gdyż stopa bezrobocia zawsze kształtowała się znacznie powyżej średniej wojewódzkiej, zwłaszcza w powiatach częstochowskim i myszkowskim. Kryzys gospodarczy ostatnich lat zniweczył osiągnięty niski poziom bezrobocia po akcesji Polski do Unii Europejskiej. W ostatnich latach stopa

bezrobocia w powiatach powróciła do wysokiego stanu z końca lat 90. XX wieku i początku XXI wieku. Bardzo wysoki poziom bezrobocia notują zwłaszcza powiaty częstochowski i myszkowski.

Poprawa na rynku pracy w latach 2004–2008 wynikała częściowo z przyrostu nowych miejsc pracy wywołanego ożywieniem gospodarczym po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, lecz w większym stopniu ze spadku liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Na spadek ten składają się:

- ubytek naturalny (wyższy poziom zgonów niż urodzeń);
- zmiany struktury wieku produkcyjnego, z jednej strony przez zasilanie zasobów pracy niżowymi grupami wieku, a z drugiej strony przy rozpoczętej w 2010 r. dezaktywizacji zawodowej licznych grup wyżu demograficznego (na razie tylko kobiet, a wkrótce także mężczyzn);
- odpływ migracyjny ludności w wieku produkcyjnym.

Jednak po 2008 r., wraz z kryzysem gospodarczym, coraz więcej osób rejestruje się w urzędach pracy.

Utrata zatrudnienia, a przez to źródła dochodu, stanowi problem dla każdego człowieka w wieku zdolności do pracy. Różne sytuacje życiowe powodują, iż nie wszystkim udaje się uzyskać pracę (zwłaszcza po raz pierwszy), utrzymać pracę, czy też łatwo ją zmienić. Szczególną uwagę kieruje się zatem na różne grupy społeczne oraz ich szanse na rynku pracy. Do grup tych należą m.in.:

- kobiety,
- absolwenci szkół, osoby młode, osoby bez stażu pracy,
- osoby długotrwale bezrobotne,
- osoby niepełnosprawne.

Tym grupom społecznym niewątpliwie trudniej odnaleźć się na rynku pracy.

Kobiety na rynku pracy. Liczba bezrobotnych kobiet w podregionie częstochowskim jest zmienna, zmniejszając się z 19,6 tys. w 2004 r. do 10,8 tys. osób w 2008 r., a następnie wykazując wzrost do 16,7 tys. w 2012 r. (tab. 1.13). Tym samym odzwierciedla ona ogólne tendencje zmian bezrobocia. Charakterystyczną cechą podregionu częstochowskiego jest jednak niższy udział kobiet wśród bezrobotnych niż przeciętnie w województwie śląskim. O ile w województwie bezrobotne kobiety stanowiły więcej niż połowę ogółu bezrobotnych, a w latach 2006–2008 nawet 60% ogólnego bezrobocia, to w analizowanym podregionie więcej jest bezrobotnych mężczyzn, a tylko we wspomnianym okresie lat 2006–2008 udział kobiet przekroczył 50% ogólnego bezrobocia. Najniższy udział kobiet w bezrobociu notuje powiat kłobucki.

Tab. 1.13. Bezrobocie kobiet w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)

Powiaty	2004	2006	2008	2010	2012
	liczba bezrobotnych kobiet				
Województwo śląskie	171 460	137 357	73 071	98 169	112 316
Podregion częstochowski	19 603	17 137	10 810	13 861	16 658
Częstochowa	9 397	8 054	4 643	6 359	7 610
Powiat częstochowski	4 821	4 399	2 949	3 486	4 405
Powiat kłobucki	2 411	2 095	1 196	1 826	2 144
Powiat myszkowski	2 974	2 589	2 022	2 190	2 499
	udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych				
Województwo śląskie	55,4	59,8	59,5	54,2	54,7
Podregion częstochowski	49,0	52,5	53,1	47,8	48,7
Częstochowa	51,5	53,3	53,5	48,1	49,2
Powiat częstochowski	47,3	51,3	53,4	46,4	48,5
Powiat kłobucki	44,9	51,0	50,2	46,8	45,8
Powiat myszkowski	48,2	53,2	53,7	49,9	49,9

Źródło: zestawienie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Wydaje się, że w porównaniu do województwa śląskiego sytuacja kobiet w podregionie częstochowskim jest bardziej korzystna. Należy jednak pamiętać, iż jest to obszar o największym udziale terenów wiejskich, gdzie rzadziej rejestrowane jest zjawisko bezrobocia ze względu na posiadanie gospodarstw rolnych. Pozarolnicze źródło zarobkowania częściej posiada mężczyzna, zaś kobieta, jako stale pomagający członek rodziny, pracuje w gospodarstwie rolnym i zajmuje się domem.

Obniżenie udziału kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych w Częstochowie wynika natomiast ze zmian w strukturze gospodarczej, polegających na stopniowym wzroście udziału usług.

Zauważyć też należy, iż spadkowi ogólnego bezrobocia w podregionie w latach 2006–2008 towarzyszył wzrost udziału kobiet wśród bezrobotnych. Wskazuje to, iż poprawa sytuacji na rynku pracy ułatwiła zatrudnienie głównie mężczyznom. W warunkach ponownego pogorszenia sytuacji na rynku pracy zmniejszył się udział kobiet w bezrobociu.

Wiele kobiet będących w trudnej sytuacji życiowej boryka się dodatkowo z brakiem pracy. W podregionie częstochowskim dotyczy to przede wszystkim kobiet niepełnosprawnych (tab. 1.14). Udział kobiet niepełnosprawnych w ogólnej liczbie kobiet bezrobotnych jest tu nieco wyższy niż średnio w województwie śląskim. Najwyższy jest on w Częstochowie, gdzie jednocześnie zgłaszanych jest

najwięcej ofert pracy dla niepełnosprawnych. Niższe udziały niepełnosprawnych kobiet w pozostałych powiatach wynikają prawdopodobnie z faktu ich rzadszego rejestrowania się w urzędach pracy. Zamieszkanie z dala od większych ośrodków miejskich utrudnia dostępność do miejsc pracy, zatem wiele osób z góry zakłada, iż stopień ich niepełnosprawności uniemożliwia uzyskanie zatrudnienia.

Tab. 1.14. Bezrobotne kobiety w szczególnej sytuacji życiowej w 2012 r. (stan na 31.03.2012)

Wyszczególnienie	Ogólna liczba bezrobotnych kobiet		Kobiety samotnie wychowujące co najmniej jedno dziecko do 18 roku życia		Kobiety, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka		Kobiety niepełnosprawne	
	osób	%	osób	%	osób	%	osób	%
Województwo śląskie	111 341	100,0	16 744	15,0	20 578	18,5	6 278	5,6
Podregion częstochowski	16 340	100,0	1 628	10,0	2 456	15,0	1 063	6,5
Częstochowa	7 231	100,0	966	13,4	1 147	15,9	664	9,2
Powiat częstochowski	4 207	100,0	299	7,1	593	14,1	203	4,8
Powiat kłobucki	2 342	100,0	187	8,0	401	17,1	92	3,9
Powiat myszkowski	2 560	100,0	176	6,9	315	12,3	104	4,1

Źródło: *Kobiety na rynku pracy w województwie śląskim*, 2012, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice oraz obliczenia własne

Utrata czy brak pracy stanowi także poważny problem, zwłaszcza dla kobiet samotnie wychowujących dziecko. W tym względzie sytuacja w podregionie jest lepsza niż średnio w województwie śląskim, co wynika z większego tradycjonalizmu norm społecznych na obszarach wiejskich. Przejawia się on m.in. w większej trwałości związków małżeńskich. W Częstochowie udział kobiet samotnie wychowujących dziecko jest znacznie wyższy niż w pozostałych powiatach, lecz i tak niższy niż średnio w województwie. Częściej zachodzi natomiast sytuacja, gdy po urodzeniu dziecka kobieta nie podejmuje zatrudnienia. Największy udział bezrobotnych kobiet w tej sytuacji występuje w powiecie kłobuckim. Przyczyny nie podejmowania zatrudnienia po urodzeniu dziecka mogą być różne i nie zawsze leżą jedynie po stronie pracodawcy. Wynikają także z braku możliwości opieki nad dzieckiem (niedostatek miejsc w żłobkach i przedszkolach, brak pomocy ze strony rodziny) czy też mogą stanowić indywidualną decyzję kobiety o zajmowaniu się wychowaniem dziecka.

Ludzie młodzi na rynku pracy. Wobec bliskiej perspektywy słabej zastępowalności zasobów pracy przez młode pokolenia, jak to przedstawiono w rozdz. 1.4.2, języczkiem u wagi dla decydentów powinno być zapobieganie bezrobociu wśród ludzi młodych. Ułatwienie młodym osobom dostępu do miejsc pracy pozwoli uchronić podregion przed ich odpływem. Dążyć się powinno do tworzenia dla nich różnych, nawet niepełnych form zatrudnienia. Zlecanie doświadczonym pracownikom, zwłaszcza w wieku przedemerytalnym, szkolenia uczniów czy nowo przyjętych pracowników bez doświadczenia zawodowego, powinno stać się dobrą praktyką.

Tymczasem po spadku liczby bezrobotnych w wieku 24 i mniej lat w okresie 2004–2008, obecnie obserwujemy ponowne narastanie bezrobocia wśród ludzi młodych. Natomiast ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych maleje, gdyż wzrost bezrobocia w tej grupie wieku jest wolniejszy niż przyrost ogólnej liczby bezrobotnych. Udział ludności młodej wśród bezrobotnych jest w podregionie częstochowskim niższy w porównaniu do średniej dla województwa śląskiego, co częściowo wynika z faktu mniejszego ich udziału w ogólnej strukturze wieku ludności (mocno zaawansowane procesy starzenia). Ponadto zdecydowanie łatwiej młodym ludziom wkroczyć na rynek pracy w dużym mieście. W Częstochowie udział ludności w wieku poniżej 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych jest bardzo niski (tab. 1.15). Największy udział w bezrobociu ma młodzież w powiecie kłobuckim.

Ludzie młodzi stanowią znaczny udział wśród bezrobotnych **bez stażu pracy**. Niemożność uzyskania pracy po ukończeniu szkoły rodzi frustrację. Zjawisko to stanowi poważny problem społeczny. Na szczęście w latach 2004–2012 liczba bezrobotnych bez doświadczenia zawodowego wykazała znaczny spadek, chociaż od 2008 r. znowu narasta, jednak wolniej niż ogólny poziom bezrobocia. Stąd też udział bezrobotnych bez stażu pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych w podregionie częstochowskim zmalał z 23,4% w 2004 r. do 16,8% w 2012 r. (tab. 1.17).

Niewątpliwie wpływ na obniżenie tego udziału miała z jednej strony coraz częstsze stosowanie przez pracodawców umów o pracę na czas określony, najczęściej obejmujący kilka miesięcy, zaś z drugiej strony organizowanie przez urzędy pracy staży dla bezrobotnych. Niestety rzadko kiedy krótkotrwała umowa o pracę czy staż kończyły się nawiązaniem dłuższej współpracy pracodawcy z dotychczasowym pracownikiem (stażystą). Powoduje to przesuwanie się bezrobotnych z kategorii „bez stażu pracy” do kategorii „o stażu 1 rok i mniej”. O ile w latach 2008–2011 bezrobocie ogółem w podregionie wzrosło do 152,6%, to bezrobocie osób bez stażu zwiększyło się do 145,0%, lecz liczba bezrobotnych ze stażem 1 rok i mniej zwiększyła się aż do 166,5%.

Tab. 1.15. Bezrobotni w wieku poniżej 25 lat w latach 2004–2012 w podregionie częstochowskim (dane na koniec roku)

Powiaty	2004	2006	2008	2010	2012
	liczba bezrobotnych w wieku poniżej 25 lat				
Województwo śląskie	74 822	43 134	22 133	35 895	35 847
Podregion częstochowski	8 217	5 299	3 183	4 660	4 909
Częstochowa	2 827	1 793	974	1 546	1 534
Powiat częstochowski	2 333	1 610	1 014	1 320	1 523
Powiat kłobucki	1 433	942	521	972	1 002
Powiat myszkowski	1 624	954	674	822	850
udział bezrobotnych w wieku poniżej 25 lat w ogólnej liczbie bezrobotnych					
Województwo śląskie	24,2	18,8	18,0	19,8	17,4
Podregion częstochowski	20,5	16,2	15,6	16,1	14,3
Częstochowa	15,5	11,9	11,2	11,7	9,9
Powiat częstochowski	22,9	18,8	18,4	17,6	16,8
Powiat kłobucki	26,7	22,9	21,9	24,9	21,4
Powiat myszkowski	26,3	19,6	17,9	18,7	17,0
udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych w wieku poniżej 25 lat					
Województwo śląskie	53,5	60,9	63,0	56,6	55,8
Podregion częstochowski	51,6	57,9	57,7	49,2	46,0
Częstochowa	54,5	60,1	62,2	50,6	47,0
Powiat częstochowski	50,2	55,4	55,8	47,1	45,0
Powiat kłobucki	49,7	57,6	54,5	46,6	43,0
Powiat myszkowski	50,5	58,2	56,4	53,0	49,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Najwięcej bezrobotnych bez stażu pracy skupia Częstochowa (44,5% wszystkich bezrobotnych bez stażu w podregionie częstochowskim), gdyż jest ona jednocześnie największym rynkiem pracy. Duży udział w tym zakresie posiada także powiat częstochowski obejmujący aż 30% wszystkich bezrobotnych bez stażu w podregionie częstochowskim, chociaż zatrudnia on jedynie 16,7% pracujących w podregionie. Powiat ten posiada tym samym najwyższy udział bezrobotnych bez doświadczenia zawodowego w stosunku do ogólnego bezrobocia wynoszący 19,1% (tab. 1.16).

Należy przy tym zauważyć, iż problem bezrobocia osób bez doświadczenia zawodowego częściej dotyczy kobiet. W podregionie częstochowskim udział kobiet wśród bezrobotnych bez stażu pracy wynosi 54,0% i jest niższy w porównaniu do średniej dla województwa śląskiego (odpowiednio 60,8%). Ponadto skala tego problemu zmniejsza się we wszystkich powiatach. Wciąż jednak duży udział kobiet bez stażu pracy występuje w powiecie myszkowskim (60,6%).

Tab. 1.16. Bezrobotni bez stażu pracy w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)

Powiaty	2004	2006	2008	2010	2012
	liczba bezrobotnych bez stażu pracy				
Województwo śląskie	84 800	58 015	26 647	35 806	35 189
Podregion częstochowski	9 358	7 515	4 069	5 666	5 737
Częstochowa	4 234	3 433	1 767	2 638	2 554
Powiat częstochowski	2 588	2 175	1 207	1 592	1 732
Powiat kłobucki	1 349	1 031	476	702	710
Powiat myszkowski	1 187	876	619	734	741
udział bezrobotnych bez stażu pracy w ogólnej liczbie bezrobotnych					
Województwo śląskie	27,4	25,2	21,7	19,8	17,1
Podregion częstochowski	23,4	23,0	20,0	19,5	16,8
Częstochowa	23,2	22,7	20,4	20,0	16,5
Powiat częstochowski	25,4	25,4	21,9	21,2	19,1
Powiat kłobucki	25,1	25,1	20,0	18,0	15,2
Powiat myszkowski	19,2	18,0	16,4	16,7	14,8
udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych bez stażu pracy					
Województwo śląskie	60,1	66,4	67,9	61,8	60,8
Podregion częstochowski	57,1	60,9	62,3	55,5	54,0
Częstochowa	56,2	58,8	61,1	53,0	52,0
Powiat częstochowski	55,7	60,3	63,2	55,7	53,7
Powiat kłobucki	57,1	62,4	58,4	59,8	55,2
Powiat myszkowski	63,2	69,1	66,9	59,7	60,6

Źródło: obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Struktura wykształcenia bezrobotnych. Kluczowym dla rynku pracy problemem powinna być aktywizacja zawodowa absolwentów szkół różnego typu. Stanowi to wieloaspektowe zagadnienie, ważne zarówno z punktu widzenia młodzieży startującej w dorosłe życie z wyniesioną ze szkoły wiedzą, jak i z punktu widzenia gospodarki, która potrzebuje dopływu świeżych sił i potencjału intelektualnego. Co prawda udział absolwentów w 2003 r. stanowił tylko 5–6% ogółu bezrobotnych, lecz część z tych absolwentów pozostawała bez pracy także w następnym roku powiększając grono bezrobotnych bez stażu pracy. Ciekawa i pouczająca jest struktura absolwentów według poziomu edukacji. W 2003 roku w Częstochowie blisko połowa bezrobotnych absolwentów (48,7%) ukończyła studia wyższe. Bardzo wysoki udział posiadały także powiaty myszkowski (38,7%) oraz częstochowski (38,4%). Dla porównania w województwie śląskim udział osób po studiach wśród bezrobotnych absolwentów wynosił 23,5% ale w stosunku do 2001 r. wykazywał tendencję rosnącą (z 14,8%). Szkoda, że zaniechano publikacji takich

danych dla nowszych lat. Wskazują one na wyraźną nadpodaż określonych zawodów i niedostosowanie oferty edukacyjnej w stosunku do potrzeb rynku pracy. Uczelnie są bardziej zainteresowane pozyskaniem jak największej liczby studentów, gdyż od tego zależy w dużej mierze ich byt, niż oferowaniem potrzebnych na rynku pracy specjalistów oraz śledzeniem dalszych losów swych absolwentów. W rezultacie przygotowują zbyt dużą liczbę osób do niepotrzebnych na rynku pracy zawodów.

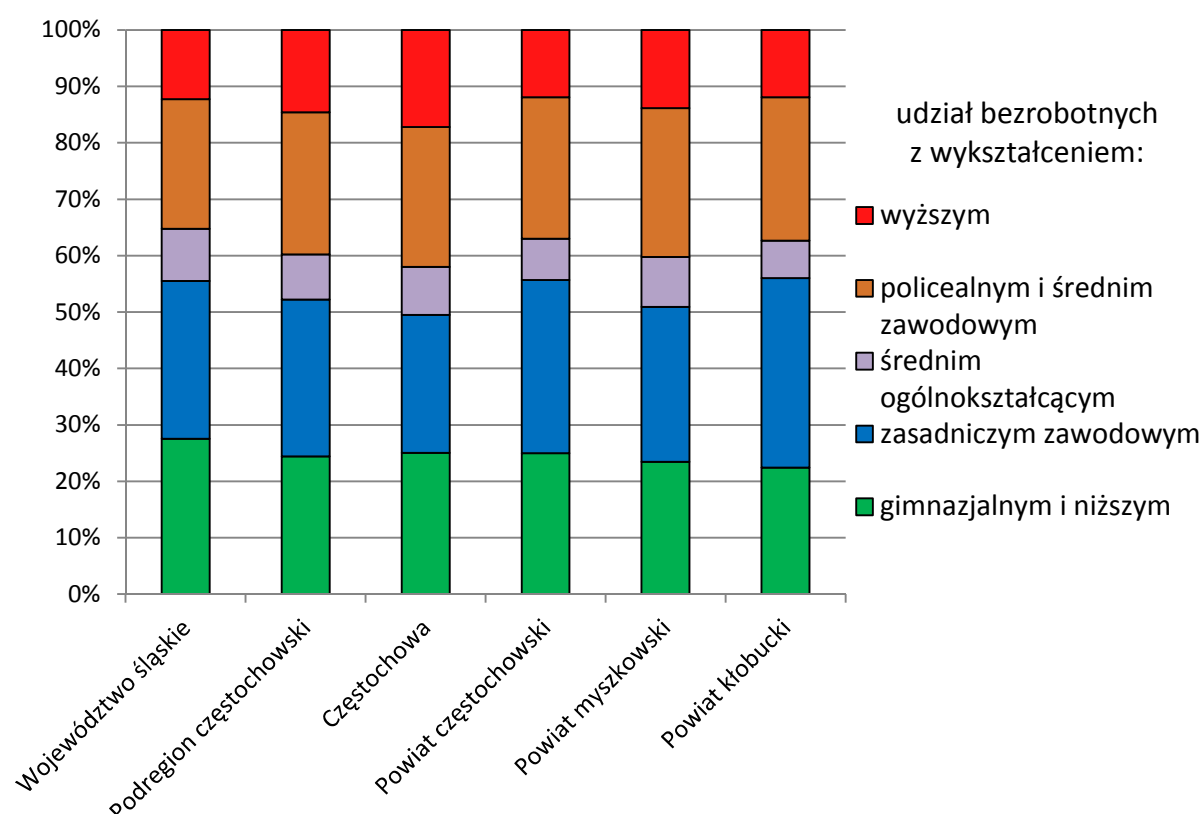
Udział absolwentów szkół zawodowych na poziomie średnim i policealnym w podregionie był znacznie niższy (26,9%) niż przeciętnie w województwie śląskim (36,5%). Urozmaicona oferta edukacyjna daje możliwość zdobycia zawodu umożliwiającego uzyskanie pracy. Jednak w powiatach częstochowskim i myszkowskim było najwięcej absolwentów tego typu szkół. W procesie edukacji należy zwrócić większą uwagę na uczenie kreatywności, dążenia do stałego podnoszenia kwalifikacji, poszerzania umiejętności (języki obce, obsługa komputera, prawo jazdy). Szkoły, zwłaszcza zawodowe, powinny przekazywać podstawową wiedzę ekonomiczną o praktycznym funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych: jak założyć własną firmę, jakie są możliwości jej dofinansowania itd.

Bardzo niski był natomiast udział absolwentów zasadniczych szkół zawodowych (za wyjątkiem powiatu kłobuckiego). Wynikał on zarówno z większych możliwości zatrudnienia w konkretnym zawodzie, z faktu kontynuacji nauki na poziomie średnim przez część absolwentów szkół zasadniczych, jak i ze znacznego ograniczenia szkolnictwa zasadniczego zawodowego w latach 90. XX w. (*Szkolnictwo zawodowe...*, 2012).

Struktura bezrobotnych absolwentów według poszczególnych poziomów edukacji odzwierciedlała dominujący typ szkolnictwa w poszczególnych powiatach. Najwyższy udział szkolnictwa wyższego w Częstochowie związany jest z wysokim udziałem absolwentów szkół wyższych w bezrobociu. Analogicznie w powiatach częstochowskim i myszkowskim, oferujących kształcenie głównie na poziomie średnim zawodowym czy w powiecie kłobuckim – w szkołach zasadniczych zawodowych.

Zróznicowana liczba absolwentów poszczególnych poziomów edukacji oraz różny czas pozostawania bez pracy wpływają na strukturę wykształcenia bezrobotnych (ryc. 1.22). W podregionie częstochowskim struktura ta jest jednak dość wyrównana. Największy udział wśród bezrobotnych posiadają osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (27,8% ogółu bezrobotnych). Podobny udział (25,2%) należy także do osób z wykształceniem zawodowym, lecz

na poziomie średnim lub policealnym. Jeśli uwzględnić również bezrobotnych z wykształceniem wyższym (14,6%) to okazuje się, iż 67,6% poszukujących pracy posiada przygotowanie zawodowe. Rynek pracy nie zgłasza jednak tak dużego zapotrzebowania ilościowego na pracowników w reprezentowanych przez bezrobotnych zawodach. Dość duży jest udział osób o najniższych kwalifikacjach (wykształcenie gimnazjalne i poniżej – 24,4%), lecz podobny do średniej dla województwa śląskiego (23,4%). Wyraźnie mniej jest natomiast bezrobotnych z wykształceniem ogólnokształcącym (8,0%).

Ryc. 1.22. Struktura bezrobotnych według poziomu wykształcenia w podregionie częstochowskim w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Katowicach

Niepokojący jest fakt, iż w porównaniu do województwa śląskiego, podregion częstochowski charakteryzuje się większym udziałem bezrobotnych o wysokim poziomie wykształcenia – zwłaszcza bezrobotnych z wykształceniem wyższym (w województwie 12,3%), policealnym i średnim zawodowym (w województwie 22,9%) oraz ogólnokształcącym (w województwie 9,3%). Podobny jest udział bezrobotnych z wykształceniem zasadniczym zawodowym, zaś mniejszy z gimnazjalnym i poniżej.

Struktura ta może prowadzić do dwóch zasadniczych wniosków. Z jednej strony gospodarka podregionu jest słabo rozwinięta i bazuje na tradycyjnych rodzajach działalności gospodarczej nie wymagających wysoko kwalifikowanej kadry. Z drugiej strony struktura kształcenia zawodowego różnych szczebli edukacji nie jest dostosowana do potrzeb rynku pracy.

Bezrobocie długotrwałe. Pozostawanie bez pracy przez dłuższy czas zagraża ekonomicznej egzystencji osób i całych rodzin. W podregionie częstochowskim zmniejsza się liczebność bezrobotnych poszukujących pracy dłużej niż 1 rok. O ile w 2004 r. stanowili oni połowę ogólnej liczby bezrobotnych, o tyle w 2008 r. nastąpił spadek tego udziału do wielkości poniżej 30%. Jednak w następnym okresie zjawisko długotrwałego bezrobocia ponownie narasta sięgając niemal 40% ogółu bezrobotnych w 2012 r. (tab. 1.17). Wskaźniki te są znacznie wyższe niż średnio w województwie śląskim, co wskazuje, że w podregionie częstochowskim znacznie trudniej znaleźć pracę. Jedynie powiat kłobucki posiada niższy udział długotrwałe bezrobotnych.

Tab. 1.17. Bezrobocie długotrwałe w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)

Wyszczególnienie	2004	2006	2008	2010	2012
	liczba bezrobotnych pozostających bez pracy ponad 1 rok				
Województwo śląskie	155 137	111 865	36 766	42 730	64 409
Podregion częstochowski	20 144	15 706	5 675	8 552	12 985
Częstochowa	9 071	7 348	2 463	4 105	6 100
Powiat częstochowski	5 203	4 244	1 517	2 305	3 550
Powiat kłobucki	2 472	1 857	549	832	1 405
Powiat myszkowski	3 398	2 257	1 146	1 310	1 930
udział bezrobotnych bez pracy ponad 1 rok w ogólnej liczbie bezrobotnych					
Województwo śląskie	50,1	48,7	30,0	23,6	31,3
Podregion częstochowski	50,4	48,1	27,9	29,5	37,9
Częstochowa	49,7	48,6	28,4	31,1	39,5
Powiat częstochowski	51,0	49,5	27,5	30,7	39,1
Powiat kłobucki	46,1	45,2	23,0	21,3	30,0
Powiat myszkowski	55,1	46,4	30,4	29,9	38,6
udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych pozostających bez pracy ponad 1 rok					
Województwo śląskie	61,1	65,1	65,1	58,1	59,5
Podregion częstochowski	53,2	55,5	56,8	50,1	52,8
Częstochowa	56,2	56,7	58,9	50,3	51,6
Powiat częstochowski	51,4	53,6	57,9	49,3	53,4
Powiat kłobucki	48,1	53,9	49,4	51,0	55,9
Powiat myszkowski	51,8	56,4	54,5	50,4	53,5

Źródło: zestawienie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS, Warszawa

Podregion częstochowski charakteryzuje się nierównomiernym rozmieszczeniem ludności, wykazując przy tym niekorzystne zmiany strukturalne. Z jednej strony wyraża się to dominacją Częstochowy, której towarzyszą wyludniające się obszary wschodniej części podregionu, a z drugiej strony – silnym zaawansowaniem starzenia się społeczeństwa obu tych obszarów.

O zróżnicowaniu atrakcyjności podregionu częstochowskiego świadczą kierunki migracji. Strumienie migrantów kierują się ze wschodniej i środkowej części podregionu do Częstochowy (zwłaszcza kobiety), a jednocześnie notuje się wyraźny odpływ mieszkańców tego miasta do sąsiadujących z nim gmin wiejskich. W ostatnich latach wzrosła atrakcyjność gmin położonych w bliskim zapleczu Częstochowy: Olsztyn, Janów, Mstów, Rędziny, Mykanów, zwłaszcza jurajskich. Poprzez napływ migracyjny mają one szansę stać się obszarami wzrostu gospodarczego aktywizując się pod względem społecznym i gospodarczym. Warunkiem jest opłacalność inwestowania oraz integracja społeczna ludności napływowej ze społecznością lokalną.

W okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej podregion częstochowski wyraźnie odczuł problemy związane z zamykaniem dużych zakładów pracy bądź ze znaczną redukcją zatrudnienia. Konsekwencją tego był wzrost bezrobocia, a to z kolei ograniczało lokalny popyt na dobra i usługi, powodowało upadek kolejnych firm, a także zmniejszało lokalne wpływy podatkowe.

Obecnie gospodarka podregionu jest za słaba by wchłonąć dużą podaż pracy, w tym nawet o znacznych kwalifikacjach. Podregion częstochowski wymaga zmian strukturalnych w gospodarce, wzrostu aktywności gospodarczej i przedsiębiorczości oraz wyrównania dysproporcji w zagospodarowaniu przestrzennym. Niezbędnych zmian strukturalnych, polegających na wzroście efektywności, zwłaszcza w rolnictwie oraz na rozwoju przemysłu i usług nie uda się przeprowadzić bez kapitału ludzkiego. W tym celu potrzebne są młode, dobrze wykształcone zasoby pracy. Koniecznością staje się zatem dostosowanie struktury kształcenia do strategicznych kierunków dalszego rozwoju gospodarczego podregionu, gdyż rynek pracy będzie dysponował coraz starszymi zasobami pracy.

ROZDZIAŁ 2

UWARUNKOWANIA GOSPODARCZE RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO

2.1. RYS HISTORII ROZWOJU GOSPODARCZEGO PODREGIONU

W ujęciu historycznym, gospodarka podregionu częstochowskiego rozwijała się nieco odmiennie od większości obszaru dzisiejszego województwa śląskiego, co wynikało m.in. z jego przynależności państwowej i administracyjnej. O ile większa część dzisiejszego województwa śląskiego od XVIII w. należała do państwa pruskiego (później cesarstwa niemieckiego), o tyle podregion ten będąc częścią Małopolski należał do Królestwa Polskiego i związany był z Rosją. Nie licząc zmian administracyjnych w okresie II wojny światowej, po raz pierwszy w okresie powojennym został przyłączony do Śląska i Zagłębia zaraz po zakończeniu wojny, jako część najpierw województwa śląsko-dąbrowskiego a następnie katowickiego. W latach 1975–1998 tworzył on niezależne województwo (częstochowskie), by ponownie od 1999 r. stać się północną częścią tym razem województwa śląskiego.

Przynależność państwowa niewątpliwie wpłynęła na proces uprzemysłowienia podregionu, tym niemniej elementy takie jak: zasoby surowcowe – rudy żelaza, szybki rozwój kolei (1846 r.) czy zasoby siły roboczej wpłynęły przede wszystkim na rozwój głównego ośrodka podregionu, tj. Częstochowy. To właśnie połączenie Starej i Nowej Częstochowy w jeden organizm miejski – Częstochowę (1826 r.) sprawiło, że nowe miasto stało się jednym z największych w ówczesnym Królestwie Polskim (czwarte pod względem liczby mieszkańców), przyciągając jednocześnie licznych inwestorów. Rozwijający się przemysł reprezentował różne branże (m.in. przemysł galanteryjny i zabawkarski), jednak podstawowe znaczenie – dzięki lokalnym zasobom rud żelaza – miał przemysł metalurgiczny (Huta Hantkiego, dała początek dzisiejszej Hucie Częstochowa) oraz włókienniczy. Podobne branże rozwijały się także i w innych miejscowościach tego podregionu. Dynamiczny rozwój gospodarczy i ludnościowy zaowocował powstaniem aglomeracji policentrycznej, ale jednocześnie przynajmniej w części wpłynął na zahamowanie wzrostu mniejszych miast podregionu (Runge, Kłosowski, 2011).

Co prawda, w okresie powojennym region częstochowski nie był kluczowym jeżeli chodzi o nowe inwestycje, to jednak niektóre zakłady rozbudowano (m.in. Huta Częstochowa), powstało także kilka nowych, m.in. fabryka narzędzi czy

huta szkła. W 1972 r. 33,3% zatrudnionych związanych było z przemysłem metalurgicznym, 30,8% z przemysłem lekkim, 8,7% z przemysłem spożywczym i 8,6% z przemysłem elektromaszynowym (Syrek, 1976). Na te cztery branże przypadało ponad 80% zatrudnienia w przemyśle i to one w głównej mierze decydowały o jego charakterze.

Zmiany społeczno-gospodarcze z przełomu 1989 i 1990 r. odcisnęły swoje piętno także na gospodarce Częstochowy. Co prawda Huta Częstochowa uległa prywatyzacji, pozostając jednym z największych zakładów w mieście (drugim pod względem liczby pracujących), ale już przemysł lekki uległ znaczącej redukcji i ma współcześnie marginalne znaczenie. Ważnym dla miasta było włączenie w 2000 r. niektórych jego obszarów do podstrefy sosnowiecko-dąbrowskiej Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (KSSE). Właśnie wybudowane w KSSE 2 zakłady TRW Automotive reprezentujące przemysł motoryzacyjny (produkcja poduszek powietrznych i pasów bezpieczeństwa) stały się największymi pracodawcami w mieście zatrudniając łącznie 4,5 tys. osób. Tę samą branżę reprezentują znane na całym świecie zakłady Brembo, lider w produkcji układów hamulcowych, czy GST Automotive Safety Poland. W podstrefie tej powstało jeszcze kilka innych zakładów m.in. Guardian Industries Poland Sp. z o.o. (huta szkła), Stolze (huta szkła) czy Technoinvest (branża elektryczna).

Ważną, chociaż do niedawna znacznie mniej docenianą była także sfera usług, reprezentowana głównie przez handel, placówki edukacyjne czy ochrony zdrowia. Po 1989 r. sfera usług znacząco uległ wzmocnieniu stając się przodującym sektorem w mieście. Oprócz wszechobecnych super i hipermarketów, ważną rolę odgrywają także liczne szkoły reprezentujące wszystkie szczeble nauki od szkół podstawowych (których w 2010 r. było 54) po szkoły wyższe – Politechnikę Częstochowską, Akademię im. J. Długosza, Akademię Polonijną, Wyższą Szkołę Hotelarstwa i Turystyki, Wyższą Szkołę Lingwistyczną czy Wyższą Szkołę Zarządzania.

Mniejszą rolę stricte gospodarczą, ale ogromną pod względem postrzegania miasta odgrywa klasztor Paulinów na Jasnej Górze. To główne miejsce kultu maryjnego w Polsce, będące celem pielgrzymek nie tylko z całego kraju, ale także z zagranicy, które odwiedza rocznie kilka milionów osób.

W podregionie częstochowskim zlokalizowanych jest jeszcze 7 miast (Blachownia, Kłobuck, Koniecpol, Kozięglowy, Krzepice, Myszków i Żarki), z tym jednak, że oprócz średniej wielkości Myszkowa (32,7 tys. mieszkańców) wszystkie pozostałe są miastami małymi z reguły nie przekraczającymi 10 tys. mieszkańców. Stąd też ich baza ekonomiczna nie jest zbyt rozbudowana, chociaż także tutaj znajdziemy ciekawe przypadki specjalizacji ich gospodarki – m.in. Kozięglowy

będące „zagłębiem” produkcji sztucznych choinek czy Żarki specjalizujące się w produkcji obuwia (branża ta występuje także w innych miastach podregionu).

Tradycje metalurgiczne kontynuowane są także współcześnie i nie ograniczają się wyłącznie do Częstochowy, obecne są także w postaci zakładów metalowych w innych miastach, takich jak: Myszków, Blachownia czy Kłobuck. Często towarzyszą im także mniejsze zakłady reprezentujące przemysł chemiczny i tworzyw sztucznych.

W przypadku drugiego pod względem wielkości miasta podregionu Myszkowa, podobnie jak to było w Częstochowie, lokalne źródła surowców, ale także rozwój transportu kolejowego związanego z koleją warszawsko-wiedeńską dały początek przemysłowi, który do dzisiaj charakteryzuje się dosyć dużym zróżnicowaniem. Współcześnie tradycje przemysłu metalurgicznego kontynuuje spółka Nowy Mysłak oraz Metal-System SP. z o.o. Prócz niej działają firmy z branży elektromaszynowej (Myszkowskie Zakłady Naczyni Emaliowanych „Światowit”), papierniczej (Fabryka Papieru „Myszków” Sp. z o.o.), spożywczej (Sokpol Sp. z o.o.) czy obuwniczej (kilka mniejszych zakładów).

Tradycyjnie, mimo nie najlepszych ogólnych warunków środowiskowych (m.in. glebowych), które stwarzają średnie lub wręcz słabe warunki do produkcji rolnej (za wyjątkiem gminy Lelów) – (Duś, 2008), duże znaczenie na obszarach wiejskich odgrywa rolnictwo. Dominuje w nim produkcja roślinna, wyrazem tego jest wysoki udział gruntów ornych przekraczający w niektórych gminach (Olsztyn, Kroczyce, Popów, Rędziny) 90% rolniczego wykorzystania ziemi. Jedynie we wschodniej części podregionu ma miejsce zwiększona intensywność chowu bydła (powyżej 50 sztuk na 100 ha). Z rolnictwem powiązany jest występujący tu przemysł spożywczy, reprezentowany głównie przez mniejsze zakłady, ale występują także i te większe, jak choćby firma Goliard – znany wytwórca makaronów.

2.2. POZIOM ROZWOJU GOSPODARKI PODREGIONU

2.2.1. BAZA GOSPODARCZA

Jednym z mierników, który pozwala określić potencjał gospodarczy regionu czy miasta jest wielkość jego bazy jednostek gospodarczych – zakładów, placówek itd. Wobec braku innych porównywalnych danych, jedynymi dostępnymi materiałami a tym samym także wykorzystywanymi w niniejszej pracy, są te odnoszące się do podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON.

Należy jednak zdawać sobie sprawę, iż nie jest to system idealny, gdyż wiele zarejestrowanych w nim firm nie prowadzi działalności, a zatem są to dane generalnie zawyżone. I tak np. P. Śleszyński (2003) dla 2000 r. i aglomeracji warszawskiej szacował tę grupę na 20–30%.

Rozmiary bazy ekonomicznej wynikają przede wszystkim z liczby podmiotów gospodarczych, a odnosząc je na 10 tys. mieszkańców są także miernikiem aktywności ekonomicznej społeczeństwa. W 2002 r. w podregionie częstochowskim funkcjonowało 49077 podmiotów gospodarczych, co przekładało się na nasycenie na poziomie 906 podmiotów przypadających na 10 tys. mieszkańców. Co ciekawe, wskaźnik ten był wyższy niż średnia dla całego województwa śląskiego, która wynosiła 883 podmioty. A zatem podregion częstochowski w stosunku do całego województwa charakteryzował się wyższą aktywnością ekonomiczną społeczeństwa. Podobnie jak w całym województwie, zdecydowanie przeważały podmioty małe – zatrudniające do 50 pracowników. Tylko 0,9% podmiotów reprezentowało duże firmy, w których pracowało ponad 250 osób. Większość z nich (65%) zlokalizowana była w głównym ośrodku podregionu – Częstochowie. Dotyczy to także największej firmy podregionu TRW Polska Sp. z o.o., która w 2011 r. zatrudniała 4,5 tys. pracowników i znalazła się na 119 miejscu wśród 500 największych przedsiębiorstw w kraju w klasyfikacji Rzeczypospolitej za 2011 r. (podstawą rankingu były przychody ze sprzedaży). Trzeba jednak zwrócić uwagę, że 119 miejsce było gorsze niż w 2010 r., kiedy to firma ta zajmowała 102 miejsce. Widać z tego, że TRW Polska Sp. z o.o. w 2011 r. uzyskała gorsze wyniki niż 17 jej bezpośrednich konkurentów na liście, w tym m.in. Elektrolux Poland Sp. z o.o. (przesunięcie z 107 na 102 miejsce), Grupa Valeo (z 110 na 105), Spółdzielnia Mleczarska Mlekpól (z 120 na 109), Żabka Polska Sp. z o.o. (z 130 na 112) czy Zakłady Chemiczne Police SA (z 156 na 118). Niewątpliwie jest to efekt kryzysu jaki dotknął branżę motoryzacyjną (w Polsce i w Europie) w ramach której działa ta firma, ale nie wszystkich dotyka to w równym stopniu np. wspomniana powyżej Grupa Valeo, która także należy do branży motoryzacyjnej przesunęła się w górę rankingu o 5 miejsc, wyprzedzając TRW.

W rankingu tym uwzględniono jeszcze dwie firmy podregionu, a mianowicie na 206 miejscu Cognor S.A. z Poraju i Zakłady Drobiarskie Koziegłowy Sp. z o.o. na 492 miejscu (tab. 2.1). W przypadku tych firm mamy znacznie korzystniejszą sytuację, gdyż Cognor S.A. w ciągu 2011 r. awansował aż o 38 pozycji, a Zakłady Drobiarskie Koziegłowy Sp. z o.o. w tym roku weszły dopiero do tego rankingu. Tym samym musiały osiągnąć lepsze wyniki finansowe niż co najmniej 8 innych firm.

Oprócz firm przemysłowych znaczącym pracodawcą w podregionie są także samorządy terytorialne. Badania przeprowadzone w wybranych gminach wskazują, że w Częstochowie gmina jest pracodawcą dla ponad 10 tys. osób (tab. 2.2). W gminach wiejskich wartości te są znacznie niższe, lecz istotny jest tu udział w tej grupy pracujących w stosunku do ogółu pracujących w gminie, który oscyluje w granicach 6–10%.

Tab. 2.1. Przedsiębiorstwa podregionu częstochowskiego sklasyfikowane wśród 500 największych polskich przedsiębiorstw w 2011 r. wg Rzeczpospolitej

Przedsiębiorstwo	Miejscowość	Miejsce w rankingu		PKD	Przychody ze sprzedaży (w tys. zł)	Zatrudnienie
		2010	2011			
TRW Polska Sp. z o.o.,	Częstochowa	102	110	2 932	2 774 022	4 498
Cognor S.A.	Poraj	244	206	4 674	1 549 547	1 468
Zakłady Drobiarskie Koziegłowy Sp. z o.o.	Koziegłowy	–	492	1 012	489 671	1 048

Źródło: Rzeczpospolita, nr 96, z dn. 24.04.2012

Tab. 2.2. Pracujący w samorządzie terytorialnym wybranych gmin podregionu częstochowskiego w 2012 r.

Gmina	Liczba pracujących	Udział w ogólnej liczbie pracujących w gminie (w %)
Częstochowa	10 364	8,9
Wręczyca Wielka	404	8,0
Koziegłowy	329	6,1
Konopiska	259	7,7
Opatów	174	8,9
Niegowa	163	8,1
Przystajń	161	10,0
Kamienica Wielka	124	7,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych w ramach projektu SGP WSL

Pracujący w samorządzie terytorialnym, zwłaszcza w większych gminach, przede wszystkim związani są z placówkami edukacyjnymi. Wobec niżu demograficznego i chęci dostosowania bazy edukacyjnej do aktualnych potrzeb oraz w celu ograniczenia nakładów finansowych na tą sferę – niektóre placówki są likwidowane lub łączone. Tym samym część nauczycieli i innych pracowników związanych z placówkami edukacyjnymi (zwłaszcza szkołami podstawowymi) straci

pracę. Wśród 119 wniosków, które na początku 2013 r. wpłynęły do Kuratorium Oświaty i Wychowania w Katowicach o likwidację placówki, są także te z Częstochowy. W latach 2009–2011 po jednej szkole podstawowej zlikwidowano już w każdym z powiatów, natomiast w Częstochowie powstały dwie nowe placówki.

Ważnym elementem, który wpływa na ogólną sytuację gospodarczą podregionu (w tym poziom bezrobocia) są specjalne strefy ekonomiczne. W podregionie częstochowskim zlokalizowane są obszary należące do podstrefy sosnowiecko-dąbrowskiej KSSE. Aktualnie w ramach tej podstrefy działa 6 zakładów, z czego 5 zlokalizowanych jest w Częstochowie, a jeden w Koniecpolu. Reprezentują one 4 branże – motoryzacyjną, wyrobów ze szkła, elektryczną i przetwórstwa drewna, a oprócz kapitału polskiego zainwestowali tu także Amerykanie i Niemcy (tab. 2.3). W Częstochowie inwestycje te osiągnęły wartość 1148,9 mln zł tworząc miejsca pracy dla 5537 osób.

Tab. 2.3. Ogólna charakterystyka inwestycji podstrefy sosnowiecko-dąbrowskiej KSSE w podregionie częstochowskim w 2012 r.

Lokalizacja	Udział w liczbie zakładów (w %)
Częstochowa	83,3
Koniecpol	16,7
Branża	Struktura branżowa zakładów (w %)
Motoryzacyjna	33,3
Wyroby ze szkła	33,3
Elektryczna	16,7
Przetwórstwo drewna	16,7
Kraj pochodzenia inwestora	Struktura pochodzenia inwestorów
USA	33,3
Niemcy	33,3
Polska	33,3

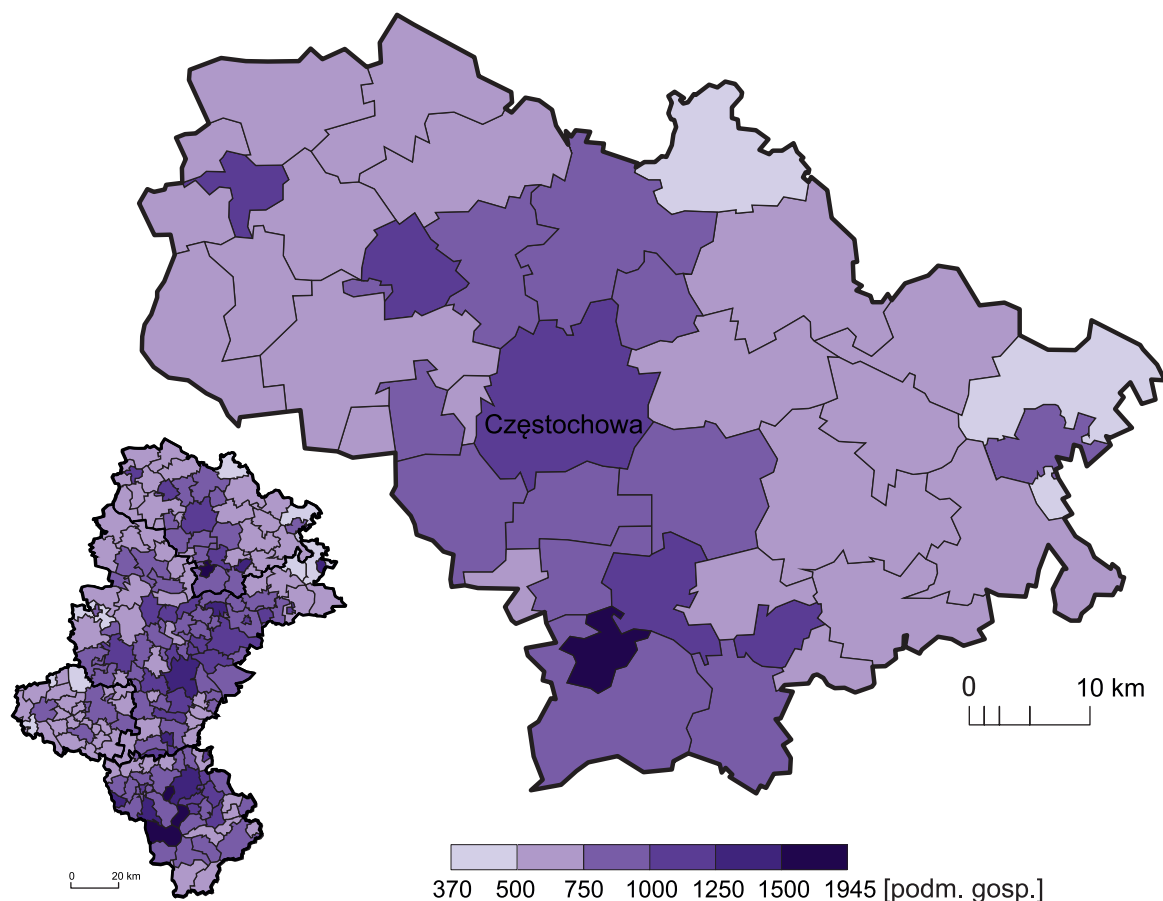
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów KSSE

Właśnie w Częstochowie w 2002 r. zarejestrowanych było najwięcej, bo 26119 podmiotów gospodarczych. Jednocześnie mamy tu do czynienia z olbrzymią dysproporcją w stosunku do kolejnych miast, które mają co najmniej osiem razy mniej zarejestrowanych podmiotów. W kolejnym mieście – Myszkowie było ich 2975, na dalszym miejscu znalazły się: Kłobuck (1872 podmioty) i Koziegłowy (1635). Trzy dalsze gminy przekroczyły poziom 1000 podmiotów tj. Mykanów, Wręczyca i Poraj. Z kolei w trzech gminach – Dąbrowie Zielonej, Kruszyń i Starczy liczba podmiotów nie osiągnęła nawet 200.

Ta ogromna dysproporcja między Częstochową i pozostałymi jednostkami nie przełożyła się jednak na najwyższe nasycenie podmiotami gospodarczymi.

Co prawda Częstochowa charakteryzowała się wysokim nasyceniem wynoszącym 1076 podmiotów przypadających na 10 tys. mieszkańców, ale dało jej to dopiero drugie miejsce w podregionie. Wyższą wartością wskaźnika wynoszącą 1208 podmiotów mogły poszczycić się bowiem Kozięgłowy. Widać z tego, że regionalne „zagłębienie produkcji choinek sztucznych” charakteryzowało się największą aktywnością ekonomiczną swych mieszkańców. W dalszych dwóch gminach – Żarkach i Poraju wskaźnik ten osiągał odpowiednio 1071 i 1050 podmiotów. Na przeciwległym biegunie znalazło się 5 gmin, które nie osiągnęły poziomu nasycenia 500 podmiotów (Kruszyna, Lelów, Dąbrowa Zielona, Przysów, Kłomnice), osiągając najniższy poziom w przypadku Kruszyny, tj. 354 podmioty gospodarcze na 10 tys. mieszkańców.

Do 2011 r. liczba podmiotów gospodarczych wzrosła do 50774, dało to dosyć niskie tempo wzrostu na poziomie 2,5%. Aż 94,3% podmiotów zatrudniało do 9 pracowników, jednocześnie w podregionie częstochowskim było 6 firm bardzo dużych, które zatrudniały powyżej 1000 osób. Biorąc jednak pod uwagę nieznaczny (o 1,8%) spadek liczby mieszkańców tego podregionu, wskaźnik nasycenia podmiotami gospodarczymi wzrósł w większym stopniu, gdyż o 6,2%, tj. do 962 podmiotów na 10000 mieszkańców. Wzrost ten był jednak znacznie słabszy niż w całym województwie śląskim, gdzie liczba podmiotów zwiększyła się o 6,1%, a wskaźnik nasycenia podmiotami gospodarczymi o 12,7%. Niższe tempo zmian spowodowało pogorszenie się relacji podregionu częstochowskiego w stosunku do średniego nasycenia podmiotami gospodarczymi w województwie, które osiągnęło poziom 995 podmiotów na 10 tys. mieszkańców. Niewątpliwie na tę sytuację decydujący wpływ miała Częstochowa, gdzie liczba podmiotów gospodarczych wręcz zmniejszyła się o 3%. Podobna sytuacja miała miejsce w dalszych 10 gminach, w tym tych charakteryzujących się w 2002 r. najwyższym nasyceniem, tj. w Kozięgłowych (spadek o 4%) i Żarkach (o 1,3%). Nie zmieniło to jednak ogólnego obrazu przestrzennych różnicowań nasycenia podmiotami, w czym spory udział miały tu kwestie ludnościowe. Wysokie wartości wskaźnika układają się w zwarty zespół gmin o układzie południkowym, przebiegającym przez cały obszar podregionu. Poza tym obszarem wyższe jego wartości notowane są w pojedynczych gminach położonych skrajnie we wschodniej (Koniecpol) i zachodniej (Krzepice) jego części. Nadal najwyższym poziomem aktywności społeczeństwa charakteryzują się Kozięgłowy z 1114 podmiotami przypadającymi na 10 tys. mieszkańców (ryc. 2.1). Wobec spadku liczby mieszkańców w Częstochowie, znacznie, bo do 1111 wzrosło nasycenie podmiotami gospodarczymi. Na kolejnym miejscu znalazły się Żarki (1030 podmioty) i Poraj (1005). Żadnej innej gminie nadal nie udało się przekroczyć progu 1000 podmiotów przypadających na 10 tys. mieszkańców.

Ryc. 2.1. Podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców w 2010 r.

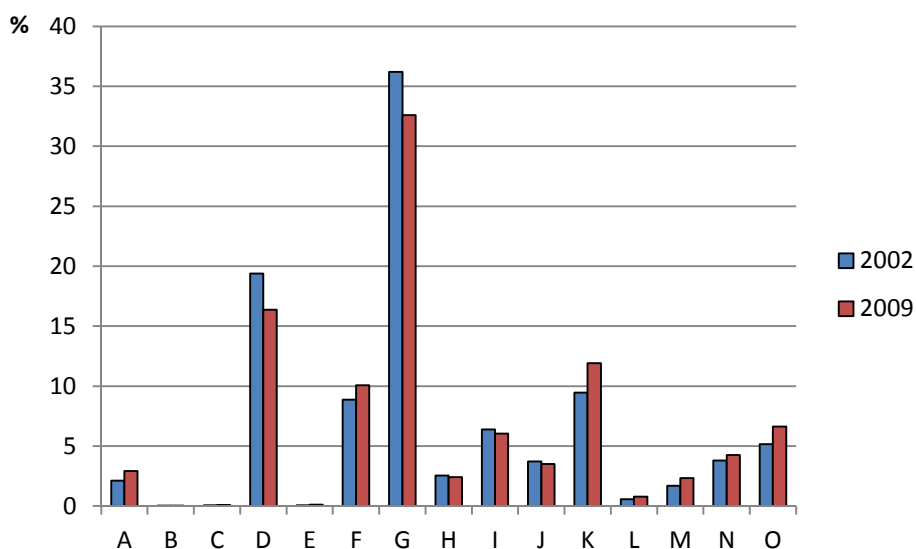
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Znacznie większą dynamiką charakteryzowały się gminy osiągające w 2002 r. niski poziom nasycenia podmiotami gospodarczymi. W 5 gminach (Kruszyna, Lelów, Olsztyn, Przyrów, Lipie) tempo wzrostu przekroczyło poziom 20%, osiągając maksimum w Olsztynie (wzrost o 32%). Pozwoliło to Olsztynowi dołączyć do gmin o wysokim nasyceniu przekraczającym 900 podmiotów przypadających na 10 tys. mieszkańców.

Zmieniła się także nieco struktura wielkościowa podmiotów, gdyż liczba dużych podmiotów gospodarczych odgrywających największą rolę gospodarczą (choćby ze względu na liczbę miejsc pracy) spadła do 438 (z 449 w 2002 r.). Spadek ten w największym stopniu dotknął Częstochowy, w której liczba tej wielkości podmiotów zmniejszyła się z 290 do 270. Świadczy to o problemach dostosowania się do trudnych warunków ostatnich lat części dużych podmiotów, szczególnie związanych z przemysłem przetwórczym. Częstą receptą na kryzys gospodarczy są w nich po prostu zwolnienia z pracy.

Prócz samej liczby podmiotów gospodarczych istotną kwestią jest ich struktura rodzajowa. Modyfikacje klasyfikacji PKD utrudniają porównywalność danych, dlatego korzystając z klasyfikacji PKD 2004 zaprezentowane zostaną zmiany w latach 2002–2009.

W strukturze podmiotów gospodarczych w 2009 r. przeważała sekcja G (handel i naprawy) z udziałem 34% (ryc. 2.2). Duże udziały przekraczające 10% miały także sekcje D (działalność produkcyjna), K (obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów) i F (budownictwo). Łącznie na te 4 sekcje przypadało 72% ogółu podmiotów gospodarczych.

Objaśnienia: A – rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; B – rybołówstwo i rybactwo; C – górnictwo i kopalnictwo; D – działalność produkcyjna; E – zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę; F – budownictwo; G – handel hurtowy i detaliczny, naprawy pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów przeznaczenia osobistego i użytku domowego; H – hotele i restauracje; I – transport, gospodarka magazynowa i łączność; J – pośrednictwo finansowe; K – obsługa nieruchomości, wynajem i działalność związana z prowadzeniem interesów; L – administracja publiczna i obrona narodowa, gwarantowana prawnie opieka socjalna; M – edukacja; N – ochrona zdrowia i opieka socjalna; O – pozostała działalność usługowa komunalna socjalna i indywidualna.

Ryc. 2.2. Struktura podmiotów gospodarczych w podregionie częstochowskim w 2002 r. i 2009 r. wg sekcji PKD 2004

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

W stosunku do 2002 r. zmiany nie są zbyt wielkie (ryc. 2.2), z tym że 5 sekcji miało charakter recesyjny, obniżając swe udziały. Były to sekcje: D, G, H, I oraz J, przy czym największy spadek udziałów zanotowała sekcja G (3,6%) i D (3,0%). W 2009 r. podmiotów reprezentujących sekcję G (handel i naprawy) w stosunku do 2002 r. w całym podregionie było o 2087 mniej, z czego 1285 podmiotów miało swoją

siedzibę w Częstochowie. Jest to najprawdopodobniej wynik konkurencji sieci hiper- i supermarketów, z którymi trudno jest „walczyć” małym placówkom, zwłaszcza że dane z ostatnich lat jednoznacznie wskazują na ograniczenia konsumpcji znacznej części społeczeństwa. Konkurencja placówek sieciowych oraz mniejsze zakupy ze strony społeczeństwa skutkują wykruszaniu się części mniejszych i słabszych placówek. W Częstochowie występują bowiem 23 supermarkety i 7 hipermarketów, w których pracuje łącznie 2200 osób. Także utrudniona działalność produkcyjna przyczyniła się do redukcji podmiotów reprezentujących działalność przemysłową.

Charakter rozwojowy związany ze wzrostem liczby podmiotów gospodarczych objął większość, bo 11 sekcji, z tym jednak, że w większości przypadków były one niezbyt duże. Największa progresja miała miejsce w przypadku sekcji K (2,5%) i O (1,5%). Na uwagę zasługuje zwłaszcza sekcja K, gdyż obejmuje ona działalności okołobiznesowe ułatwiające działalność zarówno przemysłowi, jak i usługom.

2.2.2. PRACUJĄCY W GOSPODARCE

Obraz bazy ekonomicznej ujętej jedynie przez pryzmat podmiotów gospodarczych nie jest jednak pełny, gdyż nie dostarcza on odpowiedzi na istotne pytanie, a mianowicie; jak zmiany w podmiotach gospodarczych przekładają się na miejsca pracy? Likwidacja lub znaczne ograniczenie zatrudnienia w dużym podmiocie, wymaga do zrekompensowania ubytku miejsc pracy powstania kilkudziesięciu czy nawet więcej nowych podmiotów gospodarczych.

W 2002 r. w podregionie częstochowskim pracowało ogółem 228,9 tys. osób z czego większość, bo 54% w Częstochowie (tj. 124,2 tys. osób). A zatem, pod względem liczby pracujących dominacja Częstochowy była nieco mniejsza niż w przypadku podmiotów gospodarczych (64%). Tym niemniej liczba pracujących w Częstochowie i tak była blisko 9-krotnie wyższa niż w kolejnym mieście – Myszkowie i 12-krotnie niż w Kłobucku. Pozostałe miasta (gminy miejsko-wiejskie) liczyły poniżej 10 tys. pracujących. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że różnice między nimi a największymi pod względem liczby pracujących gminami wiejskimi nie są zbyt duże. I tak w Koziegłowach pracowało 6 tys. osób, podczas gdy we Wręcycy lub w Poraju – ponad 4 tys., chociaż są także dwie gminy (Kruszyna i Starcza), w których liczba pracujących wynosiła poniżej 1 tys. osób.

Przekładając te wartości na porównywalny wskaźnik nasycenia, tj. pracujących na 1000 mieszkańców, okazuje się, że w całym podregionie były to 424 osoby, przy czym w powiecie częstochowskim wskaźnik ten wynosił 320 osób,

kłobuckim 388 osób, a w myszkowskim 412 osób. Z tego zestawienia jednoznacznie wynika, że najwięcej pracujących na 1000 mieszkańców było w Częstochowie – 495 osób.

W ujęciu gminnym ciekawe jest jednak to, że to wcale nie Częstochowa charakteryzowała się największym nasyceniem pracującymi (jest dopiero trzecia), ale były to: gmina Lipie (595 pracujących na 1000 mieszkańców) oraz miasto Kłobuck (503 pracujących). W przypadku Lipia to wysokie nasycenie pracującymi związane jest przede wszystkim z rolnictwem, podczas gdy w Kłobucku z przemysłem. Kilka dalszych gmin (także gmin miejsko-wiejskich) osiągało ten wskaźnik na poziomie ponad 400 pracujących (Koziegłowy, Mykanów, Panki, Popów, Poraj, Rędziny, Żarki). Jednocześnie tylko gmina Kruszyna miała w 2002 r. wskaźnik nasycenia pracującymi poniżej 200 (194 pracujących na 1000 mieszkańców).

W przypadku podregionu częstochowskiego wzrost liczby podmiotów w latach 2002–2010 nie przełożył się na wzrost liczby pracujących, a wręcz przeciwnie, w okresie tym liczba pracujących zmniejszyła się o 16,5 tys. osób – do 212,5 tys. osób (tj. o 7%). A zatem, redukcja miejsc pracy w istniejących zakładach nie została zrekompensowana miejscami pracy w nowopowstałych podmiotach. Za zmniejszenie liczby pracujących w podregionie przede wszystkim odpowiada główne miasto podregionu Częstochowa, gdzie zanotowano spadek pracujących aż o 7875 osób. Znaczące ubytki pracujących (zwłaszcza w odniesieniu do ogólnej liczby miejsc pracy) zanotowano ponadto w: Blachowni (1,6 tys. pracujących), Myszkowie (1,4 tys.) i Lipiu (1,2 tys.). Niestety, tendencje te wystąpiły w większości gmin podregionu, tylko w 12 gminach (tj. w 39% wszystkich gmin) dało się zaobserwować znacznie korzystniejsze zmiany związane ze wzrostem liczby pracujących.

W wartościach bezwzględnych wzrost liczby pracujących przyjął największe rozmiary w gminach: Poczesna (1,1 tys.) i Panki (0,8 tys.). W przypadku leżącej pod Częstochową gminy Poczesna wzrost ten związany był przede wszystkim z budową na terenie gminy hipermarketu „Auchan”, który wraz z obiektami towarzyszącymi radykalnie zwiększył liczbę miejsc pracy. W przypadku Panek związane było to z bogatą i różnorodną działalnością zakładów reprezentujących przede wszystkim przemysły: meblarski, odzieżowy, maszynowy, metalowy, spożywczy, ale także i branżą budowlaną (patrz rozdział 4.3). Gdyby odnieść to do układu powiatowego, najgorsza sytuacja panowała w powiecie myszkowskim, gdyż w 4 na 5 gmin wystąpił spadek pracujących.

Uwzględniając jednak rozmiary rynku pracy, to największe przyrosty przekraczające 20% stanu z 2002 r. osiągnęły gminy: Kruszyna (przyrost pracujących o 27,5%), Panki (26,6%) i Poczesna (24,3%).

Obraz zmian związany ze spadkiem liczby pracujących ulega jednak pewnym modyfikacjom, gdy powiążemy go ze dokonującymi się zmianami demograficznymi. Województwo śląskie ulega depopulacji, co dotyczy także podregionu częstochowskiego. W latach 2002–2010 w całym podregionie liczba mieszkańców zmniejszyła się o 9550 osób, ale już w Częstochowie było to 13659 osób. Biorąc zatem pod uwagę wskaźnik liczby pracujących przypadających na 1000 mieszkańców okazuje się, że w latach 2002–2010 zmniejszył się on o 17 osób, z 398 do 381 pracujących. Jednak w odniesieniu do poszczególnych gmin zmiany te są znacznie większe. Największe spadki przekraczające 50 pracujących przypadających na 1000 mieszkańców miały miejsce w: Blachowni, Dąbrowie Zielonej, Janowie, Rędzinach, Niegowej, Żarkach i Lipiu. W Częstochowie zanotowano zmniejszenie tego współczynnika o 5 pracujących.

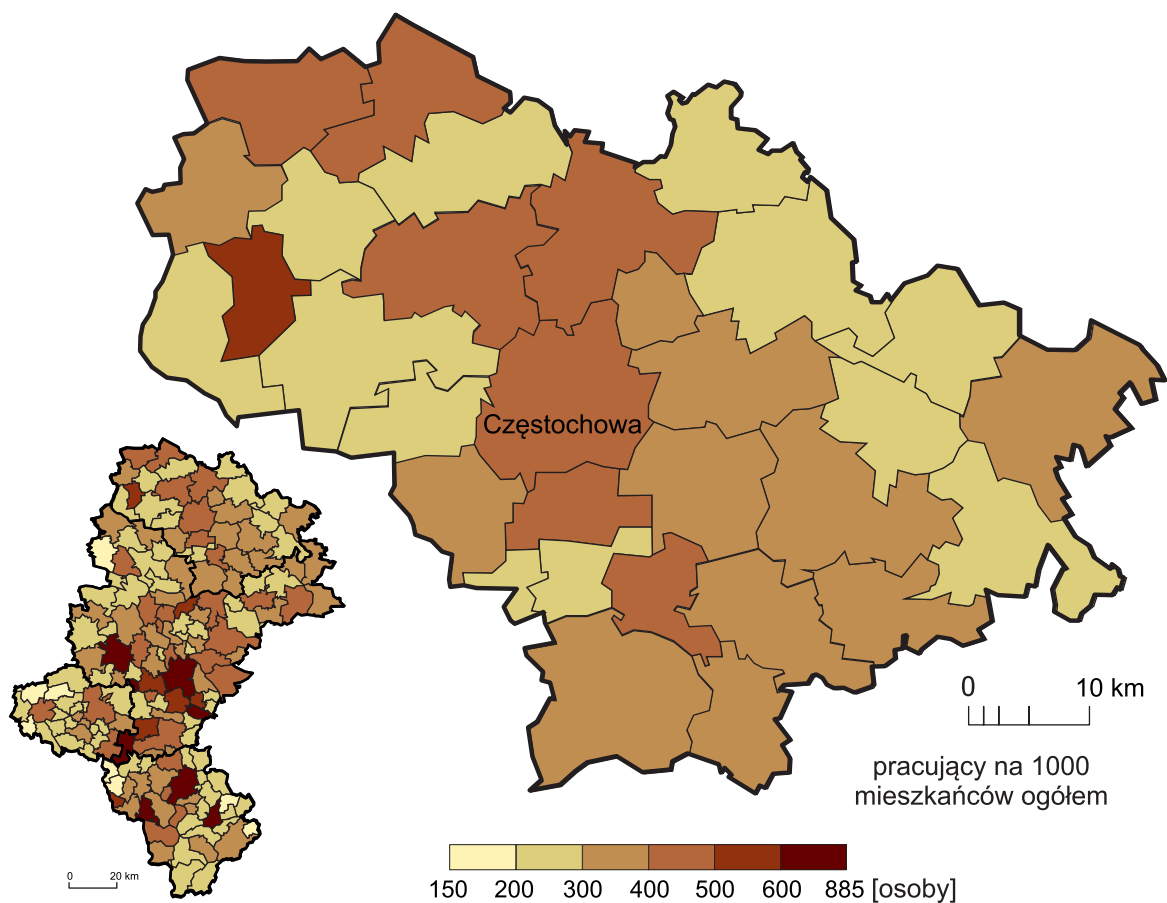
Jednocześnie w 3 gminach (Janów, Poczesna i Panki) zanotowano wzrost wskaźnika przekraczający 50 pracujących na 1000 mieszkańców, osiągając w przypadku Panek maksymalną wartość 122 pracowników.

W efekcie tych zmian w 2010 r. do 8 wzrosła liczba gmin, które osiągały poziom nasycenia przekraczający 400 pracujących przypadających na 1000 mieszkańców. Wobec bardzo dynamicznego wzrostu liczby pracujących, najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły Panki, tj. 565 pracujących na 1000 mieszkańców. Częstochowa z 490 pracującymi uplasowała się na 2 miejscu w podregionie. Niską wartością wskaźnika nie przekraczającą 300 pracujących charakteryzowały się zwarte obszary gmin we wschodniej i zachodniej części podregionu (ryc. 2.3). O ile w przypadku części zachodniej jest to efekt dojazdów do pracy w sąsiednich miastach (Częstochowa, Kłobuck, Krzepice) i gminach (Panki), o tyle we wschodniej części to bardziej konsekwencja braku takich możliwości (bezrobocie i utajone bezrobocie w rolnictwie).

Udział rolnictwa wynoszący w 2002 r. blisko 13% spowodował, że żaden z dwóch pozostałych sektorów nie przekroczył 50% udziału w ogólnej liczbie pracujących, chociaż przewagę miały usługi (ryc. 2.4). Znacząca część społeczeństwa związana była także tradycyjnie z przemysłem, którego udział wyniósł 38,1%. Wspomniany już 13% udział rolnictwa w strukturze pracujących jest zarazem najwyższym wśród wszystkich pozostałych podregionów województwa śląskiego, świadcząc o jego bardziej rolniczym charakterze.

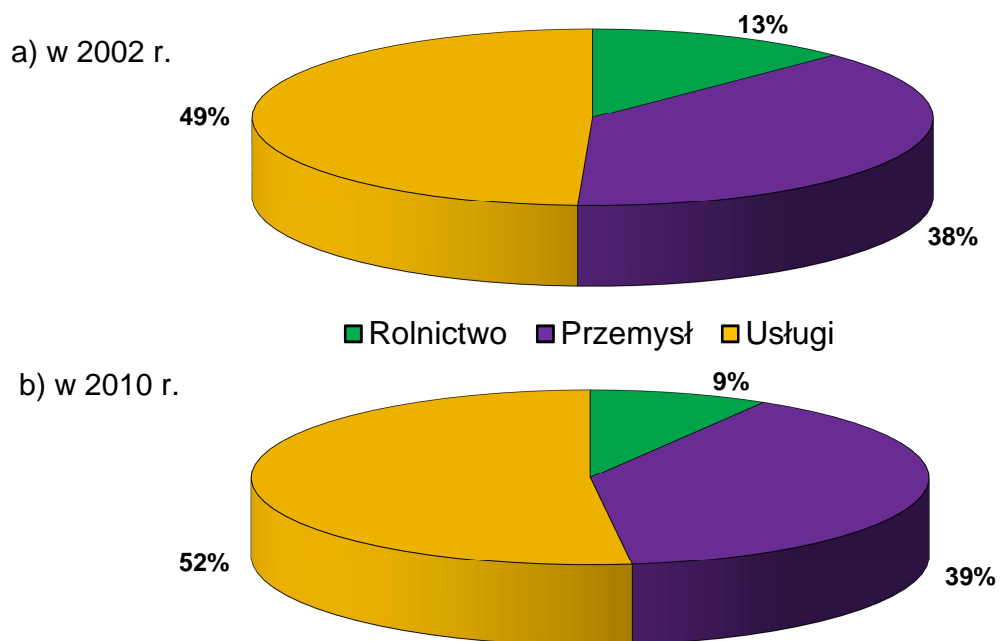
W latach 2002–2010 sytuacja pod względem struktury pracujących uległa dosyć istotnym zmianom. Były one związane z rozwojem zarówno usług, jak i przemysłu, co dokonało się kosztem rolnictwa (ryc. 2.4). Skutkowało to przekroczeniem przez usługi 50% udziału w strukturze pracujących.

Ryc. 2.3. Pracujący na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

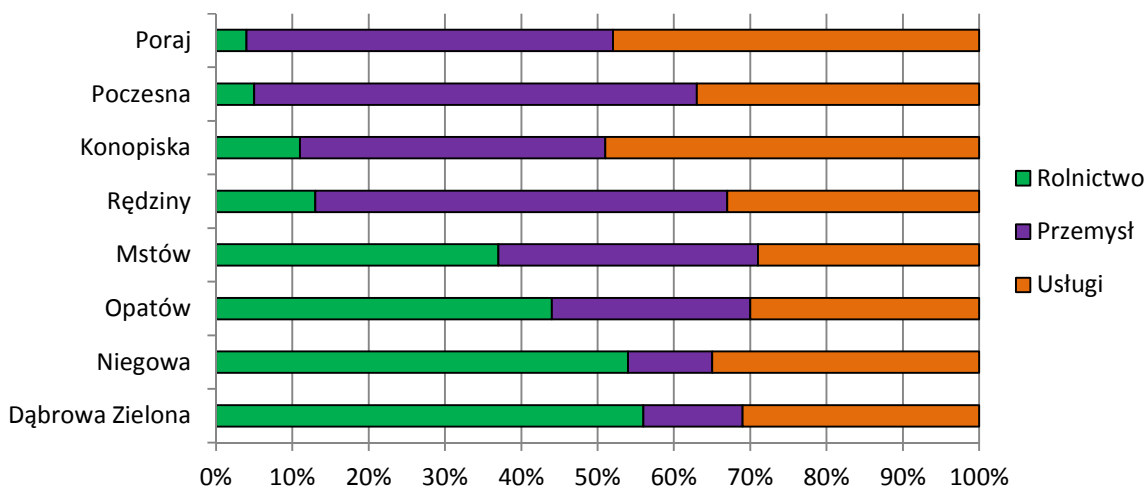
Ryc. 2.4. Struktura pracujących w podregionie częstochowskim w 2002 (a) i 2010 r. (b)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tym niemniej i tak 9% pracujących w rolnictwie to nadal najwięcej wśród wszystkich podregionów województwa śląskiego. Nie ma się jednak co dziwić, biorąc pod uwagę fakt, że według spisu rolnego z 2010 r. w podregionie było 20313 gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha, które prowadziły działalność rolniczą (*Powszechny Spis Rolny, 2010*). Większość z nich produkowało głównie na własne potrzeby, a tylko ok. 1/4 to gospodarstwa towarowe. Prócz pojedynczych przypadków są to wyłącznie gospodarstwa indywidualne.

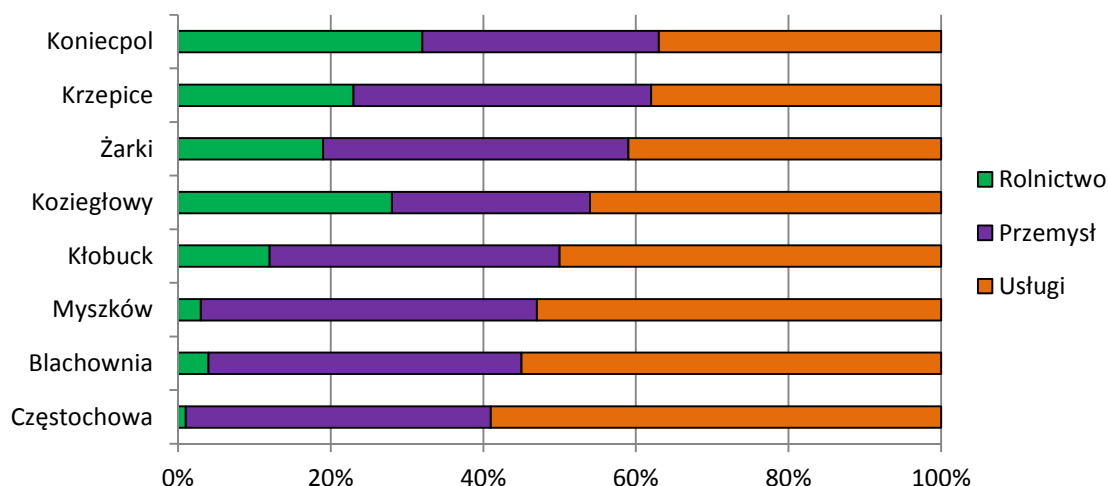
Odzwierciedleniem tego jest struktura pracujących w gminach wiejskich, gdzie w niektórych przypadkach udział rolnictwa w 2010 r. przekraczał 50%, jak miało to miejsce w: Dąbrowie Zielonej, Niegowej i Przyrowie (ryc. 2.5). W dalszych 7 gminach, mimo że rolnictwo nie przekroczyło udziału 50%, to jednak przeważało ono w strukturze pracujących (Miedźno, Mstów, Mykanów, Lelów, Lipie, Opatów, Przystajń). Biorąc pod uwagę skupienie gospodarstw rolnych oraz strukturę gospodarczą gmin, najbardziej rolniczy charakter ma powiat częstochowski, zwłaszcza jego część wschodnia.

W przypadku gmin miejskich i miejsko-wiejskich w zdecydowanej większości z nich w strukturze pracujących przeważały usługi, jednak w 2 gminach było inaczej – przemysł nadal nieznacznie przeważał w Krzepicach, zaś w Żarkach miał podobne udziały jak usługi (ryc. 2.6).

Ryc. 2.5. Struktura pracujących w wybranych gminach wiejskich podregionu częstochowskiego w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 2.6. Struktura pracujących w miastach i gminach miejsko-wiejskich podregionu częstochowskiego w 2010 r.

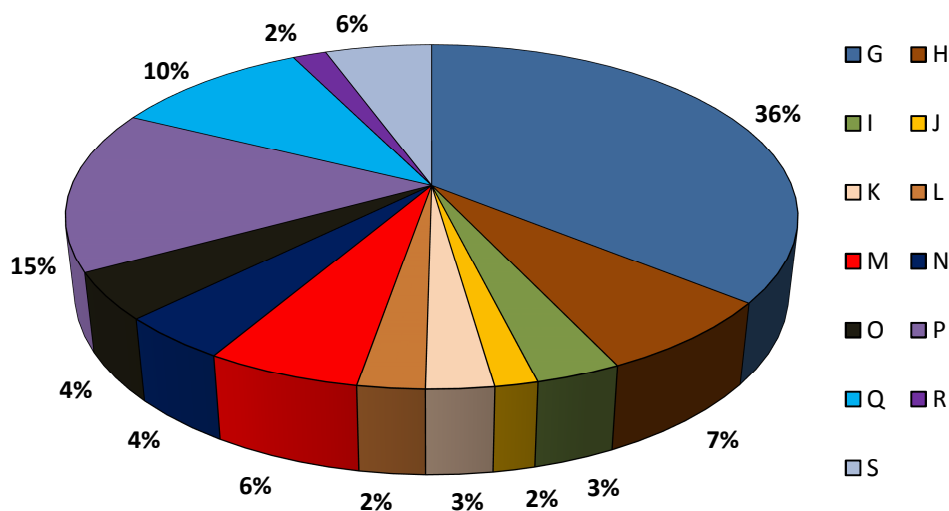
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W odniesieniu do dominującego sektora usług, największa część, bo ponad 35,8% pracujących związanych było z handlem i naprawami – sekcja G (ryc. 2.7). Dużą rolę i udział przekraczający 10% miały sekcje: edukacja (P) i opieka zdrowotna i pomoc społeczna (Q). Na te trzy sekcje przypadła większość, bo 61,3% pracujących w usługach. Istotniejsze znaczenie miały także trzy kolejne sekcje, które przekraczają udział 5%, tj. transport i gospodarka magazynowa (sekcja H), działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (M) oraz pozostała działalność usługowa (sekcja S).

Biorąc za podstawę porównania strukturę właściwą dla całego województwa śląskiego, w podregionie częstochowskim większą rolę odgrywał handel i naprawy (sekcja G), który charakteryzował się 3,9% nadwyżką w stosunku do średniej wojewódzkiej. Różnicę przekraczającą 1% zanotowano jeszcze w 5 sekcjach: P, S, I, M oraz O. Przy czym o ile dwie pierwsze sekcje wykazywały nadwyżkę znaczenia, o tyle trzy pozostałe w podregionie częstochowskim były słabiej reprezentowane niż w całym województwie śląskim.

Obliczając wskaźnik specjalizacji lokalnej Florence’a uzyskać możemy odpowiedź, które sekcje (dzięki swej nadwyżce pracujących) traktować możemy jako specjalizację podregionu częstochowskiego, a które wykazują niedorozwój. Przy czym nie dotyczy to tylko najbardziej rozbudowanych sekcji, ale także tych z niewielką liczbą pracujących. W 2010 r. wyodrębniono 3 sekcje specjalizacji podregionu: S (pozostała działalność usługowa), P (edukacja) i G (handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle), przy czym siła specjalizacji jest zgodna z zaprezentowaną kolejnością. Niestety, prócz sekcji P

związanej z edukacją, która odgrywa bardzo ważną rolę w podnoszeniu kapitału ludzkiego, pozostałe sekcje nie odgrywają już takiej roli, będąc raczej „tradycyjnymi” usługami niewiele wnosząc do nowoczesności gospodarki.

Objaśnienia: G – handel hurtowy i detaliczny, naprawy pojazdów samochodowych włączając motocykle; H – transport i gospodarka magazynowa; I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; J – informacja i komunikacja; K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa; L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości; M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; O – administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; P – edukacja; Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna; R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; S – pozostała działalność usługowa.

Ryc. 2.7. Struktura usług w podregionie częstochowskim według klasyfikacji PKD 2007 w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dla korzystających z usług niezwykle istotny jest fakt, że 62% pracujących w tym sektorze skoncentrowana jest w samej Częstochowie. Jest to wartość uśredniona, bowiem waha się ona od 52% w przypadku transportu i gospodarki magazynowej (sekcja H) do aż 83% w sekcji obejmującej usługi administrowania i działalność wspierającą (N). Taki układ nie może dziwić biorąc pod uwagę fakt, że to z reguły w największym ośrodku lokują się instytucje i placówki z zakresu administracji, których działalność wykracza także poza granice Częstochowy.

Analizując tendencje zmian w zakresie liczby podmiotów gospodarczych i pracujących w latach 2002–2010 dokonać można klasyfikacji gmin podregionu częstochowskiego (tab. 2.4). Najwięcej gmin reprezentowało wariant kilkuprocentowego wzrostu wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych

i kilkuprocentowego spadku liczby pracujących. Natomiast rozwój najpełniej dokonał się w gminach: Poczesna, Panki i Olsztyn, w których jeden ze wskaźników wzrósł o ponad 20% (w przypadku Poczesnej i Panek są to pracujący), podczas gdy drugi zawierał się w przedziale 10–20%. Najslabiej wypadła gmina Żarki, gdzie zanotowano spadek wartości obu wskaźników, przy czym był on znacznie wyższy w przypadku pracujących.

Tab. 2.4. Klasyfikacja gmin ze względu na dynamikę zmian w zakresie pracujących i podmiotów gospodarczych podregionu częstochowskiego w latach 2002–2010

		Ubytek pracujących na 1000 mieszkańców (2002=100)			Wzrost pracujących na 1000 mieszkańców (2002=100)		
		< 80	80–90	90–100	100–110	110–120	> 120
Ubytek liczby podmiotów gospodarcz.	Poniżej 80						
	80–90						
	90–100	Żarki		Koziegłowy	Przystajń		
Wzrost liczby podmiotów gospodarczych na 10000 mieszk.	100–110	Rędziny		Dąbrowa Zielona, Koniecpol, Niegowa, Poraj, Częstochowa, Mstów, Myszków Kłobuck	Mykanów, Wręczyca, Opatów		
	110–120	Blachownia	Kłomnice		Janów, Konopiska, Starcza, Popów,	Kamienica Pol.	Poczesna, Panki
	Powyżej 120	Lipie		Lelów	Przyrów, Kruszyna	Olsztyn	

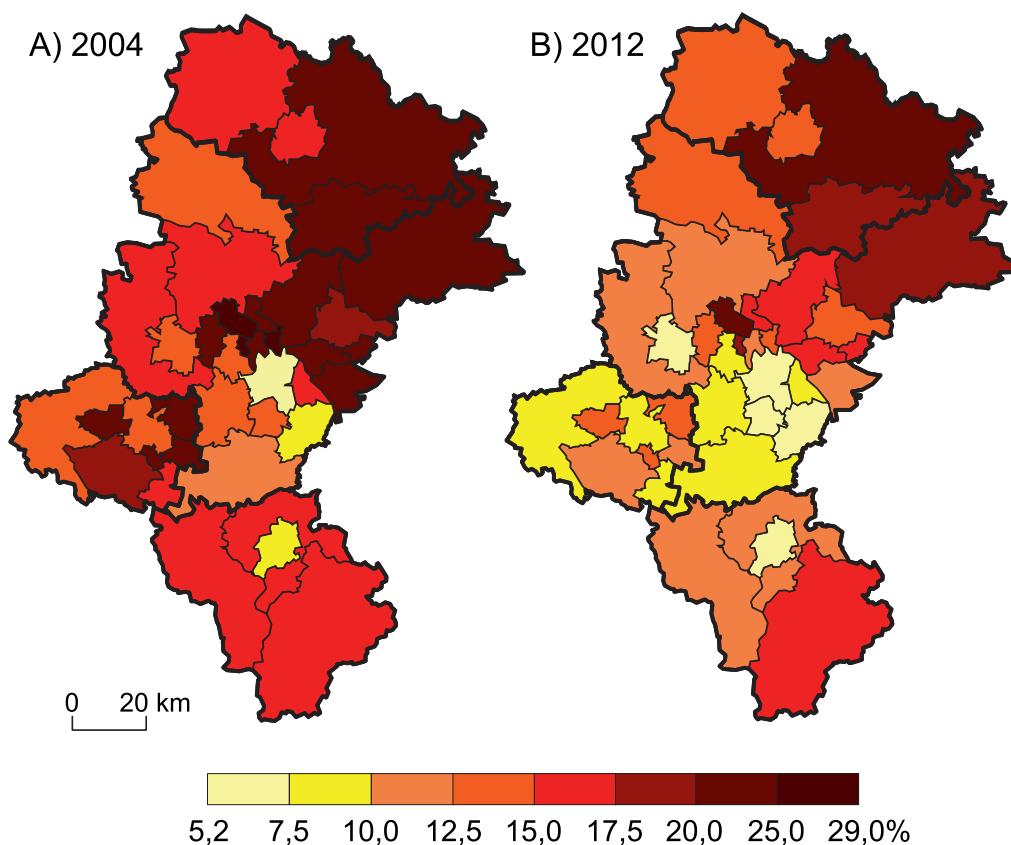
Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS

Weryfikacją stopnia rozwoju gospodarki podregionu jest rozpatrzenie go poprzez pryzmat popytu i podaży pracy. A zatem w jakim stopniu gospodarka zaspokaja potrzeby mieszkańców na pracę, czego wyrazem (w pewnym uproszczeniu) jest poziom bezrobocia. Pojawienie się bezrobocia jest bowiem efektem większej podaży niż popytu na pracę.

Niestety, pod tym względem trudno pozytywnie ocenić gospodarkę podregionu częstochowskiego, gdyż obserwacje w dłuższym okresie czasu wskazują

tu nie tylko samo bezrobocie (co do pewnego stopnia jest uznawane za zjawisko normalne), ale fakt, iż należy ono do najwyższych w województwie (ryc. 2.8)

Jest to niestety tendencja dosyć stała, zmieniają się jedynie wartości stopy bezrobocia. W podregionie częstochowskim problem ten dotyczy przede wszystkim powiatu częstochowskiego i myszkowskiego. Wynika to z jednej strony z nadal znacznej roli rolnictwa, które ze względu na jakość gleb, wielkość gospodarstw czy stopień ich towarowości trudno nazwać nowoczesnym i dającym szansę na przyszłość; a z drugiej strony braku szerszych możliwości znalezienia pracy w najbliższej lub nieco dalszej okolicy w innych sektorach, w związku z niewielkim umiastowieniem tej części podregionu. Przy czym dotyczy to zarówno aspektu ilościowego (liczby miejsc pracy), jak i aspektu jakościowego w odniesieniu do społeczeństwa podregionu (dostosowania kwalifikacji do potrzeb okolicznego rynku pracy).

Ryc. 2.8. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie śląskim w: A) 2004 r., B) 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

2.2.3. FUNKCJE EGZOGENICZNE GMIN

Uwzględniając rozmiary rynku pracy, bez wątpienia szczególną rolę w podregionie pełni Częstochowa. To właśnie w tym mieście jest najwięcej zarówno podmiotów gospodarczych, jak i miejsc pracy. Tym samym gospodarka miasta daje miejsca pracy nie tylko jego mieszkańcom, ale także osobom zamieszkującym sąsiednie i dalej położone miejscowości. Widoczne jest to w zakresie dojazdów do pracy, gdzie w przypadku Częstochowy na jedną osobę wyjeżdżającą w 2006 r. przypadało od 3 do 5 osób przyjeżdżających. Prócz wspomnianej już Częstochowy, ośrodkami o dominacji przyjazdów nad wyjazdami były jeszcze tylko 4 miasta: Kłobuck, Koniecpol, Kozięglowy i Krzepice. Większość z nich położona jest w peryferyjnych częściach podregionu. A zatem „przechwytuja” one tych pracowników, którym nie opłaca się ze względu na odległość dojeżdżać do Częstochowy.

O roli gospodarki poszczególnych miast w obsłudze otoczenia najlepiej wskazuje ta jego część, która ma charakter funkcji egzogenicznych. Jest to o tyle istotne, że właśnie sektor egzogeniczny uważany jest za miastotwórczy, w największym stopniu decydujący o rozwoju miasta. By wyznaczyć tę właśnie funkcję w poszczególnych gminach posłużono się wskaźnikiem nadwyżki pracowników porównując pracujących w danej gminie z jednostką odniesienia, którą było całe województwo śląskie (Gwosdz, 2012). Obliczenia wykazały, że w 2010 r. w podregionie częstochowskim jedynie trzy gminy realizowały funkcje egzogeniczne. Rozmiary sektora egzogenicznego to 13005 pracowników w Częstochowie, 327 w Pankach i 74 w Kłobucku. Jednak porównując te dane z 2002 r. okazuje się, że zaszły tu niekorzystne zmiany, gdyż:

- po pierwsze, zmniejszyła się liczba gmin realizujących funkcje egzogeniczne z 4 do 3. W 2002 r. oprócz Częstochowy i Kłobucka w grupie tej były gminy Lipie i Poraj,
- po drugie, zarówno w Częstochowie jak i Kłobucku zmniejszyła się skala funkcji egzogenicznych. W Częstochowie był to spadek z 15969 pracowników do 13005, a w Kłobucku z 981 do jedynie 74 pracowników.

Zmiany zaszły również w odniesieniu do sektorów realizujących funkcje egzogeniczne. W 2002 r. w Częstochowie funkcje te realizował sektor przemysłowy i usługowy, także siła tych funkcji była prawie identyczna, gdyż udział pracowników egzogenicznych w sektorze przemysłowym wynosił 14,3%, podczas gdy w sektorze usługowym 14%. W 2010 r. nadal oba sektory realizowały te funkcje, jednak zmieniła się nieco ich siła. Co ciekawe, w przypadku przemysłu nastąpił nieznaczny wzrost

jego znaczenia (14,5%), podczas gdy w sektorze usługowym – którego udział w strukturze miasta wzrósł – obniżył się do 10,6%. Widać z tego, że zmiany w usługach województwa śląskiego przebiegają szybciej niż w przypadku Częstochowy.

Biorąc pod uwagę powyższe dane, praktycznie jedynie Częstochowa w szerszym zakresie pełni funkcje egzogeniczne w stosunku do podregionu, chociaż skala tych funkcji i tak jest dosyć ograniczona. W 2010 r. udział sektora egzogenicznego wynosił bowiem tylko 11,3% (w 2002 r. było to 12,9%), a zatem także w tym największym mieście podregionu gospodarka w większości realizuje funkcje endogeniczne. W przypadku pozostałych dwóch jednostek jest to 12,8% w gminie Panki i tylko 1% w Kłobucku (w 2002 r. było to 10%).

2.2.4. FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI PODREGIONU

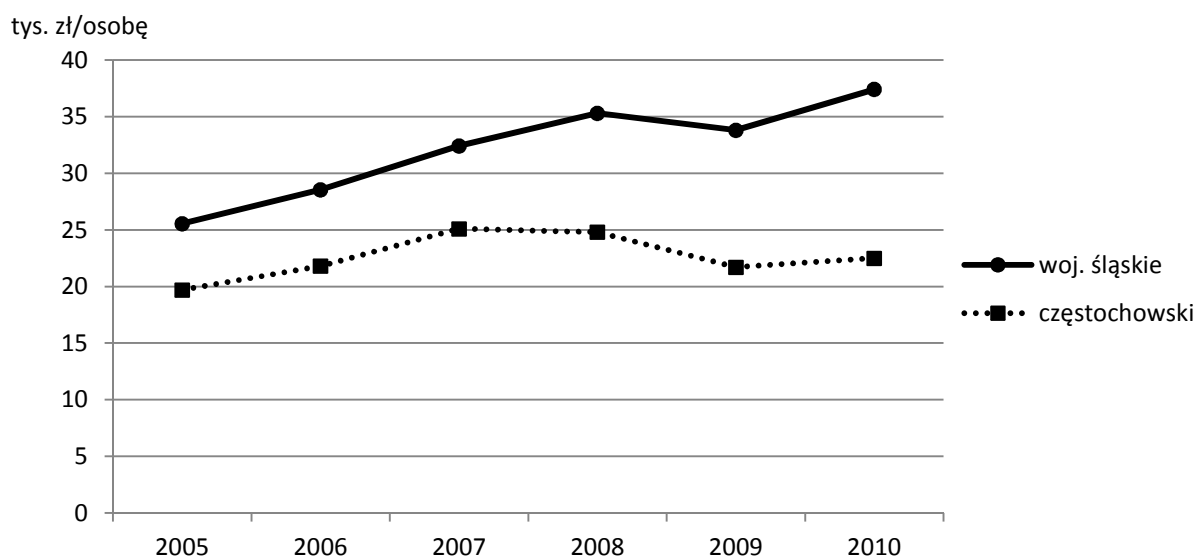
Przytoczone powyżej dane dobrze charakteryzują rozmiary i charakter gospodarki, natomiast niewiele mówią o funkcjonowaniu i kondycji (choć niewątpliwie taką rolę pełni poziom bezrobocia). Pod tym względem znacznie lepiej wypadają mierniki o charakterze finansowym, gdyż najszybciej reagują one na pojawiające się zmiany (wzrost czy spadek koniunktury). Niestety, niewiele jest danych odnoszących się do jednostek niższych poziomów niż województwo. Cztery dostępne mierniki, a tym samym także wykorzystane w niniejszym opracowaniu to: wartość produkcji sprzedanej przemysłu – dla powiatów oraz Produkt Krajowy Brutto (PKB), wartość dodana brutto i nakłady inwestycyjne – dla podregionów.

Dane dotyczące wartości produkcji sprzedanej przemysłu bardzo wiele mówią o kondycji i zmianach w tym sektorze gospodarki, dokonujących się na poziomie podregionu i jego powiatów. Bowiem w dzisiejszych czasach nie jest problemem wyprodukowanie różnych wyrobów jako takich, ale trzeba to zrobić tak, by wyroby te znalazły nabywców i przyniosły zysk producentowi. Dlatego dopiero sprzedaż produktów świadczy o sukcesie producenta.

Porównując dane dla podregionu częstochowskiego i całego województwa śląskiego za 2005 r. można stwierdzić, że podregion ten miał 8,9% udział w produkcji sprzedanej przemysłu, co wskazuje na jego nieco niższą produktywność, bowiem np. pracujący w tym sektorze stanowili 10,6% pracujących w przemyśle województwa śląskiego. W 2005 r. na jednego mieszkańca przypadało 20 tys. zł sprzedaży przemysłu, przy nieco ponad 25 tys. zł średnio w województwie (ryc. 2.9). Do 2010 r. sytuacja w zakresie sprzedaży przemysłu w podregionie częstochowskim dosyć istotnie różniła się od tendencji w województwie. O ile w województwie śląskim

wartość ta stale wzrastała – prócz załamania w 2009 r., o tyle w podregionie częstochowskim wstrzymanie tendencji wzrostowej nastąpiło już w 2008 r. i wykazywało zmiany o charakterze stabilizacyjno-sпадkowym. W konsekwencji wzrosła dysproporcja między analizowanym podregionem a średnią wojewódzką. W 2010 r. udział podregionu w produkcji sprzedanej przemysłu zmniejszył się aż o dwa punkty procentowe – do 6,9%, a produkcja sprzedana przemysłu na jednego mieszkańca była tylko nieco wyższa (o 2800 zł) od tej z 2005 r. (podczas gdy w tym samym czasie średnia wojewódzka wzrosła o 12 000 zł). W spadku tym z pewnością największy udział miały duże firmy, z Huta Częstochowa na czele.

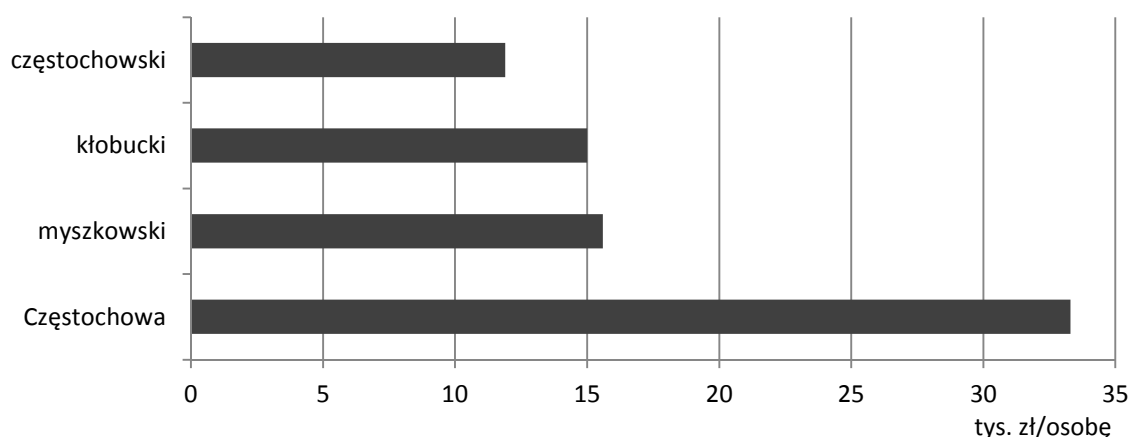

Ryc. 2.9. Wartość produkcji sprzedanej przemysłu na jednego mieszkańca w podregionie częstochowskim i województwie śląskim w latach 2005–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Porównując powiaty, najwyższą wartością produkcji sprzedanej przemysłu charakteryzowała się Częstochowa osiągając 67,3% wartości sprzedaży podregionu, na drugim miejscu była powiat myszkowski (14,1%), a kolejne miejsca zajęły powiaty: częstochowski (10,8%) i kłobucki (7,8%).

Najwyższa wartość sprzedaży ponad 33 tys. zł przypadała na mieszkańca w Częstochowie, na dwóch kolejnych miejscach z produkcją ponad 2-krotnie niższą znalazły się powiaty myszkowski i kłobucki (ryc. 2.10). W ich przypadku różnice są niewielkie, nie przekraczające 600 zł. Najślabiej pod tym względem prezentuje się powiat częstochowski, który osiągnął tylko 1/3 wartości sprzedaży przemysłu na jednego mieszkańca Częstochowy.

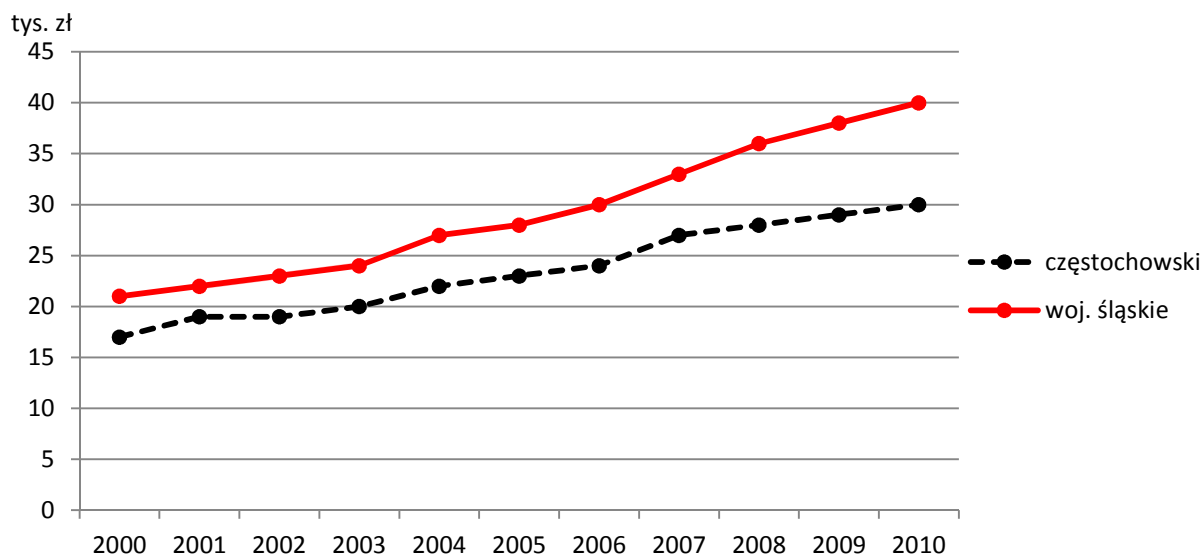
Ryc. 2.10. Wartość sprzedana przemysłu na jednego mieszkańca dla powiatów podregionu częstochowskiego w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Największą część produkcji sprzedanej przemysłu (bez uwzględnienia podmiotów do 9 osób) wypracowały zakłady zatrudniające ponad 1000 pracowników (37%), na dalszym miejscu znalazły się te zatrudniające od 50 do 249 pracowników i z przedziału 250–499 pracowników.

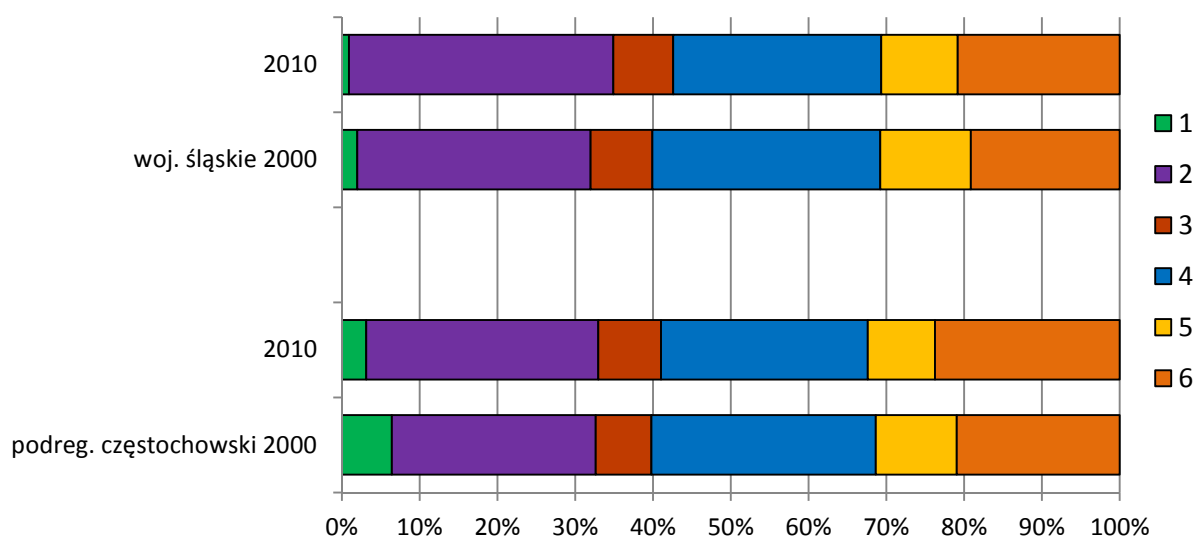
Elementem, który w sposób najbardziej syntetyczny określa funkcjonowanie i poziom rozwoju gospodarki jest PKB. Jest to o tyle ważne, że dla ogólnej sytuacji gospodarczej niewielkie znaczenie będzie miał fakt istnienia przedsiębiorstwa zatrudniającego nawet kilkaset osób, które produkuje w bardzo ograniczonym zakresie, do tego proste, mało przetworzone a przez to tanie wyroby. To samo dotyczy oczywiście pozostałych sektorów – rolniczego i usługowego. Właśnie produktywność i efektywność gospodarki możemy poznać analizując PKB.

Dane GUS jednoznacznie wskazują na niekorzystne tendencje zachodzące w podregionie częstochowskim. Co prawda PKB na jednego mieszkańca podregionu częstochowskiego systematycznie wzrasta, z okresami bardziej dynamicznych zmian tj. w latach 2001, 2004, 2007; to jednak stale wyniki te są gorsze niż średnia w województwie śląskim. Na początku lat 2000 różnica ta była dosyć stabilna, w 2001 r. udało się nawet na krótko nieco ją zmniejszyć. Jednak od 2005 r. obserwujemy proces stałego pogłębiania się tych dysproporcji (ryc. 2.11). O ile jeszcze w 2000 r. PKB na jednego mieszkańca w podregionie częstochowskim stanowił 81% średniej w województwie śląskim, o tyle w 2010 r. jest to już tylko 77% średniej wojewódzkiej. A zatem, inne podregiony województwa śląskiego rozwijają się szybciej niż podregion częstochowski, co niestety nie jest dobrą informacją na przyszłość.

Ryc. 2.11. PKB na 1 mieszkańca w podregionie częstochowskim i w województwie śląskim w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Objaśnienia: 1 – rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo i rybactwo; 2 – przemysł; 3 – budownictwo; 4 – handel i naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa i łączność; 5 – pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm; 6 – pozostała działalność usługowa

Ryc. 2.12. Wartość dodana brutto według rodzajów działalności w województwie śląskim i podregionie częstochowskim w 2000 i 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ważnym elementem w kontekście przyszłych uwarunkowań jest struktura tworzenia zbliżonego do PKB wskaźnika wartości dodanej brutto. Analiza ryc. 2.12 wskazuje, że struktura wartości dodanej brutto w podregionie częstochowskim nie

odbiega zasadniczo od tej dla województwa śląskiego. Podstawowa różnica wynika ze znacznie wyższej (4-krotnie) roli sektora rolniczego. Chociaż trzeba jednoznacznie stwierdzić, że udział ten wynoszący 6% nie jest przesadnie wysoki, wykazuje ponadto tendencję spadkową. W stosunku do wartości średnich dla całego województwa śląskiego widoczny jest też nieco niższy udział przemysłu i grupy usług związanych z pośrednictwem finansowym oraz obsługą nieruchomości i firm.

Porównanie sytuacji z lat 2000–2010 pozwala określić tendencję zmian w poszczególnych sektorach gospodarczych i ich sekcjach (grupach sekcji). Najważniejsze zmiany związane są ze spadkiem udziału wartości dodanej brutto rolnictwa oraz w bardzo niewielkim stopniu także usług. A zatem, tendencję wzrostową widać przede wszystkim w przypadku sektora przemysłowego (przemysł i budownictwo) i dotyczy to zarówno przemysłu, jak i budownictwa. Natomiast w odniesieniu do usług spadki udziału zanotowały grupy związane z handlem, transportem oraz hotelami i restauracjami, a także obsługą biznesową – pośrednictwo finansowe oraz obsługa nieruchomości i firm. W przypadku usług wzrost wystąpił jedynie w zakresie pozostałych usług.

Biorąc pod uwagę perspektywy gospodarki tego podregionu, niezwykle istotną kwestią są nakłady inwestycyjne. Co prawda nie gwarantują one sukcesu w przyszłości, ale stwarzają takie szanse o ile inwestycje te przyczynią się do unowocześnienia gospodarki czy stworzenia nowych miejsc pracy. W latach 2000–2007 stale wzrastały nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach zarówno w województwie śląskim, jak i podregionie częstochowskim. O ile w 2000 r. udział podregionu częstochowskiego w inwestycjach wyniósł 7,6%, o tyle w 2008 r. wzrósł on do 8,1%. Niestety, ostatnie lata to spadek wartości inwestycji przy czym skala tego spadku w tym podregionie jest wyższa niż w całym województwie, w efekcie w 2010 r. udział podregionu w inwestycjach województwa śląskiego spadł do 5,3%. Tak jak w przypadku innych charakterystyk, także i w tym przypadku Częstochowa skupia 60% tych inwestycji. Dane te nie wróżą zbyt dobrze na przyszłość. Pogłębia się bowiem dystans podregionu częstochowskiego do innych obszarów województwa.

2.2.5. PERSPEKTYWY GOSPODARCZE

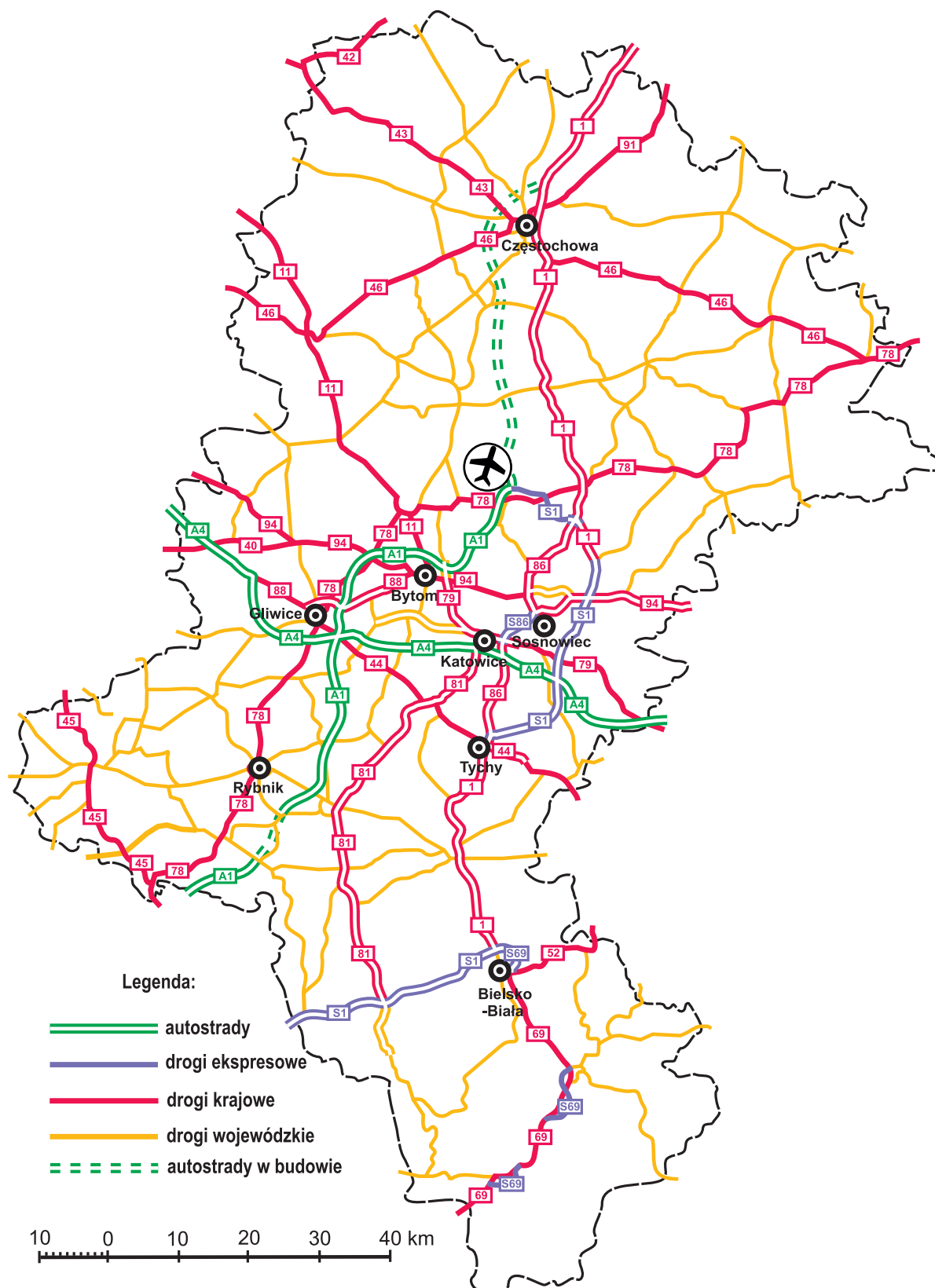
Powyższe ustalenia zbieżne są z wynikami badań zespołu A. Sobali-Gwosdz (2011), którzy Częstochowę zaklasyfikowali do słabych biegunów subregionalnych, gdyż „Częstochowa nie jest w stanie sama zdynamizować rozwoju całego swojego subregionu” (Sobala-Gwosdz, red., 2010, s. 143).

Kryzys, który rozpoczął się w 2008 r. w oczywisty sposób wpłynął także na gospodarkę tego podregionu. Wyrazem tego są duże problemy jednego z największych zakładów podregionu tj. ISD Huty Częstochowa. Zmniejszenie zapotrzebowania na blachy grube stosowane w przemyśle okrętowym sprawiły, że władze spółki podjęły bardzo radykalne kroki, by ratować zakład. Zamierzają bowiem zwolnić w 2013 r. połowę załogi tj. 1500 osób. Już prowadzone są w tej sprawie konsultacje ze związkami zawodowymi.

Powstałe w Częstochowie nowoczesne zakłady produkujące na potrzeby motoryzacji także nie ustrzegły się problemów. Zmniejszenie popytu na samochody w Polsce i Europie Zachodniej, a tym samym także spadek produkcji (co boleśnie odczuły m.in. zakłady Fiata w Tychach) wymusił redukcje pracowników. Na szczęście ich rozmiary były znacznie mniejsze, pod koniec 2012 r. zwolniono 180 osób tj. 4% załogi.

Niestety, zaprezentowane tendencje z pewnością nie są zbyt budujące. Zwłaszcza w ostatnich kilku latach dokonują się na tyle wyraźne oznaki spowolnienia gospodarczego, że trudno liczyć w najbliższym okresie na odwrócenie tego niekorzystnego trendu. Dopóki Europa nie otrząśnie się z kryzysu i nie nastąpi większe ożywienie gospodarcze, które przełoży się na poprawę kondycji polskiej gospodarki, trudno oczekiwać także radykalnej poprawy sytuacji gospodarczej w podregionie częstochowskim. Niewątpliwie korzystnym elementem rozwoju jest budowa odcinka autostrady A1 z Pyrzowic do aglomeracji łódzkiej, która nie tylko odciąży znacznie obciążoną drogę krajową nr 1, ale także zbliży gminy podregionu (zwłaszcza te leżące w pobliżu węzłów autostradowych) do regionów leżących wzdłuż tej autostrady w Polsce, a poprzez nią dalej do Europy północnej, południowej i zachodniej. Bez wątplenia dla całego podregionu, ale zwłaszcza dla Częstochowy i zachodniej części podregionu powinien to być istotny impuls rozwojowy, który dodatkowo może przyciągnąć inwestorów (ryc. 2.13).

Potwierdzeniem umiarkowanych możliwości rozwojowych podregionu częstochowskiego są wyniki badań Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, który przeprowadza analizę atrakcyjności inwestycyjnej polskich województw i podregionów (Nowicki, red., 2011). Najnowsze opracowanie za 2011 r. wskazuje, że chociaż województwo śląskie od początku badań (tj. połowy lat 90. XX w.) plasuje się na pierwszym miejscu tego rankingu jako najbardziej atrakcyjny region dla inwestorów, to podregion częstochowski we wszystkich trzech kategoriach, tj. atrakcyjności dla działalności przemysłowej, usług i działalności zaawansowanej technologicznie, lokuje się w grupie o tylko przeciętnej atrakcyjności inwestycyjnej. A to oznacza najslabszą pozycję wśród pozostałych trzech podregionów – bielskiego, rybnickiego i centralnego.

Ryc. 2.13. Przebieg autostrady A1 w województwie śląskim w 2013 r.

Źródło: opracowanie A. Soczówka

Należy jednak zdawać sobie sprawę, iż nawet poprawa koniunktury w europejskiej gospodarce nie gwarantuje dynamicznego rozwoju, bowiem jak wskazuje A. Sobala-Gwosdz (red.), (2010) obecna sytuacja podregionu częstochowskiego wynika z pewnych niekorzystnych uwarunkowań (głównie związanych z siecią osadniczą), które tkwią w tym podregionie i których niełatwo będzie usunąć. Tym niemniej z pewnością region ten posiada szereg potencjalnych możliwości (np. turystycznych), które lepiej wykorzystane mogą stanowić ważny element przyszłego rozwoju. Dużym problemem jest niewątpliwie północno-wschodnia część podregionu charakteryzująca się od wielu lat najwyższym bezrobociem i w dużym stopniu rolniczym charakterem. Jedynym rozwiązaniem jest tutaj zwiększenie aktywności ekonomicznej społeczeństwa i wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich, być może w większym stopniu nastawiony na rozwój chociażby turystyki (np. agroturystyka). Zwłaszcza że obszar Wyżyny Częstochowskiej ma ku temu odpowiednie warunki. Biorąc pod uwagę dane dotyczące podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców, ten proces powoli dokonuje się, jak choćby w gminach: Olsztyn (wzrost w latach 2002 – 2010 liczby podmiotów przypadających na 10000 mieszkańców o 42%), Lelów, Kruszyna czy Dąbrowa Zielona, gdzie dynamika wzrostu tego wskaźnika przekraczała 30% i była 3-krotnie wyższa niż w całym podregionie częstochowskim. Jednak skala tego typu działań musi być jednak znacznie większa.

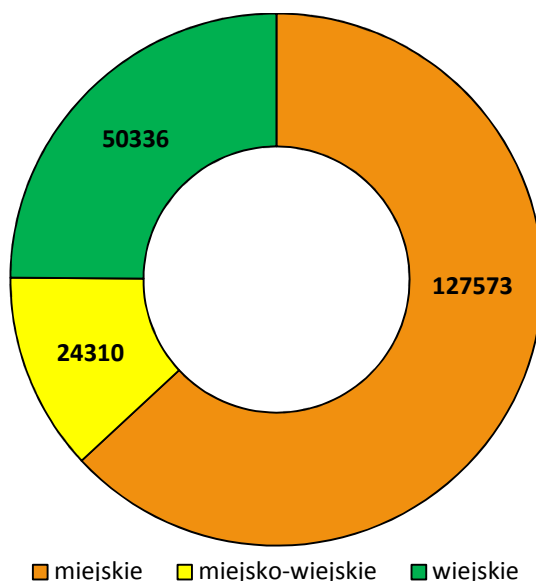
ROZDZIAŁ 3

KLASYFIKACJA RYNKÓW PRACY ORAZ STRUKTUR BEZROBOCIA W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM

3.1. RYNKI PRACY

3.1.1. KLASYFIKACJA WIELKOŚCI RYNKÓW PRACY

Wielkość rynków pracy można sklasyfikować między innymi na podstawie liczby pracujących. W podregionie częstochowskim pracuje 202 tys. osób, co stanowi jedynie 10% w województwie. Oznacza to, że jest on najśłabszym podregionalnym rynkiem pracy w woj. śląskim w stosunku do liczby mieszkańców i zajmowanej powierzchni. Rynek pracy w 63% tworzą miasta, w 12% gminy miejsko-wiejskie i w 25% gminy wiejskie (ryc. 3.1). Na tym obszarze występują tylko dwa miasta Częstochowa i Myszków oraz sześć małych miast leżących w gminach miejsko-wiejskich, po dwa w każdym powiecie (Kłobuck, Krzepice, Blachownia, Koziegłowy, Żarki, Koniecpol) – (tab. 3.1). Wobec powyższych faktów rynek pracy jest pochodną wielkości jednostek osadniczych i ich rangi administracyjnej a także gospodarczej. Posiada on nadwyżkę gmin z małymi lokalnymi rynkami pracy i niedobór rynków średnich. Charakterystyczna jest też wyraźna dominacja Częstochowy.

Ryc. 3.1. Struktura rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rynek pracy w podregionie obejmuje 3 klasy wielkościowe: małe rynki pracy (M), średnie (Ś) i duże (D) – (ryc. 3.2). Analizując jego strukturę nasuwa się wniosek, że w podregionie oprócz Częstochowy niezwykle ważną rolę w rozwoju gospodarczym odgrywają małe rynki pracy (ryc. 3.3). Koncentrują one aż 37% zatrudnienia. Mimo iż są one niewielkie i posiadają lokalny charakter oraz małe oddziaływanie, to są istotnym elementem gospodarki. Natomiast niewielką rolę odgrywają rynki średnie, do których zalicza się tylko jedna gmina Myszków z 6% udziałem w strukturze pracujących podregionu. Przez lokalny rynek pracy w sensie przestrzennym należy rozumieć pojedynczą miejscowość lub lokalny zespół osadniczy (Runge, 1996b). Pojęcie lokalności jest równoznaczne z podstawową jednostką podziału administracyjnego kraju a więc gminą. W badaniach geograficzno-ekonomicznych podkreśla się, że każdy rynek pracy ma między innymi wymiar przestrzenny (Runge, 2010). Oznacza to, że istnieje on w określonej przestrzeni.

Małe rynki pracy (M) w klasie 0–10 tys. pracujących obejmują aż 29 gmin, co stanowi 93% gmin w podregionie. Razem pracuje w nich 74, 6 tys. osób, a mieszka 260 tys. osób. W analizowanym obszarze występuje znaczne zróżnicowanie wielkościowe małych rynków pracy: bardzo małe (MAa – 5 gmin), małe (MA – 16), średnie (MB – 6), duże (MC – 2). Tworzą je gminy wiejskie oraz wszystkie gminy miejsko-wiejskie (tab. 3.1). Położone są one w całym podregionie i charakteryzują się niemal równomiernym rozproszeniem (ryc. 3.4). Najmniejsze z nich osiągają zaledwie kilkaset osób. Rynki do 1 tys. pracujących leżą peryferyjnie zarówno w podregionie, jak i województwie. Ich koncentrację można zauważyć we wschodniej części podregionu. Obszar ten charakteryzuje się bardzo słabą dostępnością transportową (*Koncepcja..., 2012*). Jednocześnie są to gminy leżące tuż przy granicy z jednej strony z województwem świętokrzyskim, z drugiej z łódzkim, i jako gminy pogranicza z reguły wykazują niższą aktywność gospodarczą (Sitek, 2010a). Duże oddalenie od większych ośrodków miejskich oraz słaba sieć transportowa stanowią istotne bariery dla mieszkańców tutejszych gmin w znalezieniu jakiegokolwiek pracy. Według E. Dusia (2009) obszary we wschodniej części podregionu częstochowskiego odznaczają się dominacją lub przewagą funkcji bioprodukcyjnych. Funkcja rolnicza przejawia się m.in. przeważającą liczbą osób aktywnych zawodowo związanych z rolnictwem, nawet do 80% (np. w Koniecpolu). Dominacja działalności rolniczej ma związek z wieloma cechami obszaru, w tym z ukształtowaną pod wpływem rolnictwa strukturą osadnictwa wiejskiego, która odznacza się przewagą małych wsi. Gminy te charakteryzują się o wiele mniejszą gęstością zaludnienia, co m.in. ogranicza rozwój innych funkcji, podobnie jak słabe wyposażenie w infrastrukturę. Stąd aktywność zawodowa poza rolnictwem jest niewielka.

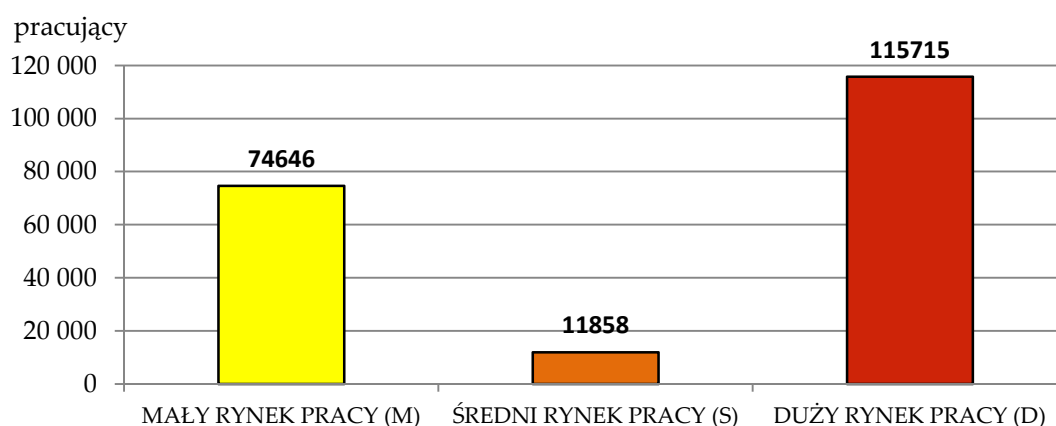
Tab. 3.1. Wielkość rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 r.

Klasy i podklasy ryunku pracy	Wielkość ryunku pracy	Województwo				Podregion częstochowski								Liczba miesz- kańców w
		Liczba gmin	[%]	Pracu- jący	Udział pracują- cych	Liczba gmin	Liczba gmin [%]	Pracu- jący ogół- em	Pracu- jący w podre- gionie [%]	Udział pracu- jących w wojewó- dztwie	Gminy			
											Wiej- skie	Miej- sko- wiej- skie	Miej- skie	
MAŁY RYNEK PRACY (M)	0–10 tys.	131	79	373 434	18,7	29	93	74 646	37	4	23	6	–	260 269
Bardzo małe (MAa)	0 – 1	16	10	11 441	0,6	5	16	3 403	2	0	5	–	–	20 824
Małe – małe (MA)	1 – 3	71	43	145 600	7,3	16	52	33 196	16	2	12	4	–	128 285
Małe średnie (MB)	3 – 5	29	17	110 002	5,5	6	19	24 004	12	1	5	1	–	77 916
Małe duże (MC)	5 – 10	15	9	106 391	5,3	2	6	14 043	7	1	1	1		33 244
ŚREDNI RYNEK PRACY (S)	10–100 tys.	32	22	1 009 064	50,4	1	3	11 858	6	1	–	–	1	32 721
Średnie małe (SA)	10 – 20	11	7	148 887	7,4	1	3	11 858	6	1	–	–	1	32 721
Średnie – średnie (SB)	20 – 50	15	9	444 406	22,2	–	0	–		0	–	–	–	–
Średnie duże (SC)	50 – 100	6	4	415 771	20,8	–	0	–		0	–	–	–	–
DUŻY RYNEK PRACY (D)	100 – 200 tys.	3	2	343 659	17,2	1	3	115 715	57	6	–	–	1	237 203
BARDZO DUŻY RYNEK PRACY (BD)	200 tys. i więcej	1	1	275 615	13,8	–	0	–			–	–	–	–
RAZEM	–	167	100	2 001 754	100,0	31	100	202 219	100	10	23	6	2	530 193

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

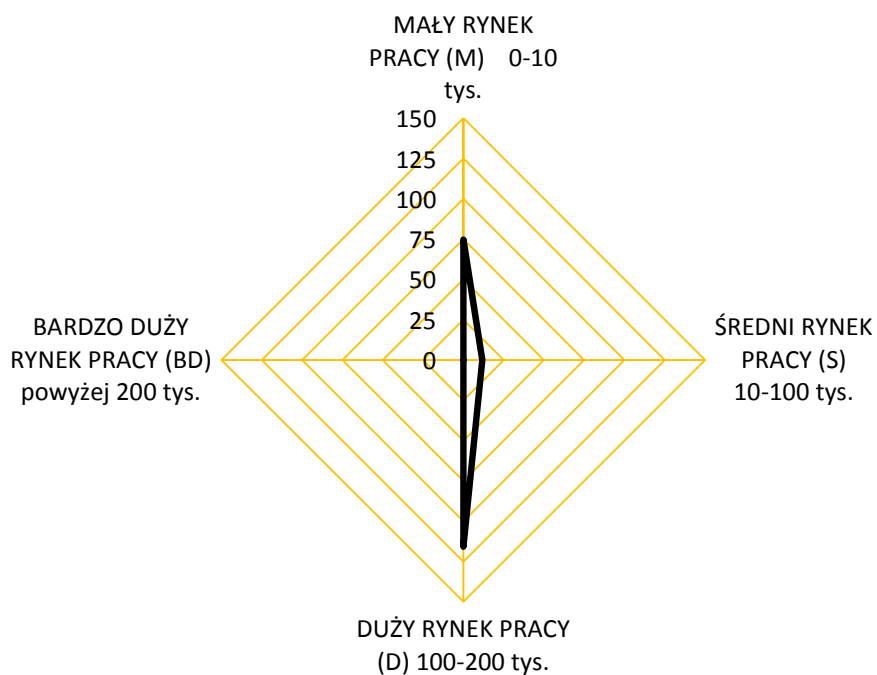
Zauważa się zachodzące na tym obszarze od wielu lat starzenie ludności i procesy depopulacyjne (Zuzańska-Żyśko, 2002a), co może być także barierą wielofunkcyjnego rozwoju w przyszłości oraz jak zauważa E. Duś (2006) duży udział tradycyjnego rolnictwa chłopskiego i dużego udziału użytków rolnych. Małe rynki pracy we wschodniej i północno-zachodniej część podregionu częstochowskiego są związane z rolnictwem, a w południowo-wschodniej z funkcjami mieszanymi rolniczo-przemysłowymi. Z kolei na południe od Częstochowy zaznacza się typ usługowo-przemysłowymi. Jednocześnie gminy o najmniejszych rynkach pracy charakteryzują się przewagą funkcji mieszkaniowej, co oznacza że nie koncentrują miejsc pracy. E. Duś (2009) analizując obszary wiejskie w województwie śląskim uwzględniając miejsca pracy i zamieszkania wskazuje, że większość wsi spełnia głównie funkcje osiedli sypialnych.

Małe rynki pracy wiążą się także z brakiem dużych i bardzo dużych zakładów pracy w podregionie. Poza Częstochową, gdzie znajduje się 5 przedsiębiorstw powyżej 1000 pracujących, 38 - od 250 do 1000 oraz 221 – od 50 do 250 pracujących niewiele jest tu dużych firm o regionalnym lub krajowym znaczeniu. W pozostałych miastach istnieje 66 firm od 50 do 250 zatrudnionych oraz 7 od 250 do 1000. Natomiast na obszarach wiejskich w całym podregionie obecny jest tylko 1 podmiot gospodarczy powyżej 1000 osób (Poczesna), 8 od 250 do 1000 pracujących (Poraj – 3, Kłobuck – 2, Mykanów – 1, Panki – 1, Poczesna – 1). Istnieje też 148 przedsiębiorstw od 50 do 249 osób. Pomijając Częstochowę, z uwagi na znaczną jej dominację w rynku pracy i silne oddziaływanie, średnio w podregionie jeden bardzo duży zakład pracy (powyżej 1000 osób) przypada na 30 gmin, a z przedziału 250–1000 na 2 gminy. Taka struktura siłą faktu znajduje odzwierciedlenie w wielkości rynków pracy (tab. 3.2).

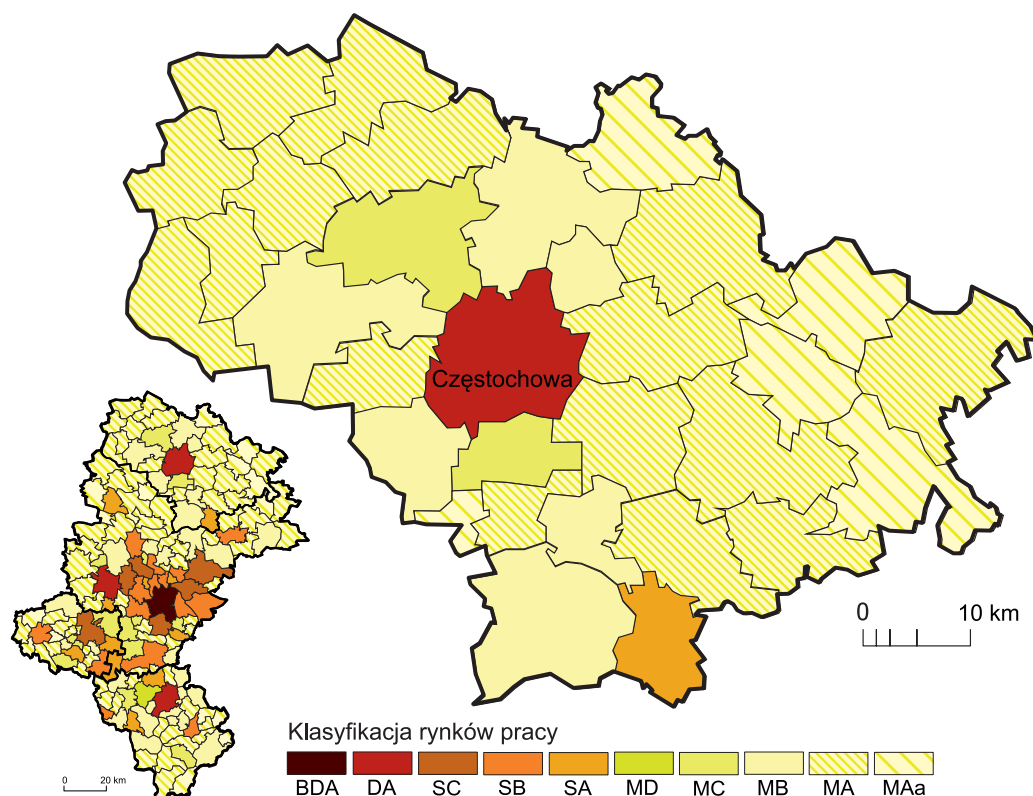
Ryc. 3.2. Rynki pracy w podregionie częstochowskim według pracujących w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 3.3. Klasy wielkościowe lokalnych rynków pracy na podstawie pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Symbole klas rynków zgodne z tab. 3.1

Ryc. 3.4. Klasyfikacja lokalnych rynków pracy na podstawie liczby pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

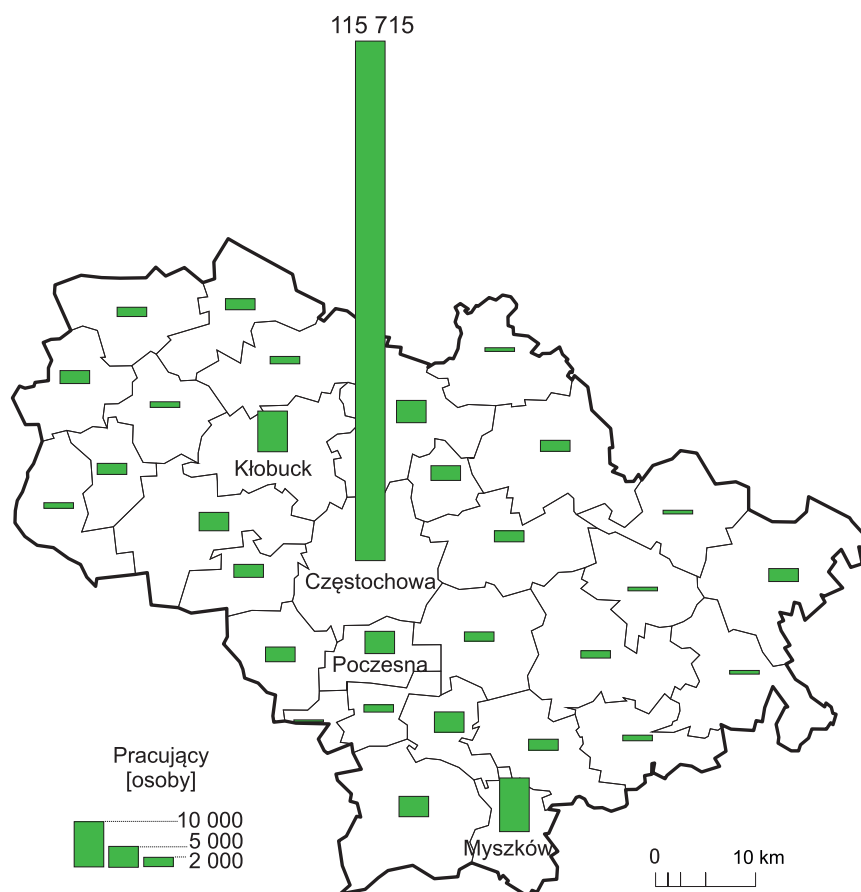
Tab. 3.2. Duże i bardzo duże przedsiębiorstwa w podregionie częstochowskim w 2008 r.

Ogółem	do 9 osób	10 do 49	50 do 249	250 do 999	1000 i więcej
Częstochowa					
24 236	22 835	1 137	221	38	5
Myszków					
2 847	2 674	140	29	4	–
pozostałe małe miasta					
4 117	3 820	257	37	3	–
obszary wiejskie					
14 182	13 316	775	82	8	1
RAZEM					
45 382	42 645	2 309	369	53	6

Źródło: opracowanie własne

Charakterystyczną cechą rynku pracy w tym podregionie jest wyraźna dominacja Częstochowy w jego strukturze. Potencjał rynku pracy na poziomie 115,7 tys. pracujących definiowany jest jako duży rynek w województwie (klasa D), obok Bielska-Białej i Gliwic. Do większych zaliczają się tylko Katowice. Częstochowa liczy 237 tys. mieszkańców, jednocześnie nie można pominąć faktu, że jest to byłe miasto wojewódzkie. Koncentruje ona aż 57% pracujących w podregionie, a jej strefa oddziaływania obejmuje niemal cały podregion, a nawet wykracza poza jego granice. Rozwinięte funkcje administracyjne wynikają z rangi ośrodka na poziomie podregionalnym, funkcji edukacyjnych w tym szkolnictwa wyższego, religijnych związanych z kultem religijnym Jasnej Góry, handlowych jako podregionalnego centrum dla otaczającego obszaru oraz funkcji produkcyjnych. Funkcje te generują miejsca pracy dla mieszkańców Częstochowy i innych bliżej oraz dalej położonych gmin na tym obszarze (ryc. 3.5).

Dominacja Częstochowy wynika także z: (1) potencjału demograficznego dużego miasta, (2) rozwiniętej bazy instytucjonalnej związanej z funkcją administracyjną miasta na prawach powiatu i ośrodka podregionalnego, (3) rozwiniętych usług na rzecz lokalnej i ponadlokalnej społeczności, (4) rozwiniętej bazy ekonomicznej, która charakteryzuje się dywersyfikacją podmiotów gospodarczych w zakresie działalności gospodarczej, ich specjalizacji, wielkości, jak i struktury własnościowej oraz organizacyjnej, (5) korzystnego położenia komunikacyjnego i wysokiej dostępności transportowej. Zarówno w przeszłości, jak i obecnie Częstochowa cechuje się istotną rolą wskaźnika otwartości ekonomicznej i przestrzennego oddziaływania rynku pracy (Runge J., 1996b).

Ryc. 3.5. Liczba pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 3.3

Analizując rozkład przestrzenny rynków pracy w podregionie można zauważyć także wyraźne oddziaływanie Częstochowy na inne mniejsze gminy położone w jej sąsiedztwie (tab. 3.4). Szczególnie istotne jest położenie w najbliższym zapleczu, w tzw. strefie suburbannej. Na tym obszarze od północno-zachodu graniczy z nią gmina Kłobuck. Jest to małe miasto powiatowe w województwie śląskim, zarazem gmina miejsko-wiejska, a więc posiadająca swoją strefę wpływu. Miasto odgrywa znaczącą rolę na tym obszarze z uwagi na peryferyzację północno-zachodnich terenów, nie tylko w podregionie, ale w województwie. Instytucje poziomu powiatowego oraz bliskość tak dużego rynku pracy, jak Częstochowa, stwarza rozmaite możliwości rozwoju skierowanego dla lokalnej społeczności i na rzecz rynku zewnętrznego. Aktywizacja gospodarki lokalnej jest tu łatwiejsza niż we wschodniej części podregionu, gdzie jest mniejsza dostępność transportowa i technologiczno-infrastrukturalna. Istotny jest także rozwój funkcji mieszkaniowo-rezydencjonalnej. Stąd mimo znacznego zmniejszenia się rynku pracy, Kłobuck i tak posiada znaczące oddziaływanie na otaczające go gminy wiejskie, a poprzez swoje położenie korzysta także z tańszej renty gruntowej.

Tab. 3.3. Wielkość rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 roku

Klasa	Pod- klasa	Powiat	Typ gminy	Nazwa gminy	Pracujący ogółem	Liczba miesz- kańców	Odsetek pracu- jących	Ludność w wieku produkcyjnym pow. 17 lat	Pracujący na 1000 mieszkańców	Pracujący na 1000 osób w wieku produkcyjnym
M	Aa	CZ	w	STARCZA	458	2 788	0,2	1 782	226	354
M	Aa	CZ	w	PRZYRÓW	680	3 985	0,3	2 519	263	416
M	Aa	CZ	w	DĄBROWA ZIELONA	681	4 058	0,3	2 506	279	452
M	Aa	CZ	w	KRUSZYNA	768	4 922	0,4	3 152	212	330
M	Aa	CZ	w	LELÓW	816	5 071	0,4	3 113	161	262
M	A	KŁ	w	PRZYSTAJŃ	1 176	6 014	0,6	3 794	279	442
M	A	MYSZ	w	NIEGOWA	1 255	5 760	0,6	3 591	350	562
M	A	KŁ	w	OPATÓW	1 382	6 893	0,7	4 343	285	452
M	A	KŁ	w	MIEDŹNO	1 458	7 596	0,7	4 826	280	441
M	A	CZ	w	KAMIENICA POLSKA	1 556	5 568	0,8	3 590	294	455
M	A	CZ	w	JANÓW	1 637	5 972	0,8	3 840	344	535
M	A	KŁ	w	LIPIE	2 004	6 496	1,0	4 111	411	650
M	A	CZ	w	OLSZTYN	2 203	7 175	1,1	4 638	361	559
M	A	CZ	w	KŁOMNICE	2 267	13 819	1,1	8 741	213	337
M	A	CZ	w	MSTÓW	2 351	10 562	1,2	6 815	304	471
M	A	KŁ	w	POPÓW	2 353	6 065	1,2	3 837	483	764
M	A	MYSZ	mw	ŻARKI	2 428	8 293	1,2	5 270	338	532
M	A	KŁ	w	PANKI	2 545	5 122	1,3	3 185	*565	908
M	A	CZ	mw	KONIECPOL	2 694	10 213	1,3	6 453	325	514
M	A	CZ	mw	BLACHOWNIA	2 893	13 329	1,4	8 512	223	349
M	A	KŁ	mw	KRZEPICE	2 994	9 408	1,5	5 956	379	598
M	B	CZ	w	RĘDZINY	3 111	10 024	1,5	6 456	342	531
M	B	CZ	w	KONOPIKA	3 126	10 636	1,5	6 918	317	488
M	B	KŁ	w	WRĘCZYCA WIELKA	4 284	17 510	2,1	11 106	290	457
M	B	MYSZ	w	PORAJ	4 350	10 863	2,2	6 872	410	648
M	B	MYSZ	mw	KOZIEGŁOWY	4 364	14 360	2,2	9 010	377	601
M	B	CZ	w	MYKANÓW	4 769	14 523	2,4	9 405	405	625
M	C	CZ	w	POCZESNA	5 106	12 777	2,5	8 343	413	633
M	C	KŁ	mw	KŁOBUCK	8 937	20 467	4,4	13 276	471	726
S	A	MYSZ	m	MYSZKÓW	11 858	32 721	5,9	21 686	370	558
D	A	m.n.p.p.	m	CZĘSTOCHOWA	115 715	237 203	57,2	180 000	490	753
podregion częstochowski					202 219	530 193	100,0	367 646	381	550

w – gmina wiejska, mw – miejsko-wiejska, m – miejska, m.n.p.p. – miasto na prawach powiatu, Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tab. 3.4. Rynek pracy w podregionie częstochowskim według powiatów w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Wiejskie	Miejsko-wiejskie	Miejskie	Średnia liczba pracujących na 1 gminę
powiat częstochowski					
liczba gmin	16	14	2	–	–
pracujący	35 116	29 529	5 587	–	2 195
ludność	135 422	111 880	23 542	–	–
powiat kłobucki					
liczba gmin	9	7	2	–	–
pracujący	27 133	15 202	11 931	–	3 015
ludność	85 571	55 696	29 875	–	–
powiat myszkowski					
liczba gmin	5	2	2	1	–
pracujący	24 255	5 605	6 792	11 858	4 851
ludność	71 997	16 623	22 653	32 721	–
miasto na prawach powiatu - Częstochowa					
liczba gmin	1	–	–	1	–
pracujący	115 715	–	–	115 715	115 715
ludność	237 203	–	–	237 203	–
Ogółem podregion częstochowski					
liczba gmin	31	24	6	1	–
pracujący	202 219	50 336	24 310	127 573	6 523
	100%	25%	12%	63%	–
ludność	530 193	184 199	76 070	269 924	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

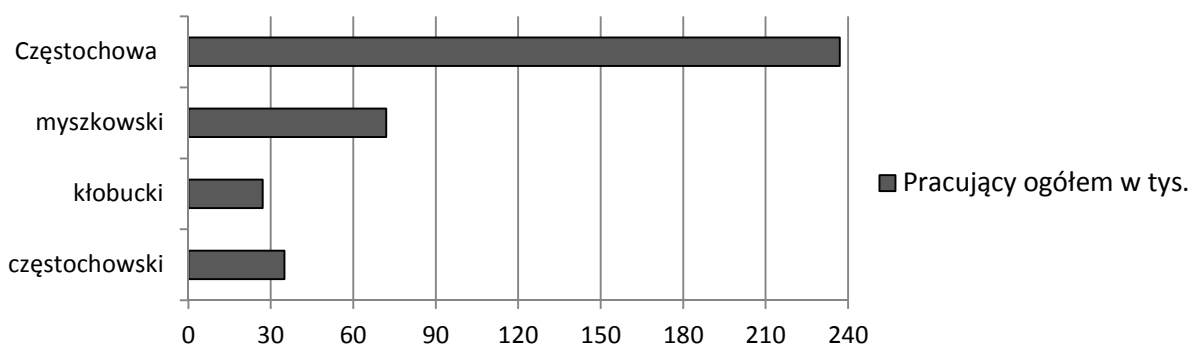
Korzysta z niej także gmina Poczesna położona z kolei na południe od Częstochowy. Jest to gmina wiejska. Podobnie jak Kłobuck leży w strefie suburbannej, niemal na przedmieściach Częstochowy. Niższe ceny gruntów oraz mała odległość od tak dużego ośrodka stały się głównym czynnikiem rozwoju gospodarczego, a kapitał zagraniczny przyczynił się do nowych inwestycji, które znacząco wpłynęły na wzrost rynku pracy w Poczesnej powyżej 20%.

Podregion częstochowski tworzą tylko cztery powiaty liczące 31 gmin. Średnio najwięcej pracujących na jedną gminę przypada w powiecie myszkowskim – 4,8 tys. (tab. 3.3, ryc. 3.6). Obejmuje on takie gminy jak: Myszków, Koziegłowy, Poraj, Żarki i Niegowa. Powiat ten odnotował jednak znaczne ubytki pracujących w okresie 2002-2010. Niekorzystnie przedstawia się w nim także stopa bezrobocia rejestrowanego. Powiat myszkowski jako jeden z czterech powiatów w województwie śląskim w latach 2005–2010 odnotował spadek produkcji sprzedanej przemysłu, na poziomie 380 mln, co w przeliczeniu na jednego

mieszkańca daje kwotę 5,1 tys., zł. Jest to najbardziej niekorzystny wskaźnik spośród wszystkich powiatów województwa. Te parametry wynikają z problemów na rynku pracy i stanowią istotną barierę rozwojową nie tylko w skali powiatowej, czy podregionu częstochowskiego, ale w skali całego regionu śląskiego. Obszar ten powinien być objęty wnikliwą analizą gospodarczą w celu ograniczenia dalszej jego marginalizacji i poprawy sytuacji na rynku pracy. Warto podkreślić, że w niektórych gminach tego powiatu istnieje duża przedsiębiorczość i specjalizacja gospodarcza oparta na postfodowskim elastycznym modelu produkcji, jak np. w Koziegłowach (Zuzańska-Żyśko, 2002b, 2006).

Pozostałe dwa powiaty – kłobucki i częstochowski charakteryzują się odmiennymi parametrami. W pierwszym z nich na jedną gminę przypada średnio 3,0 tys. pracujących. Na uwagę zasługuje fakt, że w powiecie kłobuckim w 2010 r. produkcja sprzedana w przemyśle na jednego mieszkańca wyniosła 15 tys. zł. Jest to wzrost o 54%. Najmniej pracujących na jedną gminę przypada w powiecie częstochowskim – tylko 2,2 tys. Obszar ten odznacza się wieloma problemami peryferyzacji, niedoinwestowania, problemem niewielkich wsi, znacznym udziałem gospodarstw rolnych, oddaleniem od centrum oraz ogromnym bezrobociem porównywalnym z powiatem myszkowskim. Ponadto ma on niekorzystne parametry demograficzne. Mimo to większość gmin odnotowała w okresie 2000–2010 wzrost średnich rocznych wahań liczby pracujących (rozdział 2).

Ryc. 3.6. Struktura pracujących według powiatów w 2010 r. w podregionie częstochowskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Prawdopodobnie wynika to z endogennych zasobów kapitału ludzkiego a więc przedsiębiorczości lokalnych mieszkańców, którzy nie mając możliwości pracy w większych przedsiębiorstwach zmuszeni są do aktywności gospodarczej. W powiecie tym znajdują się także bardzo problemowe gminy, których podstawy gospodarcze opierały się na dużych przestarzałych zakładach przemysłowych powstałych w gospodarce socjalistycznej (Zuzańska-Żyśko, 2005a–c, 2006).

3.1.2. ODDZIAŁYWANIE RYNKÓW PRACY

Atrakcyjne rynki tworzą miejsca pracy zarówno dla ludności autochtonicznej, jak również posiłkują się zasobami siły roboczej z innych obszarów. Z drugiej strony nawet z ośrodków rozwojowych część osób wyjeżdża do pracy na zewnątrz, co może wynikać chociażby ze specyfiki pracy. Rynek pracy nie jest zrejonizowany i granice administracyjne nie są tutaj żadnym ograniczeniem. W efekcie można określić liczbę osób przyjeżdżających do danej gminy do pracy oraz wyjeżdżających za pracę. W oparciu o tą relację można wyznaczyć iloraz, który pozwala identyfikować ośrodki napływowe, oraz gminy z których ludność wyjeżdża do pracy.

Na 31 gmin subregionu częstochowskiego zdecydowana większość bo aż 28 jednostek cechowała się niekorzystnym ilorazem przyjeżdżających i wyjeżdżających do pracy. W gronie liderów z ilorazem powyżej 1 zalicza się tylko gminy Częstochowa, Kłobuck i Panki (ryc. 3.7). Ponadto napływowy charakter mają obszary takich miast jak Krzepice, Koziegłowy oraz Koniecpol, przy czym jako gminy wykazują przewagę liczby wyjeżdżających nad przyjeżdżającymi do pracy. Pozostałe lokalne rynki pracy nie posiadają takiej strefy oddziaływania, co w efekcie zmusza mieszkańców tych gmin do wyjeżdżania za pracę na stałe lub migracji wahadłowych. Niestety taki rozkład, świadczy o słabym i nierównomiernym dostępie przestrzennym miejsc pracy.

Wyraźnie przyciągającym rynkiem jest Częstochowa, która z ilorazem na poziomie 3,2 jest dominującym rynkiem pracy podregionu. Potwierdza się to również w strefie dojazdów do pracy. Wynika to ze słabości powiatowych rynków pracy, przez co rynek pracy Częstochowy jest przeciążony napływem pracowników z regionu. Miasto to mimo że stanowi drugi pod względem demograficznym ośrodek w województwie oraz drugi rynek pracy, nie jest w stanie przejąć nadwyżek siły roboczej z regionu.

Taki stan rzeczy generuje potoki dojeżdżających do pracy. Potwierdzają to badania prowadzone przez Urząd Marszałkowski w Katowicach, wskazujące na zdecydowanie monocentryczny charakter podregionu częstochowskiego, z Częstochową dominującą w strukturze powiązań (ryc. 3.8).

Wskazany w opracowaniu (*Analiza powiązań ...*, 2012) Myszków jako znaczący generator ruchu, raczej nie odgrywa takiej roli biorąc pod uwagę wielkość ilorazu. Jak na miasto powiatowe wynik na poziomie 0,68, jest słabym rezultatem. Występujące powiązanie z podregionem środkowym może wynikać z faktu położenia na pograniczu podregionów, a także względnie korzystnej dostępności komunikacyjnej na trasie kolejowej Katowice – Częstochowa.

3.2. DYNAMIKA ZMIAN ORAZ POZIOM WAHAŃ LICZBY PRACUJĄCYCH

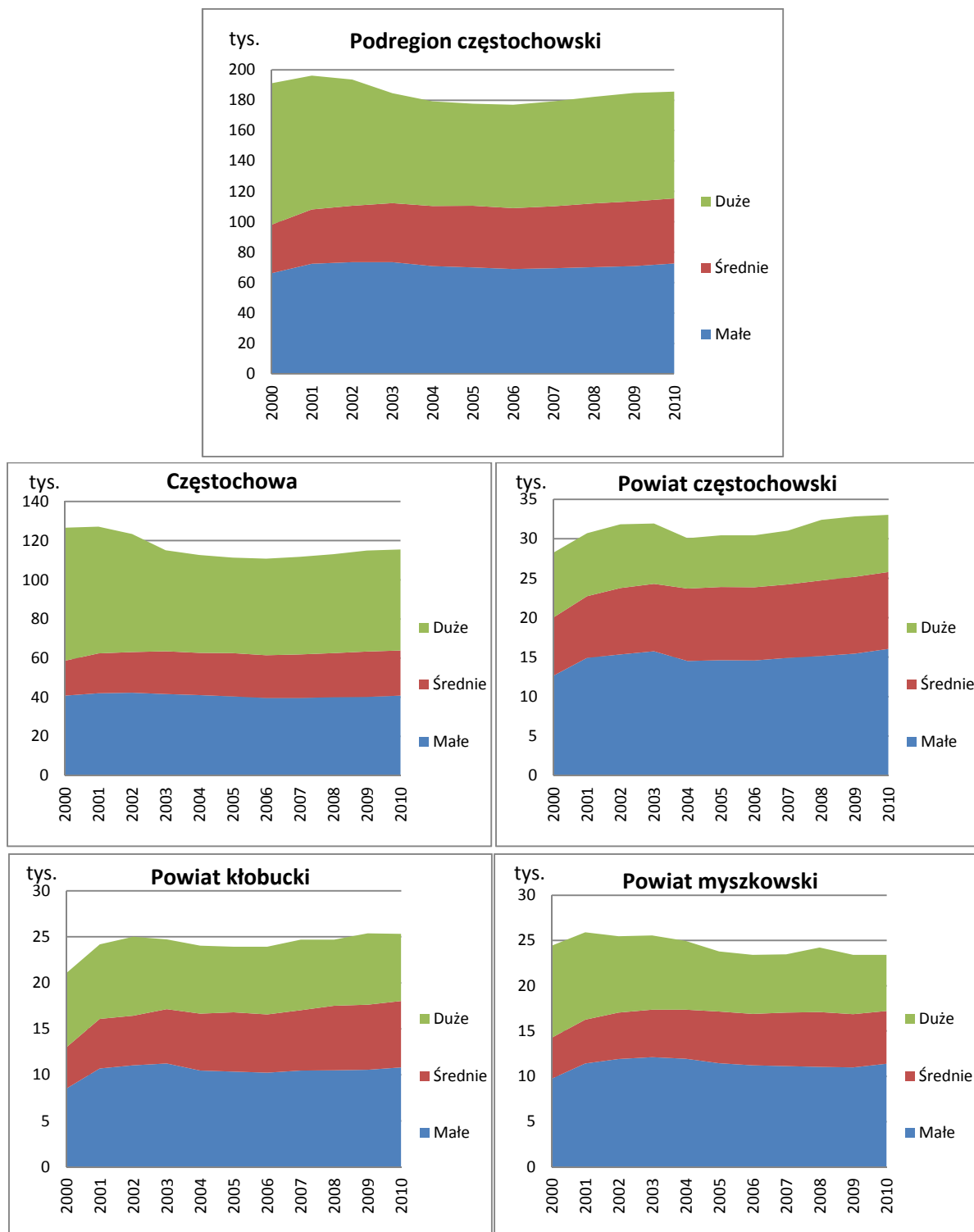
Podregion częstochowski w roku 2000 dawał pracę 200,4 tys. osób, zaś w 2010 roku pracowało tu 197,3 tys. osób, co wyraża się łącznym ubytkiem miejsc pracy na poziomie 3,1 tys. osób (dane z bazy REGON bez rolnictwa indywidualnego). Tendencje spadkowe odnotowano przede wszystkim w latach 2001–2006, po czym w następnym przedziale czasu rejestrowano przyrost miejsc pracy, jednak dynamika tego wzrostu nie zrekompensowała strat z początku XXI wieku (ryc. 3.9).

W skali powiatów najkorzystniejsza sytuacja miała miejsce w powiecie kłobuckim, gdzie wystąpił średnioroczny wzrost na poziomie 1,9%. Nieco gorzej ale też z pozytywnym wynikiem wypadł powiat częstochowski z wynikiem 1,6%. Niekorzystne tendencje odnotowano w powiecie myszkowskim -0,4%, a także w Częstochowie -0,9%. Potencjał powiatowych rynków prac subregionu częstochowskiego jest stosunkowo wyrównany. Trzy powiaty ziemskie oferują od 23 do 33 tys. miejsc pracy.

Podstawę badań stanowiły dane dotyczące pracujących w gminach subregionu w latach 2000–2010. Pierwszy poziom analizy stanowiły informacje dotyczące średniorocznego tempa zmian liczby pracujących w badanych latach. Informację tą zestawiono z poziomem wahań, które były odnotowywane w badanym okresie. Miernik ten służy do oceny stabilności rynku pracy a także do wykrycia bardziej dynamicznych procesów zachodzących w obrębie badanych rynków. Na tym etapie analizowano wartość bezwzględną zmian niezależnie czy zmiana miała ona charakter dodatni czy ujemny.

Zestawienie tych dwóch elementów pozwala wskazać gminy o korzystnych lub niekorzystnych tendencjach na rynku pracy, porządkując je równocześnie pod kątem wielkości wahań. Klasyfikacja gminnych rynków pracy podregionu częstochowskiego wykazuje znaczne zróżnicowanie. Najbardziej dynamiczne zmiany zachodziły w gminie Lipie, gdzie średnie roczne wahania liczby pracujących sięgały nawet 12% a skumulowane zmiany wyniosły 124%. Najbardziej stabilnym

rynkiem pracy była Częstochowa, która odnotowała łącznie zmiany na poziomie niespełna 18% (tab. 3.5). Generalnie większe rynki pracy wykazywały większą stabilność, co prawdopodobnie jest kwestią skali wielkości.

Ryc. 3.9. Liczba pracujących według wielkości podmiotu w podregionie częstochowskim w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (baza REGON)

Tab. 3.5. Podział gmin podregionu częstochowskiego według średniorocznego tempa zmian liczby pracujących oraz sumy wahań w latach 2000–2010

Tempo zmian Suma wahań	Powyżej 5%	4–5%	2–4%	0–2%	0 – -1%	-1% – -5%
Powyżej 100%					LIPIE	
70–100%		STARCZA LELÓW POPÓW MSTÓW	OPATÓW KOZIEGŁOWY PORAJ NIEGOWA	DĄBROWA ZIELONA		
50–70%	KRUSZYNA PANKI	MYKANÓW POCZESNA	WRĘCZYCA WIELKA OLSZTYN MIEDŹNO KRZEPICE	RĘDZINY		BLACHOWNIA
30–50%			JANÓW KONOPISKA PRZYSTAJŃ KŁOMNICE	KAMIENICA POLSKA	KŁOBUCK PRZYRÓW ŻARKI	
10–30%					CZĘSTOCHOWA	KONIECPOL MYSZKÓW

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS (baza REGON)

W ciągu badanych 11 lat najkorzystniejsze zmiany wyrażające się przyrostem miejsc pracy odnotowano na rynku pracy gminy Kruszyzna (6,4%) i Panki (5,6%), zaś najgorzej wypada Blachownia (-4,7%), Myszków (-2,5%) i Koniecpol (-1,5%).

Największy rynek pracy podregionu – Częstochowa, w której zlokalizowanych jest blisko 60% wszystkich miejsc pracy badanego subregionu odnotowała spadek rzędu -0,9%, co przekłada się ubytek przeszło 11,1 tys. miejsc pracy. Niepokojące zmiany ubytku miejsc pracy odnotowano w 8 gminach, co stanowi 1/3 badanych jednostek terytorialnych.

3.3. SPOŁECZNO-GOSPODARCZE SKŁADOWE RYNKU PRACY

3.3.1. AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA MIESZKAŃCÓW PODREGIONU

Stronę podażową rynku pracy reprezentują podmioty gospodarcze. Sama wartość bezwzględna firm została już omówiona w rozdziale 2. Na potrzeby klasyfikacji rynków pracy przyjęto w tej sytuacji wskaźnik nasycenia, prezentujący liczbę podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców. Jest to ważny parametr gospodarki regionu, wskazujący również na aktywność gospodarczą społeczeństwa.

Podregion częstochowski na tle województwa prezentuje wartości nieco niższe od średniej wojewódzkiej. Najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w układzie północ-południe, w korytarzu DK1 (ryc. 3.10). Zarówno w kierunku wschodnim jak i zachodnim od wskazanego pasa spada wartość tego wskaźnika, przy czym wyraźnie wyższa jest w miastach tj. Kłobuck, Krzepice czy Koniecpol. Maksimum przypada w gminie Koziegłowy (1114). Samo miasto Koziegłowy posiada wartość jeszcze wyższą wynoszącą 1828 podmiotów na 10 tys. mieszkańców i jest to najwyższy wynik w województwie w 2011 r.

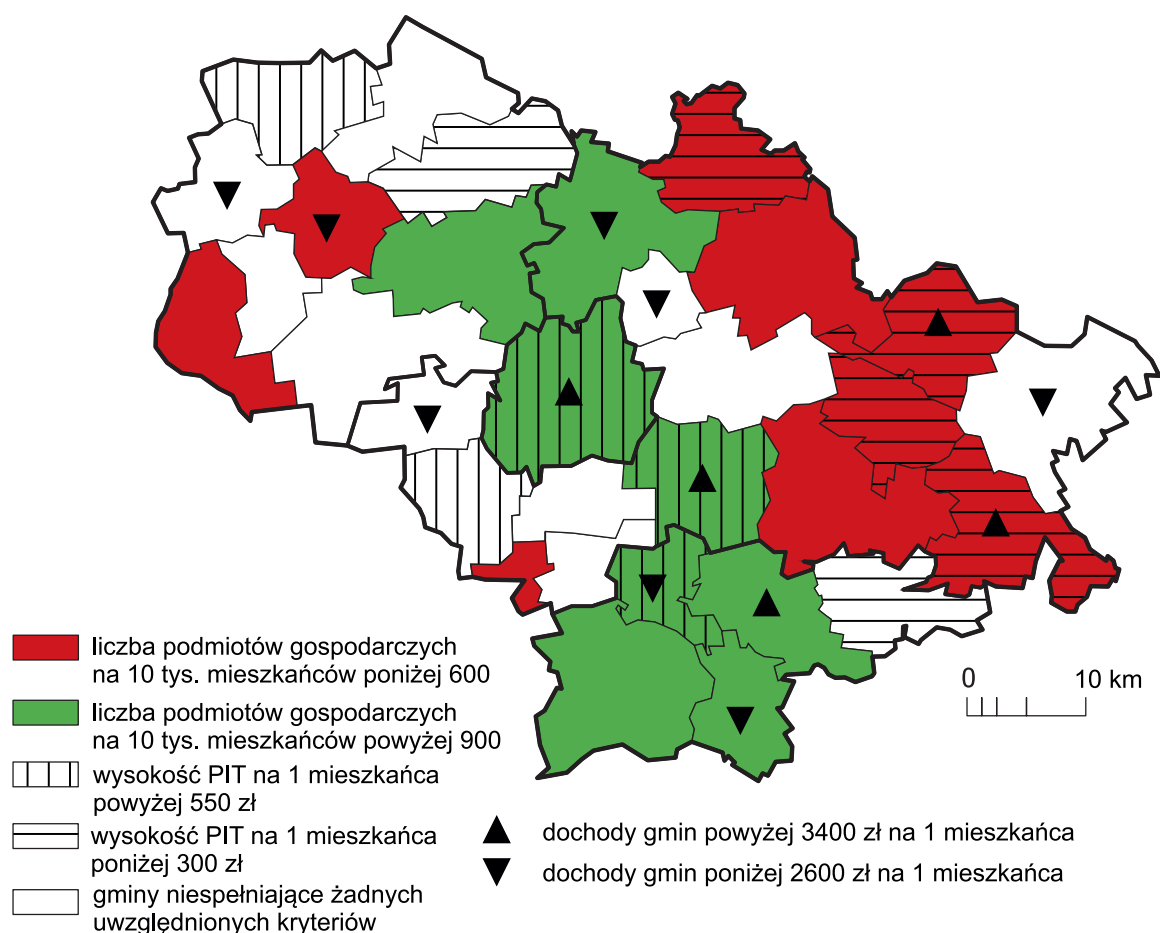
Najniższą aktywność gospodarczą mieszkańców odnotowano we wschodniej części podregionu, w pasie od Lelowa i Janowa na południu po gminę Kruszyna na północy, która reprezentuje wartość najniższą w podregionie zaledwie 419 podmiotów na 10 tys. mieszkańców.

Zasadniczą składową liczby podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców jest aktywność gospodarcza osób fizycznych, gdyż tworzą one z reguły dużą liczbę podmiotów małych a właściwie tzw. mikrofirm. Działalność wytwórcza tych podmiotów jest istotnym elementem lokalnej gospodarki. Duża liczba firm z podobnych branż, często rodzinnych, w sytuacji braku dużych podmiotów staje się symbolem tych lokalnych gospodarek. Niewątpliwie umiejętność samoorganizacji, kreowania miejsc pracy oraz wytwarzania dóbr odnoszących sukces rynkowy jest bardzo pozytywnym wyróżnikiem podregionu. Niestety skala tych działań jest niewystarczająca do zapewnienia stabilności na rynku pracy.

Istnieje prawdopodobieństwo, że kreacja małych firm może być również po części efektem braków strony popytowej rynku pracy. Zbyt mała liczba miejsc pracy powoduje, że osoby nie mogąc podjąć pracy najemnej decydują się na otworenie własnej działalności gospodarczej.

W świetle aktywności gospodarczej pokazano również obszary o najwyższej i najniższej wartości podatku PIT przypadającej na 1 mieszkańca. Miara tą można

określić poziom dochodów ludności. Zdecydowanie najwyższy poziom podatku PIT na 1 mieszkańca w 2011 r. przypadał w Częstochowie (839 zł), Poraju (667 zł) i Olsztynie (637 zł). Najgorsze wyniki poniżej 250 zł na 1 mieszkańca odnotowano w Dąbrowie Zielonej i gminie Przyrów. Słabo wypadają też gminy Opatów i Miedźno z powiatu kłobuckiego (ryc. 3.10).

Ryc. 3.10. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców w świetle wysokości podatku PIT na 1 mieszkańca oraz poziomu dochodów gminy w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rysuje się pewien związek pomiędzy wysokością podatku PIT na 1 mieszkańca a liczbą podmiotów na 10 tys. mieszkańców. Zależność ta dostrzegalna jest przestrzennie, jak również potwierdza ją współczynnik korelacji na poziomie 0,55, wskazując na silną wprost proporcjonalną zależność. Oznacza to, że gminy wykazujące na swym terenie wyższą aktywność gospodarczą mają zarazem większe wartości podatku PIT na 1 mieszkańca.

Uzupełniającą informacją jest poziom dochodów gminy na 1 mieszkańca. Jak się okazuje rozkład przestrzenny nie do końca nawiązuje do rozmieszczenia liczby

podmiotów oraz wysokości podatku PIT na 1 mieszkańca. Najwyższe wpływy per capita w 2011 roku odnotowano w Dąbrowie Zielonej, Częstochowie i Żarkach. Najskromniejszą podstawę dochodową miały gminy Myszków, Krzepice oraz Poraj. Zauważalna jest jednak tendencja do radykalnych zmian osiągniętych dochodów gmin, co powoduje że ranking gmin jest często modyfikowany. Wyjątkowo korzystnie wypadają takie gminy jak Dąbrowa Zielona i Lelów, które wcześniej wykazywały znacznie niższy poziom dochodów.

3.3.2. RYNEK PRACY W ŚWIELE RUCHLIWOŚCI PRZESTRZENNEJ ORAZ STRUKTURY WIEKU LUDNOŚCI

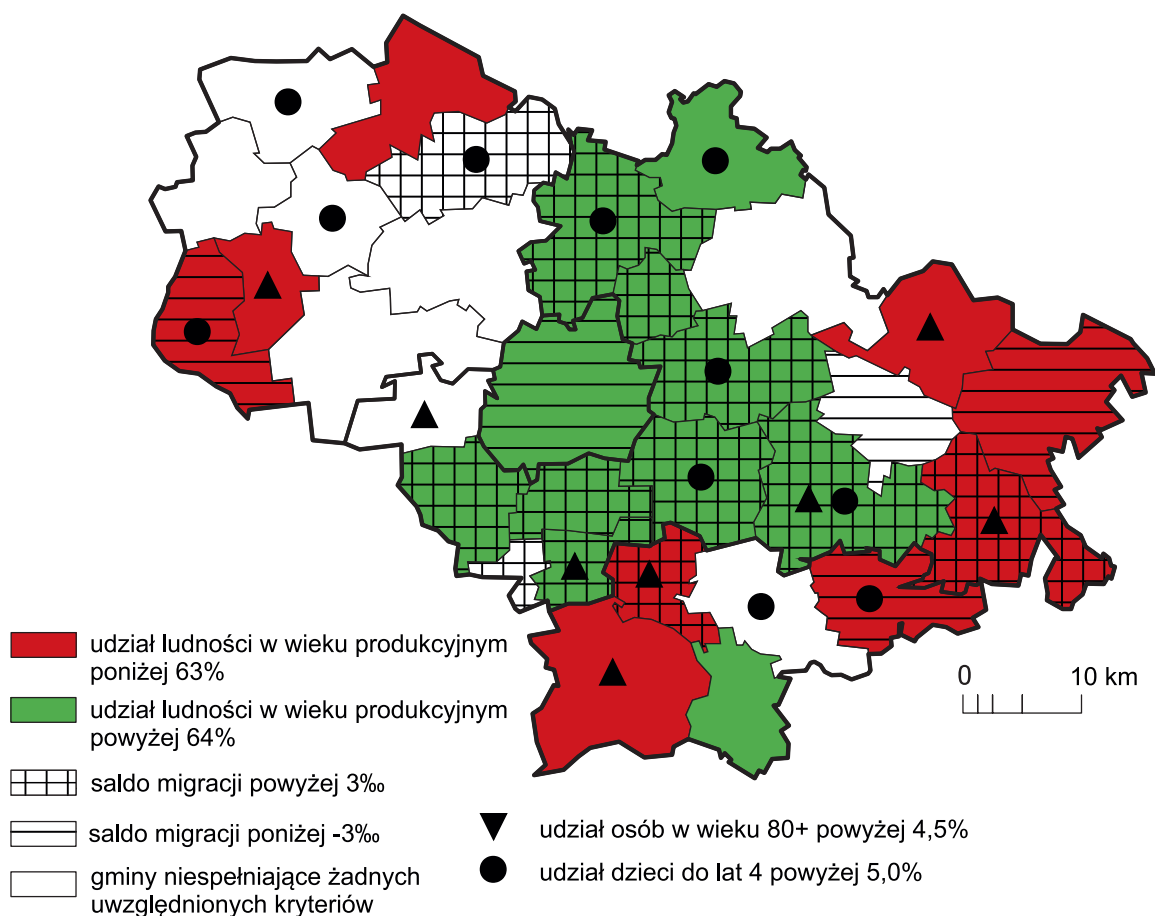
Znaczący wpływ na rynek pracy ma ruchliwość przestrzenna ludności oraz zmiany struktury wieku. Saldo migracji jest wyrazem postrzegania atrakcyjności danego obszaru. Ważym powodem migracji jest chęć podjęcia lub poszukiwania pracy. Niemniej jednak, współcześnie saldo migracji może być – a w dużej mierze jest – odbiciem efektu procesów suburbanizacji.

Rozkład przestrzenny wskazuje na koncentrację gmin o wyraźnie dodatnim saldzie migracji w pierścieniu okalającym Częstochowę. Strefa ta rozlewa się w kierunku wschodnim, obejmując gminy Janów i Lelów. Sama Częstochowa wykazuje wyraźnie ujemne saldo migracji i jest źródłem migrantów dla sąsiednich gmin (szerzej w rozdziale 1). Ponadto zdecydowanie emigracyjny charakter wykazują również gminy Koniecpol, Niegowa i Przyrów (ryc. 3.11).

Oprócz wspomnianych już migracji drugą istotną składową są elementy struktury wieku. Wyrazem potencjału zasobów pracy jest liczba ludności w wieku produkcyjnym. Najniższy udział ludności w tym wieku notowany jest w Lelowie 61,5%, zaś wartość najwyższa dotyczy gminy Mykanów 65,5%. Zasadniczo gminy o najkorzystniejszym wysokim udziale ludzi w wieku produkcyjnym pokrywają się z obszarami o dodatnim saldzie migracji. Obejmują one pierścień suburbanizacyjny okalający Częstochowę. Potwierdza to fakt wskazujący na dominację ludzi młodych w grupie migrantów. W gronie gmin o najniższych nominalnych zasobach pracy znalazły się ponadto Dąbrowa Zielona (61,7%), Panki (62,5%) i Niegowa (62,6%).

Ważnym elementem wpływającym na możliwość podjęcia pracy jest tzw. grupa osób zależnych, wymagających stałej opieki i wsparcia. Należą do tej grupy dzieci oraz osoby starsze. Przyjęto, że jako podstawę oceny będzie stanowić grupa dzieci w wieku 0–4 lata oraz osoby w wieku powyżej 80 roku życia. Nie podlega raczej dyskusji potrzeba sprawowania opieki nad dziećmi do lat 4, natomiast stan osób w wieku 80+ może być różny i niekoniecznie wymagają one stałej opieki.

Założono jednak, że wyższy udział osób w tej kategorii wiekowej zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia takiej potrzeby.

Ryc. 3.11. Klasyfikacja gmin w zakresie procesów migracji oraz struktur wieku ludności w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W grupie 31 gmin podregionu częstochowskiego w 2011 r. zaledwie 12 kwalifikowało się do kategorii, gdzie udział dzieci do lat 4 jest wyższy niż 5%, zaś 9 jednostek spełniało kryterium udziału osób w wieku 80+ powyżej 4,5%. Gmina Janów jako jedyna spełniała oba kryteria z udziałem dzieci na poziomie 5,1% i osób starszych 4,5%.

Gminy z wyższym udziałem dzieci do lat 4 generalnie koncentrują się w otoczeniu Częstochowy, szczególnie od strony północnej i wschodniej, a także w powiecie kłobuckim. Z kolei gminy o wysokim udziale osób starszych skupione są w okolicach Kozięglów, a także na wschodzie podregionu (Lelów, Przyrów, Dąbrowa Zielona).

Największy udział osób zaawansowanych wiekowo posiada gmina Dąbrowa Zielona (5,9%), zaś udział dzieci najwyższy jest w gminie Starcza (5,8%). Najwyższe sumaryczne obciążenie łącznie oboma kategoriami wieku występuje w gminie Lelów (10,4%), Przyrów (10,4%), Starcza 10,3%, Kozięgłowy (10,1%) i Dąbrowa Zielona (10,1%).

Ze względu na trwający proces starzenia się społeczeństwa warto zwrócić uwagę na strukturę wieku ludności. Jest to również podstawa do rekomendowania działań wsparcia osób mających pod opieką takie osoby. Może się okazać, że na pewnych obszarach spora grupa ludzi w wieku produkcyjnym zostanie dezaktywizowana zawodowo, z powodu potrzeby sprawowania opieki. Wydaje się też zasadna oddzielna analiza tych dwóch grup wieku, gdyż wsparcie i potrzeby są uzależnione od wieku. Patrząc z drugiej strony na to zagadnienie można przyjąć, że grupy osób w tym wieku, będą generować popyt na usługi opiekuńcze co nie jest bez znaczenia dla rynku pracy.

3.3.3. POZIOM WYNAGRODZEŃ

Wynagrodzenia są nieodłącznym elementem wymiaru rynku pracy, gdyż już kodeks pracy określa, że świadczenie pracy jest czynnością odpłatną. Wysokość płac jest też naturalnym czynnikiem osiągania równowagi na rynku pracy, wzmagając podaż pracy i hamując popyt na nią w sytuacji wyższych wynagrodzeń. Płaca jako zasadniczy motyw podjęcia pracy, często jest powodem rozbieżności pomiędzy stronami rynku pracy. Pomiedzy stopą bezrobocia a wynagrodzeniami w skali województwa śląskiego ma miejsce średnia zależność odwrotnie proporcjonalna na poziomie -0,36, co świadczy o tym że wyższa stopa bezrobocia wpływa na niższy średni poziom wynagrodzeń.

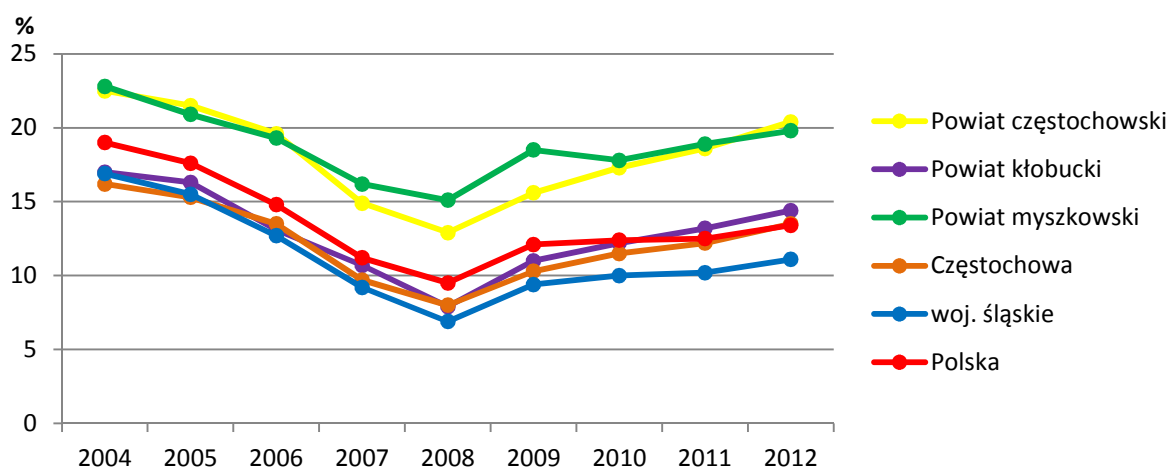
Podregion częstochowski należał w 2011 r. do miejsc o najniższych płacach w województwie śląskim. Potwierdzają to również wcześniej prowadzone badania na poziomie gminnym z 2008 r. (Sitek, 2010a). Najślabiej wypada powiat kłobucki z przeciętną płacą na poziomie 2559 zł (ostatnie miejsce w województwie), częstochowski 2797 zł i myszkowski 2840 zł. Powiat kłobucki oferuje wynagrodzenie na poziomie 70% średniej krajowej i zajmuje 375 miejsce w grupie 379 powiatów w Polsce. Częstochowa oferująca najlepsze zarobki w wysokości niespełna 3200 zł, również jest poniżej średniej krajowej (88%). Odnosząc ten wynik do grupy miast na prawach powiatu województwa śląskiego, należy ocenić to jako rezultat słaby, a Częstochowa zajmuje 15 miejsce w gronie 19 tego typu jednostek w województwie.

Realnie poziom wynagrodzeń oceniony na podstawie prowadzonych badań ankietowych jest jeszcze niższy, a blisko 95% pracujących zarabia do 2500 zł.

3.4. IDENTYFIKACJA SPECYFICZNYCH PROBLEMÓW BEZROBOCIA

W świetle danych średniorocznych za 2012 rok stopa bezrobocia w podregionie częstochowskim należy do najwyższych w województwie śląskim. Najwyższe bezrobocie jest w powiecie częstochowskim i wynosi 20,4%. Odpowiednio powiat myszkowski zajmuje 3 miejsce, zaś powiat kłobucki miejsce 10 w województwie. Częstochowa ze stopą bezrobocia na poziomie 13,5% przewyższa średnią wojewódzką w 2012 roku o 2,4 punktu procentowego. Na podregion częstochowski przypadało przeszło 37,6 tys. osób bezrobotnych co stanowiło 16,7% ogółu bezrobotnych w województwie śląskim (stan na 31.03.2013).

Zmiany wysokości stopy bezrobocia odpowiadają tendencjom ogólnowojeńdzkim, jak i krajowym, co przekłada się na spadek bezrobocia w okresie od 2004 do 2008 roku, a następnie jego wzrost w latach 2008–2012 (ryc. 3.12). Niestety bezrobocie w powiatach, włącznie z miastem na prawach powiatu Częstochową, przewyższa średnią wojewódzką a nawet średnią krajową.

Ryc. 3.12. Zmiany stopy bezrobocia w powiatach podregionu częstochowskiego w latach 2004–2012 na tle województwa śląskiego i Polski

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Powyższe dane upoważniają do zaliczenia podregionu częstochowskiego (z wyjątkiem Częstochowy) do obszarów wysokiego zagrożenia bezrobociem. Spośród 31 gmin podregionu 22 jednostki wykazywały dodatkowo niekorzystne struktury bezrobocia (tab. 3.6). Tylko gminy położone na północnym zachodzie – w powiecie kłobuckim, można uznać za obszary niespecyficznego bezrobocia. Miasto Częstochowa, mimo że wysokością stopy bezrobocia nie kwalifikuje się do obszarów problemowych, posiada niekorzystne struktury bezrobocia. Przedstawione strukturalne ujęcia problemu bezrobocia są kontynuacją rozważań z rozdziału 1.6.

Tab. 3.6. Specyfika bezrobocia w gminach podregionu częstochowskiego

Klasa	Jednostka terytorialna	Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego*)	Udział osób pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy	Udział osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym	Udział osób w wieku 55+	Udział bezrobotnych kobiet
			%	%	%	%
A	Koniecpol	17,6	46,8	20,0	10,3	47,9
	Dąbrowa Zielona	15,7	49,4	28,4	14,8	41,9
	Przyrów	14,2	42,9	25,0	17,3	39,8
	Lelów	14,1	43,2	19,0	10,5	45,5
	Żarki	13,9	38,5	24,8	8,5	44,8
	Niegowa	13,2	37,1	23,4	9,3	46,0
	Myszków	13,0	37,6	22,0	12,6	48,2
	Błachownia	12,2	37,7	28,2	18,1	48,4
	Janów	12,1	40,9	28,8	14,2	43,4
B	Wręczyca Wielka	11,5	32,0	23,7	9,7	45,4
	Miedźno	11,4	29,8	23,6	9,0	43,3
	Kłobuck	11,1	31,7	22,1	11,4	44,6
	Konopiska	11,0	39,4	21,1	10,9	49,0
	Olsztyn	11,0	35,0	25,5	14,5	51,5
	Rędziny	11,0	34,7	25,4	13,7	42,4
	Kruszyna	10,9	35,0	30,9	12,7	46,2
	Kamienica Polska	10,7	32,1	24,6	13,7	46,4
	Częstochowa	10,7	40,5	25,0	18,4	47,7
	Kłomnice	10,5	37,1	25,9	13,4	45,1
	Poraj	10,4	35,7	21,6	13,7	49,6
	Poczesna	10,1	37,4	24,4	15,2	46,6
	Starcza	10,0	28,1	27,0	11,2	46,6
	Koziegłowy	9,9	40,4	27,0	10,5	47,3
	Panki	9,6	26,0	20,1	10,4	48,1
C	Mstów	9,0	38,8	23,8	10,9	46,4
	Opatów	9,0	30,3	17,6	10,2	48,1
	Przystajń	9,0	26,4	20,2	10,1	44,5
	Krzepice	8,4	27,2	21,0	12,4	43,6
	Popów	8,3	24,3	21,5	8,5	49,2
	Mykanów	8,1	36,7	28,7	12,3	50,0
	Lipie	7,8	21,3	21,3	10,0	48,0
statystyka	Max	17,6	49,4	30,9	18,4	51,5
	Min	7,8	21,3	17,6	8,5	39,8
	Rozpiętość	9,8	28,1	13,3	9,9	11,7
	Kwartył 1	9,8	31,0	21,4	10,3	44,7
	Mediana	10,9	36,7	23,8	11,4	46,4
	Kwartył 3	12,2	39,1	25,7	13,7	48,1
ŚLĄSKIE		7,5	31,1	27,6	13,1	52,3
POLSKA (2012 r.)		8,7	35,4	27,3	12,5	51,4

Pola zakolorowane oznaczają wielkości zaznaczone na ryc. 3.13, *) stosunek procentowy liczby zarejestrowanych bezrobotnych do liczby ludności w wieku produkcyjnym

Gminy uporządkowano wg malejącej wartości wskaźnika bezrobocia rejestrowanego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i WUP Katowice, stan danych 31.03.2013 rok

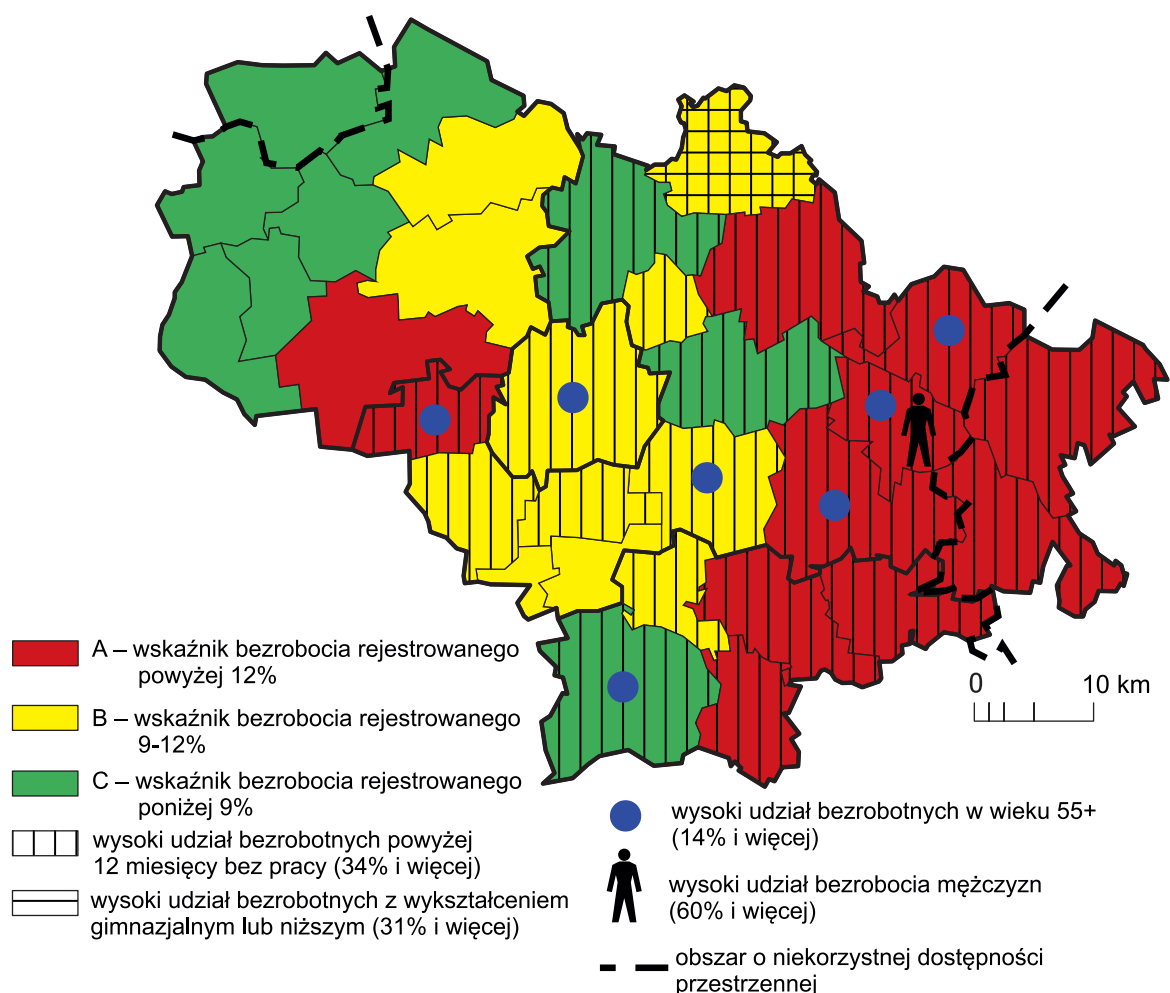
Zastosowany podstawowy miernik podziału gmin jest pochodną stopy bezrobocia. Dokładnie rzecz biorąc wskaźnik bezrobocia rejestrowanego informuje o liczbie osób bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym. Nie należy go mylić z powszechnie stosowaną stopą bezrobocia, która dostępna jest dopiero od poziomu powiatu i wyraża stosunek liczby bezrobotnych do ludności aktywnej zawodowo (bezrobotni + pracujący). Stopę bezrobocia rejestrowanego obliczono jako stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo (ogółem oraz danej grupy), tj. bez osób odbywających czynną służbę wojskową oraz pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Stopę bezrobocia podaje się z uwzględnieniem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (będących składową cywilnej ludności aktywnej zawodowo) wyszacowanych na podstawie wyników: w latach 2004 do listopada 2010 r. – Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2002, a od grudnia 2010 r. – Powszechnego Spisu Rolnego 2010 r. (GUS, *www.stat.gov.pl*).

Biorąc pod uwagę fakt trudności z określeniem liczby pracujących, wskaźnik bezrobocia rejestrowanego może okazać się miarą bardziej precyzyjną.

Zasadniczy rozkład przestrzenny bezrobocia wykazuje zmiany na linii wschód-zachód (ryc. 3.13). Zachodnia część podregionu, obejmująca głównie powiat kłobucki, wykazuje sytuację najkorzystniejszą zarówno pod kątem wskaźnika bezrobocia rejestrowanego, jak również struktur bezrobocia. Część wschodnia podregionu, szczególnie okolice Koniecpola, to obszary wysokiego bezrobocia rejestrowanego a także niekorzystnych wskaźników struktury. Najmniejsze rynki pracy są miejscami w których natężenie bezrobocia jest najsilniejsze. Tutejsze bezrobocie wyróżnia jego długotrwałość, duży udział z grupy wiekowej 55+ oraz przewaga mężczyzn. Częstochowa jako największy ośrodek wykazuje zaledwie średnią wartość bezrobocia rejestrowanego, dodatkowo obciążonego udziałem osób starszych oraz długotrwałym bezrobociem. Bardzo słabo prezentuje się Blachownia oraz Wręczyca Wielka z wysokim wskaźnikiem bezrobocia rejestrowanego powyżej 12%.

Przy wartości średniej wskaźnika bezrobocia rejestrowanego dla województwa śląskiego wynoszącej 7,5 na 100 osób w wieku produkcyjnym, wszystkie gminy podregionu częstochowskiego przekraczają te kryterium. Gminy z podregionu zajmują pierwsze 5 miejsc najgorszych pod tym kątem w województwie. Są to w kolejności Koniecpol 17,6%, Dąbrowa Zielona 15,7%, Przyrów 14,2%, Lelów 14,1% i Żarki 13,9%.

Struktura wykształcenia bezrobotnych wykazuje relatywnie niski udział osób słabo wykształconych w podregionie częstochowskim. Jedyna gmina która przekracza próg 30% osób z najniższymi kwalifikacjami na rynku pracy to Kruszyna. Podobnie proporcje płci w grupie bezrobotnych są bardzo zrównoważone. Cały podregion w przeciwieństwie do województwa wykazuje przewagę bezrobotnych mężczyzn (53,5%). Uznając wartość graniczną na poziomie udziału jednej płci 60% i więcej, została ona przekroczona w gminie Przyrów, gdzie odsetek bezrobotnych mężczyzn wyniósł aż 60,2%. Ponadto kolejne 8 gmin odnotowało wartości z przedziału 55–60% udziału mężczyzn. Są to jednostki położone zarówno na wschodzie jak i zachodzie podregionu: Dąbrowa Zielona, Rędziny, Miedźno, Janów, Krzepice, Przystajń, Kłobuck i Żarki. W całym badanym podregionie tylko gmina Olsztyn wykazuje przewagę kobiet w grupie osób bezrobotnych (51,5%), zaś gmina Mykanów ma dokładnie równy udział obu płci.

Ryc. 3.13. Specyfika struktur bezrobocia w układzie gmin podregionu częstochowskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUP /stan na 31.03.2013 r./

Problemem są nie tylko rozmiary bezrobocia lecz także jego długotrwałość. Wartość progową stanowi udział osób pozostających bez pracy dłużej niż 12 miesięcy przekraczający 34% ogólnej liczby bezrobotnych. Skrajną wartość, maksymalną w skali województwa, zarejestrowano w Dąbrowie Zielonej 49,4%. Bardzo wysoki odsetek przekraczający 40% tej grupy bezrobotnych zanotowano również w Koniecpolu, Lelowie, Przyrowie, Janowie, Częstochowie i Koziegłowych. Ogólnie 17 gmin przekracza poziom 34% udziału długotrwałego bezrobocia. Świadczy to wyraźnym niedoborem miejsc pracy. Osoby które znalazły się na bezrobociu mogą długo poszukiwać pracy, co w skrajnych przypadkach może prowadzić do zniechęcenia i dezaktywizacji zawodowej lub trwałej migracji.

Następny poziom strukturalny dotyczy udziału osób w wieku 55+ w grupie osób bezrobotnych. Jest to grupa wymagająca szczególnego wsparcia na rynku pracy, gdyż często nie potrafiąc odnaleźć się w realiach gospodarczych wiele osób rezygnuje z aktywności zawodowej. Warto podkreślić, że zarówno w województwie, jak i w kraju udział tej grupy regularnie rośnie, co m.in. można tłumaczyć osiągnięciem tego wieku przez ludzi urodzonych w okresie wyżu demograficznego lat 50 XX w. oraz niechęcią pracodawców do zatrudniania takich osób. I tak w 2000 roku udział takich osób w województwie wynosił 1,9%, zaś w roku 2012 osiągnął poziom 13,2%.

Niewątpliwie problem ten widoczny jest w podregionie częstochowskim, który wykazuje zaawansowane starzenie się. Najgorzej sytuacja przedstawia się w Częstochowie (18,2% najgorszy wynik w województwie), Blachowni (18,1%) i Przyrowie (17,3%). Relatywnie najmniej osób w wieku starszoprodukcyjnym wśród bezrobotnych występuje w gminach Żarki, Popów i Miedźno (poniżej 9%).

Problemy rynku pracy podregionu często pogłębia dodatkowo peryferyjne położenie. W oparciu o typologię dostępności czasowej opracowaną w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* (2012), przyjmując najbardziej niekorzystne granice wyrażające się dojazdem powyżej 60 minut do miast wojewódzkich, powyżej 40 minut do powiatów grodzkich oraz powyżej 20 minut do miast powiatowych wskazano rynki peryferyjne. Tak ustalone granice przekraczają łącznie 3 gminy i są to: Koniecpol, Lelów oraz Lipe. Zdecydowana większość podregionu ma niewiele korzystniejsze parametry dostępności czasowej, dlatego można uznać ten wymiar za istotne ograniczenie rynku pracy podregionu częstochowskiego.

Przedstawiona parametryzacja zjawiska bezrobocia w podregionie częstochowskim dowodzi skali problemu. Obszar ten w wymiarze bezrobocia a także wskaźnikach struktury, notuje skrajne wartości w skali całego województwa. Można również przypuszczać, że przy szacowanym wysokim odsetku pracujących

w rolnictwie, występuje również tzw. ukryte bezrobocie w tym sektorze. Wynika to z faktu, że osoba pełnoletnia zamieszkująca w gospodarstwie rolnym traktowana jest jako pracująca.

3.5. PROGNOZA ROZMIARÓW BEZROBOCIA W PODREGIONIE CZĘSTOCHOWSKIM

Próba wskazania liczby bezrobotnych w przyszłych okresach jest bardzo trudna. Liczba osób bez pracy będzie z pewnością zależeć od ogólnej koniunktury gospodarczej. W perspektywie nadchodzących lat pojawia się jednak zjawisko całkowicie pewne co do kierunku, z ewentualną tylko niedokładnością wielkości. Tendencja ta bazuje na zmianach demograficznych, polegających na wejściu bardzo licznej grupy osób w wiek poprodukcyjny. Znaczna przewaga ludności opuszczającej rynek pracy, w stosunku do osób wchodzących na ten rynek spowoduje radykalne kurczenie się zasobów siły roboczej. Bazując na prognozie ludności przygotowanej przez GUS, a także traktując wyjściową liczbę bezrobotnych na dzień 31.03.2013 r. podjęto próbę szacunku potencjalnej liczby bezrobotnych. Założono, że inne warunki mające wpływ na poziom bezrobocia są niezmiennie, a zmniejszenie liczby osób bez pracy jest po prostu efektem kurczenia się zasobów siły roboczej. Przyjęto również, że liczba bezrobotnych dalej nie wzrasta, a zatem liczba osób bezrobotnych zostaje na bieżącym poziomie, ewentualnie dopływ nowych bezrobotnych jest niższy od odpływu.

Komentarza wymagają też inne okoliczności, które mogłyby modyfikować tak przygotowaną prognozę. Chodzi mianowicie o poziom aktywności zawodowej oraz wskaźnik zatrudnienia. Jest to o tyle istotne, że liczba osób wchodzących w wiek poprodukcyjny nie w całości oznacza zwolnienie miejsc pracy, ze względu na wczesną dezaktywizację zawodową oraz ewentualną likwidację etatów. Z drugiej jednak strony nie wszystkie osoby wchodzące na rynek pracy z racji przekroczenia wymaganego wieku, faktycznie poszukują pracy, co wiąże się głównie z kontynuowaniem nauki szczególnie na studiach wyższych. Jak się okazuje wskaźnik zatrudnienia w grupie 15–24 lata wynosi w województwie śląskim 28,3% zaś w grupie 55–64 lata 28,9%, a więc są bardzo zbliżone (*Raport z wyników w województwie śląskim NSP Ludności i Mieszkań 2011*). Dodatkowo wskaźnik zatrudnienia w kategorii wieku poprodukcyjnego wynosi 4,1%. Zestawiając te wartości procentowe stosunek aktywności zawodowej w kategoriach wieku 15–24 oraz 55+ wynosi 28,3% do 33%.

Należy zaznaczyć, że prognoza dotyczy ram wieku liczonych według starych zasad nabycia prawa do emerytury. Nowe progi wieku emerytalnego, które zaczęły funkcjonować od 1 stycznia 2013 roku, wydłużą zapewne czas pozostawania na rynku pracy. Wprowadzone zmiany mają jednak charakter ewolucyjny i nie podnoszą sztywno wieku emerytalnego. Na mocy ustawy z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r., poz. 637), powszechny wiek emerytalny dla osób urodzonych przed dniem 1 stycznia 1949 r. wynosi: 60 lat dla wszystkich kobiet i 65 lat dla wszystkich mężczyzn urodzonych przed dniem 1 stycznia 1948 r. (www.zus.pl). Następnie wiek emerytalny osób które urodziły się po 1 stycznia 1949 r. będzie wydłużany co kwartał o jeden miesiąc.

Tak liczona prognoza wykazuje, że problem bezrobocia w przypadku kobiet zniknąłby odpowiednio w 2018 roku w Częstochowie, w 2021 roku w powiecie myszkowskim oraz w 2022 roku w powiecie kłobuckim i częstochowskim. W grupie mężczyzn zjawisko to trwałoby dłużej. Najkrócej bezrobocie mężczyzn występowałoby w Częstochowie, trwając do 2019 roku. Najdłużej utrzymywałoby się w powiecie kłobuckim do 2023 roku oraz powiecie częstochowskim i myszkowskim do 2024 roku (tab. 3.7).

Jak twierdzi M. Góra i U. Sztandera (2006, s. 78–79) „opuszczenie przez odchodzącego na emeryturę fizycznego miejsca wykonywania pracy (maszyna, biurko), choć wydaje się zwolnieniem rzeczywistego miejsca pracy, nie jest nim. Odchodzący na emeryturę zabiera bowiem ze sobą najważniejszy element miejsca pracy, jakim są pieniądze na wynagrodzenie za pracę. Dostrzeżenie związku między przechodzeniem na emeryturę a możliwością zatrudniania jest utrudnione, ponieważ przepływ pieniędzy finansujących emeryturę nie jest bezpośredni, a odbywa się za pośrednictwem systemu emerytalnego. Także przy pośrednim płaceniu nie można uciec od tego, że koszt emerytur poprzedniego pokolenia spada na miejsca pracy kolejnego pokolenia. Im więcej osób przejdzie na emeryturę, tym wyższy koszt emerytur, tym większe obciążenie miejsc pracy, tym wyższy koszt pracy, co przekłada się albo na zmniejszenie płac pracujących (w szczęśliwszej sytuacji zmniejszenie tempa ich wzrostu, a w konsekwencji na ograniczenie podaży pracy), albo zwolnienie (niezatrudnienie nowych) tych spośród nich, dla których przy istniejącej produktywności nie wystarczy środków na wynagrodzenia”. Z opinią tą można jednak polemizować. W długim horyzoncie czasu i skali makro wskazana zależność jest prawdziwa, natomiast system emerytalny nie jest elastyczny. W tej sytuacji odejście pewnej grupy na emeryturę nie zmieni jego działania, a zatem wolne miejsc pracy pozostaną.

Zestawione wartości mają na celu pokazanie tendencji kurczenia się zasobów pracy, przez co hipotetycznie osoby poszukujące zajęcia powinny tą pracę otrzymać. Obserwacje wieloletnie rynków pracy wskazują jednak że taki scenariusz jest czysto teoretyczny, gdyż w gospodarce rynkowej stopa bezrobocia jest zjawiskiem normalnym. Definiowana tzw. naturalna stopa bezrobocia szacowana jest na ok. 4–5% (Nasiłowski, 1996).

Tab. 3.7. Prognoza liczby bezrobotnych w powiatach subregionu częstochowskiego

Lata	Ludność w wieku 15–64			Bezrobotni		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Powiat częstochowski						
2012	94 890	48 361	46 529	9 853*	5268*	4 585*
2015	93 107	47 552	45 555	8 070	4 459	3 611
2020	87 697	44 919	42 778	2 660	1 826	834
2021	86 435	44 297	42 138	1 398	1 204	194
2022	85 279	43 775	41 504	242	682	-440
2023	84 058	43 182	40 876	-979	89	-1 068
2024	82 954	42 646	40 308	-2 083	-447	-1 636
Powiat kłobucki						
2012	59 500	30 228	29 272	5 482*	29 90*	2 492*
2015	58 373	29 716	28 657	4 355	2 478	1 877
2020	55 466	28 229	27 237	1 448	991	457
2021	54 852	27 893	26 959	834	655	179
2022	54 221	27 545	26 676	203	307	-104
2023	53 626	27 238	26 388	-392	0	-392
Powiat myszkowski						
2012	50 224	25 043	25 181	5 600*	2 936*	2 664*
2015	48 808	24 404	24 404	4 184	2 297	1 887
2020	45 723	23 034	22 689	1 099	927	172
2021	45 057	22 731	22 326	433	624	-191
2022	44 446	22 440	22 006	-178	333	-511
2023	43 824	22 188	21 636	-800	81	-881
2024	43 255	21 939	21 316	-1 369	-168	-1 201
Częstochowa						
2012	166 942	81 036	85 906	16 310*	8 529*	7 781*
2015	158 852	77 243	81 609	8 220	4 736	3 484
2016	155 788	75 852	79 936	5 156	3 345	1 811
2017	152 602	74 359	78 243	1 970	1 852	118
2018	149 640	72 909	76 731	-992	402	-1 394
2019	146 687	71 564	75 123	-3945	-943	-3 002

* – Liczba bezrobotnych wg danych WUP Katowice, stan z 31.03.2013 r. Wartości ujemne wskazują teoretyczny niedobór osób na rynku pracy

Źródło: obliczenia własne na podstawie GUS. Wartości dotyczące liczbę ludności pochodzą z prognozy GUS

ROZDZIAŁ 4

LOKALNE RYNKI PRACY. STUDIUM PRZYPADKU

Studium przypadku ma na celu ukazanie wybranych przykładów gmin z podregionu częstochowskiego i uwarunkowań rozwoju lokalnych rynków pracy. Niejednokrotnie w małych społecznościach lokalnych można zaobserwować ciekawe przykłady aktywności gospodarczej, nowoczesnych inwestycji gospodarczych i rozwiązań organizacyjnych, które są godne polecenia i naśladowania. Z drugiej strony można także zaobserwować gminy, w których istnieją określone problemy związane z restrukturyzacją gospodarki, monofunkcyjnością rynku pracy lub peryferyjnością położenia. Wybrane do analizy gminy to dwie miejsko-wiejskie: Koziegłowy i Koniecpol oraz gmina wiejska Panki.

Gmina Koziegłowy stanowi przykład sukcesu gospodarczego w obszarze o niekorzystnych parametrach rynku pracy. Reprezentuje ona bardzo rzadki typ gminy w Polsce charakteryzujący się elastycznym postfordowskim modelem produkcji.

Gmina Koniecpol jest przykładem gminy o kurczącym się rynku pracy, który w dodatku położony jest peryferyjnie względem podregionu częstochowskiego, jak i całego województwa.

Z kolei gmina wiejska Panki jest ciekawym przykładem obszaru wiejskiego o funkcji produkcyjnej. Charakteryzuje się ona bardzo wysokim udziałem pracujących w wieku produkcyjnym na 1000 ludności.

4.1. KOZIEGŁOWY

Koziegłowy to gmina miejsko-wiejska położona w powiecie myszkowskim. Jest to ciekawe studium przypadku ukazujące korzystne przemiany gospodarcze i sukces lokalnego rynku pracy. Obszar sukcesu gospodarczego można zdefiniować jako jednostkę przestrzenną lepiej od innych wykorzystującą obiektywne warunki rozwoju (Gorzelać i inni, 1998). Jak podkreśla J. Bański (2005) sukces może być procesem stałego rozwoju lub dynamicznym wzrostem wywołanym jednorazowym zjawiskiem. Analizując wiejskie obszary sukcesu gospodarczego można wskazać na istotność takich czynników, jak: aktywność inwestorów zagranicznych (czynnik społeczno-ekonomiczny), wyposażenie w infrastrukturę (czynnik techniczno-

organizacyjny), sąsiedztwo dużego miasta (czynnik lokalizacyjny) i w dalszej kolejności aktywność gospodarcza mieszkańców oraz wykształcenie i aktywność społeczną (Bański, 2008). W przypadku Koziegłówek najważniejszymi są kapitał ludzki i aktywność społeczna.

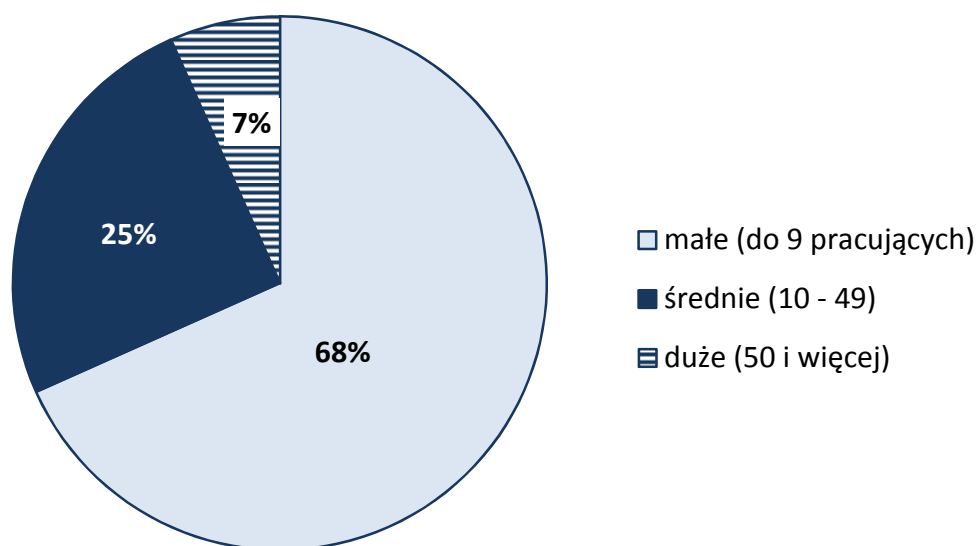
Gmina Koziegłowy liczy około 14,3 tys. mieszkańców. W mieście mieszka zaledwie 2,5 tys. osób, co stanowi 17% populacji. Jest to rozległa gmina obejmująca 160 km², na terenie której znajduje się 26 sołectw. Układ przestrzenny charakteryzuje się bardzo dużym rozproszeniem, ale nie ma tu istotnych barier rozwojowych spowodowanych topografią terenu. Ten układ przestrzenny sprzyja rozprzestrzenianiu się przedsiębiorczości z uwagi na niewielkie rozmiary wsi i silne więzi lokalne oraz powiązania rodzinne. Miasto położone jest peryferyjne w stosunku do centrum województwa śląskiego i podregionu częstochowskiego. Istotnym jest natomiast położenie gminy przy krajowej drodze DK-1 i zarazem E-75. Przez miasto przebiega także droga wojewódzka 789 z kierunku Kielce-Opole.

Rynek pracy w Koziegłowach należy do małych (klasa MB), choć trudno stwierdzić jednoznacznie, czy jest to rynek lokalny z uwagi na znane w całej Polsce produkty wytwarzane na rynek krajowy.

Pod koniec lat 80. XX wieku narodziła się w gminie nowa specjalizacja miasta – produkcja choinek. Był to impuls rozwojowy dla miasta, który następnie poprzez dyfuzję innowacji przenosił się na coraz to większy obszar, obejmując okoliczne wsie, początkowo te położone najbliżej. Ponieważ proces produkcyjny nie wymagał dużych umiejętności i wysokich nakładów finansowych, kolejni pracownicy jednego zakładu stawali się przedsiębiorcami – właścicielami nowych firm. Następnie ich pracownicy postępowali w ten sam sposób, przyczyniając się do rozwoju siostrzanych firm tej samej branży. Tak więc poprzez naśladownictwo tego samego prostego procesu technologicznego rozwinął się „przemysł garażowy” sztucznych choinek, który zmienił strukturę lokalnego rynku pracy. Produkcja rozwinęła się na niebywałą skalę, przynosząc wysokie korzyści finansowe lokalnej społeczności oraz rozwiązując wiele problemów rynków pracy w gminie. Samozatrudnienie w gminie jest przykładem do naśladowania. W latach 2000–2008 co 4 osoba mieszkająca w mieście prowadziła własną firmę, w 2009 r. co 7 osoba w wieku produkcyjnym. Tak wysoka aktywność dowodzi, że istotnym czynnikiem rozwoju, przemian i zarazem sukcesu gospodarczego jest kapitał ludzki w sferze prywatnej przedsiębiorczości. Innymi słowy sami mieszkańcy są wartością ekonomiczną miasta, ich pomysłowość, pracowitość i zaangażowanie w biznesie.

W świetle danych z 2010 r. w Koziegłowach pracuje 4,3 tys. osób (ryc. 4.1). Na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym pracuje aż 601 osób. Badając to miasto

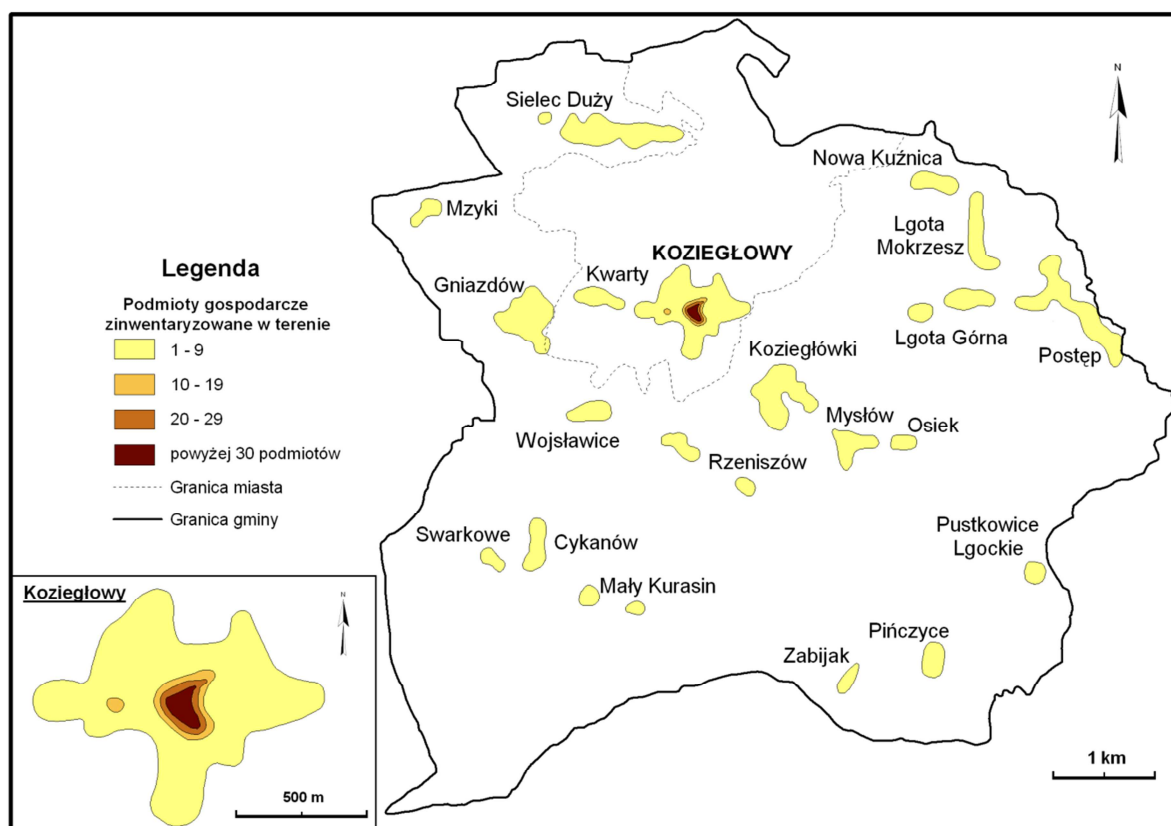
w latach 90. XX wieku i kolejnych (Zuzańska-Żyśko, 2005a, 2005b, 2006, 2013), nasuwa się spostrzeżenie, że rynek ten zwiększa się i o ile w początkowych latach głównie za sprawą małych podmiotów do 5 i do 9 osób, to w ostatnim okresie rośnie rola większych firm. Aktualnie rynek pracy jest zdominowany przez podmioty do 9 osób. Zarówno w 2003, jak i 2005 roku udział mikroprzedsiębiorstw wynosił około 60%. Podobna sytuacja była w 2010 r. W latach 2000 - 2008 istniało około 450 firm produkujących choinki, wieńce, kwiaty i ozdoby świąteczne (np. łańcuchy świąteczne). Obecnie działa około 350 firm tej branży (dane UMiG Koziegłowy). Wyprodukowane choinki są sprzedawane na rynkach lokalnych, regionalnych i krajowych. Są także wysyłane na eksport, np. do Holandii, Rosji, Niemiec, Szwecji, Czech, Słowacji, Rumunii. Niektóre firmy mają swoje oddziały na Ukrainie. Zasięg sprzedaży towarów pochodzących z Koziegłów jest zatem bardzo rozległy. Świadczy to o dobrej bazie ekonomicznej miasta i rozwoju funkcji egzogenicznych. Produkowane tu choinki, wieńce na groby, kwiaty, stojaki do choinek, ozdoby choinkowe, a także kapelusze i czapki oraz wyroby z łyka osikowego (kapelusze, kobiałki – łubianki na truskawki, kwiaty z wiórek), swetry, plastelina itd. to towary wytwarzane przeważnie w małych i średnich przedsiębiorstwach. Aż 94% podmiotów to małe firmy zatrudniające do 9 osób. Około 6%, tj. 29 firm w mieście, to podmioty zatrudniające 10–49 pracowników. Jeden podmiot zatrudnia ponad 200 osób. W okolicznych miejscowościach działają co najmniej 32 zakłady zatrudniające od 10 do 49 osób i 3 firmy, gdzie pracuje od 50 do 250 osób.

Ryc. 4.1. Rynek pracy w Koziegłowach według liczby pracujących w podmiotach gospodarczych w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Silna specjalizacja produkcji choinek występuje na terenie miasta Koziegłowy oraz we wsi Koziegłówki. Działalność ta jest też rozproszona w pozostałych wsiach. Innowacja produkcji przenoszona jest na sąsiednie obszary do wsi Gniazdów, Mysłów, Sielec (ryc. 4.2). Aktywność działalności gospodarczej przyjmuje formę rozproszoną, co nawiązuje do układu osadniczego oraz istniejącego układu komunikacyjnego.

Ryc. 4.2. Rozproszenie działalności gospodarczej w gminie Koziegłowy w 2010 r.

Źródło: Zuzńska-Żyśko, 2013

Wbrew pozorom wyizolowane wsie sprzyjają przedsiębiorczości, ponieważ mniejsze społeczności są bardziej podatne na rozprzestrzenianie się różnego typu informacji. Sprzyjają temu dobre stosunki sąsiedzkie i powiązania rodzinne.

Nie oznacza to, że nie występują tu większe podmioty gospodarcze. Koziegłowy mają zdywersyfikowany rynek pracy zarówno w sensie wielkościowym, jak i strukturalnym. W średnich i dużych podmiotach pracuje około 32% zatrudnionych w gminie. Ma tu miejsce produkcja znanej w Polsce wody mineralnej w 3 przedsiębiorstwach (Jurajska, Dobrawa i Dar Natury), czy przetwórstwa rybnego (Sona).

Miasto Koziegłowy posiada dodatnie saldo dojeżdżających do pracy. W 2006 r. więcej ludzi przyjeżdżało (232) tu do pracy niż wyjeżdżało (203).

Co prawda nadwyżka przyjeżdżających jest niewielka bo wynosi zaledwie 29 osób, ale należy pamiętać, że w województwie śląskim jest niewiele gmin charakteryzujących się dodatnim saldem dojeżdżających do pracy.

Koziegłowy stanowią zatem niezwykle ważny rynek pracy dla lokalnej społeczności. Miasto jest ośrodkiem centralnym dla otaczających wsi oraz sąsiednich gmin wiejskich. Jest to ważne centrum usług na poziomie lokalnym. W gminie działa 36 spółek prawa handlowego¹, a 15 z nich była obecna już w 1995 roku. Znajdują się tu również 3 spółki z udziałem kapitału zagranicznego. Razem w gminie Koziegłowy istnieje 39 prywatnych podmiotów posiadających osobowość prawną. Liczba spółek wzrasta, to także pozytywny element rozwoju przyczyniający się do sukcesu gospodarczego. Są tu obecne także stowarzyszenia i organizacje społeczne (9) reprezentowane od 1997 roku. Ich liczba zwiększyła się trzykrotnie.

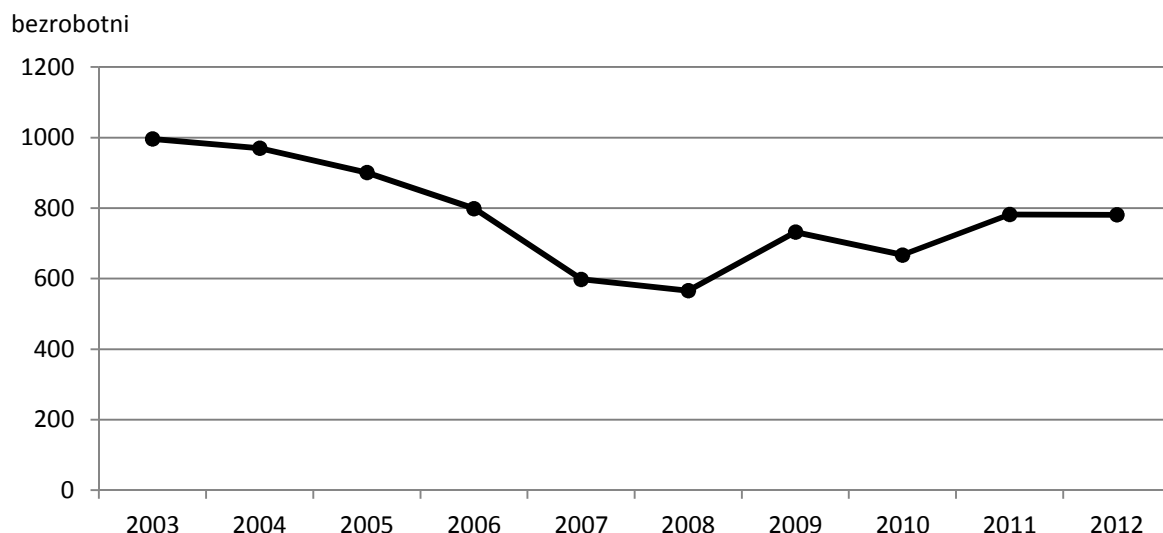
Jednym z najważniejszych czynników decydujących o sukcesie miasta i gminy Koziegłowy, które wpływają także na lokalny rynek pracy, są zasoby lokalne w postaci kapitału ludzkiego, a dokładniej przedsiębiorczość społeczności lokalnej. Główne cechy tej społeczności to: etos pracy, pomysłowość, naśladownictwo, pracowitość, tradycje rękodzielnicze plecionkarstwa i więzi rodzinne. Rękodzieło było także jednym z pośrednich czynników sukcesu na tym obszarze. Tradycja i umiejętności zdobyte w plecionkarstwie zostały wykorzystane w procesie technologicznym produkcji choinek, wieńców, wiązanek i sztucznych kwiatów. Można stwierdzić, że w Koziegłowach nastąpiła „sukcesja produktu” z tradycyjnego w bardziej nowoczesny i zaawansowany technologicznie.

Ważnym elementem w drodze do sukcesu i rozwoju działalności gospodarczej w Koziegłowach jest prywatna własność ziemska oraz zabudowania gospodarcze, w których odbywa się produkcja. Jest to również istotny czynnik rozwojowy w uruchomieniu i prowadzeniu działalności gospodarczej. Prywatna własność, zarówno dom, garaż i oczywiście wszelkiego rodzaju grunty ułatwiają rozpoczęcie działalności i wpływają na dużą elastyczność podejmowanych decyzji (np. zaciągnięcie kredytu pod hipotekę na zakup nowych maszyn, linii technologicznej, modernizację istniejącej infrastruktury). Według danych GUS w 2008 roku na terenie miasta było 138 (w tym 128 do 9 osób) i 244 (w tym 233 do 9 osób) firm w sekcji działalność produkcyjna w 26 wsiach . Razem były 382 firmy produkujące różne towary z tego 361 – tj. 94% produkcji odbywa się w małych przedsiębiorstwach. Ten rodzaj działalności można porównać do postfordowskiego modelu elastycznej specjalizacji produkcji (Zuzańska-Żyśko, 2002b).

---

¹ Spółki prawa handlowego to 13 podmiotów zarejestrowanych w mieście, dwie pierwsze powstały w 2001 r.

Ryc. 4.3. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Kozięglów w okresie 2003–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Wytwarzanie choinek wiąże się z dużą sezonowością na rynku pracy, nawet jeśli są one robione z żyłki plastikowej przez cały rok. Można zauważyć okresy, w których potrzebnych jest więcej pracowników do produkcji. Z tym problemem przedsiębiorcy radzą sobie stosując elastyczną formę produkcji. Na wiosnę wytwarzane są palmy wielkanocne, latem kapelusze z łyka drzewnego (z drewna osikowego) oraz kwiaty z drewna osikowego. Produktem markowym jest tzw. osikowa dolina państwa Noszczyków. Firma produkuje przepiękne elementy dekoracyjne o wysokich walorach estetycznych, które mogą być wykorzystywane do dekoracji ekskluzywnych przestrzeni instytucjonalnych.

Istotnym czynnikiem sukcesu gospodarczego w gminie Kozięglów są także inwestycje w infrastrukturę drogową, techniczną, szkoły, nowe przestrzenie miejskie.

Samorząd lokalny uaktywnił program aktywizujący społeczność lokalną i wspierający bezrobotnych, dzięki czemu ich liczba systematycznie maleje (ryc. 4.3). Ponadto organizowane są warsztaty rękodzielnicze, ma też miejsce wspieranie bezrobotnych np. w postaci wakacyjnego kursu prawa jazdy. Aktywizacja społeczności lokalnych następuje także poprzez wspieranie kół gospodyń wiejskich (ok. 20 w całej gminie).

Porównując badane miasto z innymi małymi ośrodkami w regionie, a nawet kraju oraz badając poziom usług na Śląsku i w Wielkopolsce (Konecka-Szydłowska, Szmytkie, Zusańska-Żyśko, 2010) oraz rynek pracy w trzech województwach

śląskim, dolnośląskim i opolskim, można stwierdzić, że Kozięgłowy posiadają wysoki stopień rozwoju lokalnego zarówno w sferze instytucji publicznych, jak i w sferze biznesu. Przykład tej gminy uświadamia, że wewnętrzne zasoby i ośrodkowe impulsy to podstawa sukcesu gospodarki w skali lokalnej.

4.2. KONIECPOL

Konieczpol to gmina miejsko-wiejska położona w powiecie częstochowskim. Jej położenie względem Częstochowy, jak i centrum województwa śląskiego jest peryferyjne. Gmina leży na styku województw śląskiego i świętokrzyskiego. Co prawda jest położona na skrzyżowaniu dróg 786 i 794, jednak są to drogi o znaczeniu lokalnym, znacznie oddalone od drogi krajowej DK 46 Szczekociny – Częstochowa. W pobliżu Konieczpola nie ma większych miast, najbliższe – Szczekociny i Włoszczowa – to ośrodki podobnej wielkości, przy czym to drugie miasto leży już poza granicami województwa śląskiego. Najbliższym dużym miastem jest Częstochowa jednak dystans 45 km jest raczej barierą dla rynku pracy. Miasto Konieczpol otaczają mniejsze wsie zlokalizowane w 23 sołectwach. W całej gminie mieszka 10,2 tys. osób, z tego w mieście 62%. Powierzchnia gminy wynosi 147 km². Należy ona do obszarów o depopulacyjnych cechach demograficznych (rozdział 1).

Analizując rynek pracy w Konieczpolu należy zaznaczyć, że ma on charakter lokalny i mieści się w klasie wielkościowej MA, a więc jest typem małego rynku na poziomie 2,7 tys. pracujących. W Konieczpolu pracuje zaledwie 1,3% ogółu pracujących w podregionie. Jednak mimo jego lokalności ma on duże znaczenie dla otaczającego obszaru zdominowanego przez jeszcze mniejsze jednostki osadnicze. Jako miasto centralne na tym obszarze wytworzyło wiele zakładów usługowych na rzecz lokalnej i ponadlokalnej społeczności. Znajdują się tu wyspecjalizowane sklepy: odzieżowe, salon mody ślubnej, obuwnicze, z firanami, zabawkami, RTV i AGD, z telefonami komórkowymi, komputerami, rolno-spożywcze, elektromarket, drogeria, z artykułami hydraulicznymi i wodno-kanalizacyjnymi, sklep militarny, z maszynami rolniczymi, z materiałami budowlanymi. Ponadto występuje kilka hurtowni i punktów sprzedaży okien i drzwi.

Peryferyjność położenia jest czynnikiem wpływającym na powstawanie usług rzadkich. Wiele sklepów występujących w Konieczpolu nie miałoby uzasadnienia ekonomicznego w mieście podobnej wielkości położonym bliżej większego lub średniego miasta. Stąd obecność usług tzw. sektora egzogenicznego, świadczonych

dla ludności zamieszkowej. Należą do nich usługi optyczne, okulistyczne, stomatologiczne, fotograficzne, ubezpieczeniowe, zegarmistrzowskie, kosmetyczne, weterynaryjne, pogrzebowe, ksero, pralnia, usługi gastronomiczne (bary, restauracja), szkoły języków obcych, serwisy napraw, czy też usługi świadczone przez tłumacza przysięgłego języka niemieckiego. Ponadlokalne usługi wyższego rzędu znajdujące się w okolicach rynku i przyległych ulic – Partyzantów, Kościelnej, Chrzastkowskiej, Kilińskiego, Pułaskiego, Sienkiewicza, Mickiewicza, Tuwima i Zachodniej generują co najmniej 200 miejsc pracy. Ważnym elementem rynku pracy są także etaty związane z administracją publiczną w urzędzie miasta i gminy, a także w instytucjach powiatowych. Ze względu na znaczne oddalenie Koniecpola od centrum powiatowego istnieje tu kilka instytucji – delegatur zamieszkowych. Są to: Powiatowy Urząd Pracy, Starostwo Powiatowe w Częstochowie. Placówka Zamieszkowa, Pogotowie Ratunkowe, Pogotowie Energetyczne, Powiatowy Zarząd Dróg. Obwód Drogowo-Mostowy, Filia Powiatowego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej, Komenda Policji, Sąd Rejonowy, Biuro Rejonowe Częstochowskiego Związku Spółek Wodnych, Inspektorat PZU, KRUS – Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, Inspektorat ZUS, Ochotniczy Hufiec Pracy, straże pożarne, przychodnie rejonowe (co najmniej 11 przychodni specjalistycznych, pracownia RTG, analityczna). Istnieją także oddziały banków PKO, BS. Koniecpol posiada również sieć szkolnictwa podstawowego, gimnazjalnego, zawodowego oraz jedną szkołę średnią. Wszystkie instytucje to miejsca pracy lokalnej ludności.

Jednak o rozwoju gospodarczym miasta świadczy jego baza ekonomiczna, czyli ta część gospodarki, która zajmuje się produkcją, w tym przypadku zarówno przemysłową, jak i rolną. Przedsiębiorstwa produkcyjne są najważniejsze z uwagi na duży zasięg oddziaływania regionalnego, krajowego i zagranicznego. Mimo znacznych ograniczeń miejsc pracy w przemyśle, w związku z postawieniem w stan upadłości dużego zakładu KZPP SA Koniecpol, znanego producenta płyt wiórowych i pilśniowych, nadal udział tego sektora jest znaczny. Wynika to z obecności na terenie gminy zakładów chemicznych INCO SA – znanego w całej Polsce producenta płynu do mycia naczyń Ludwik. W Koniecpolu znajduje się zakład produkujący opakowania z tworzyw sztucznych do jego produkcji. Jednym z największych zakładów w mieście jest Remko-Pol Koniecpol Sp. z o.o. zajmujący się produkcją i montażem konstrukcji stalowych, budową hal oraz produkcją elementów rurowych ze stali nierdzewnej dla przemysłu spożywczego, chemicznego i farmaceutycznego. Wszystkie duże zakłady w Koniecpolu to zrestrukturyzowane były państwowe zakłady przemysłowe, które przeszły transformację organizacyjno-własnościową. Do ważnych producentów należy także Przedsiębiorstwo Wielobranżowe

„Elektromechanika-Konieczpol” zajmujące się remontem maszyn i urządzeń elektrycznych oraz produkcją styropianu (Konieczpol – broszura informacyjna UMiG).

Małe miasta w Polsce mają z reguły problemy z pozyskaniem dużego inwestora, szczególnie w nowoczesnych technologiach. Ten problem dotyczy również większości małych miast i gmin wiejskich w podregionie częstochowskim. Ma to swoje konsekwencje dla rynku pracy.

Dla gospodarki Konieczpola, obok przemysłu, ważna jest także działalność rolnicza. Należy jednak pamiętać, że zatrudnienie w rolnictwie charakteryzuje się mniejszym wytwarzaniem produktu krajowego brutto w porównaniu z przemysłem czy usługami i z reguły jest mniej dochodowe. W Konieczpolu znaczną rolę w gospodarce odgrywają indywidualne gospodarstwa rolne. Gospodarka rolna obejmuje 1761 gospodarstw na terenie gminy, z tego 679 w mieście i 1082 w okolicznych wsiach. Wiąże się to ze strukturą użytkowania gruntów, w której aż 56% to grunty orne (użytki rolne razem 13227 ha). To przekłada się na strukturę zasiewów zbóż oraz uprawy roślin pastewnych, w tym buraków, ziemniaków i warzyw. Istotną rolę odgrywa także produkcja zwierząt, zwłaszcza bydła (4,2 tys. sztuk), trzody chlewnej (2, 5 tys. sztuk). Rolnictwo i leśnictwo zatrudnia 35% rynku pracy (*www.konieczpol.pl*). Z działalnością rolniczą związane są także takie instytucje jak: Ośrodek Doradztwa Rolniczego – Rejonowy Zespół Doradztwa Rolniczego, Oddział Rejonowy Wojewódzkiego Inspektoratu Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin, Rejonowy Inspektorat Weterynarii, Oddział Rejonowy Wojewódzkiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych, a także Nadleśnictwo.

Tab. 4.1. Liczba pracujących poza rolnictwem w latach 2000–2010 w gminie Konieczpol

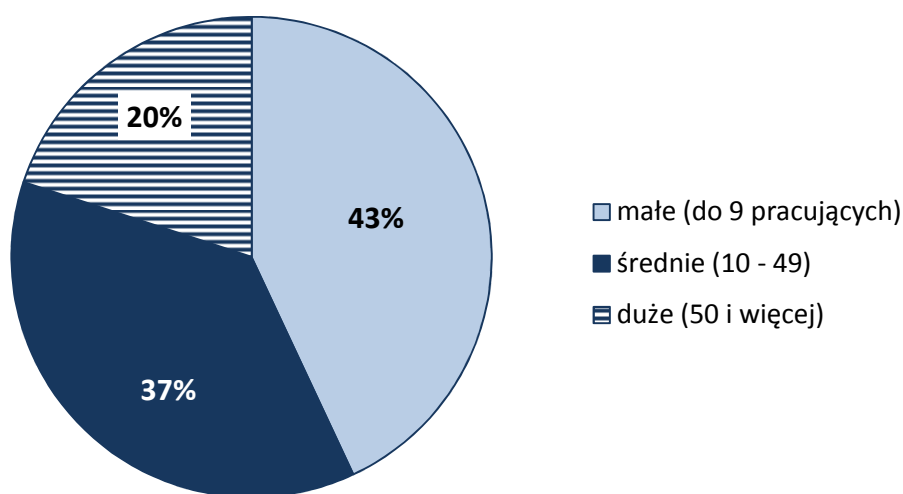
Lata	2000	2001	2002	2003	2004	2005
OGÓŁEM	2 888	2 865	2 706	2 436	2 407	2 448
podmioty do 9 prac.	855	1 131	1 105	1 093	1 058	1 081
10 – 49	699	697	688	645	680	743
50 i więcej	1 334	1 037	913	698	669	624
Lata	2006	2007	2008	2009	2010	2010
OGÓŁEM	2 491	2 493	2 539	2 443	2 486	100%
podmioty do 9 prac.	1 046	1 019	1 016	1 041	1 070	43%
10 – 49	761	765	867	906	920	37%
50 i więcej	684	709	656	496	496	20%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Oczywiście oprócz większych zakładów przemysłowych i rolników indywidualnych w gminie znajdują się małe i średnie podmioty gospodarcze, także z sektora usług. W 2010 r. istniały 626 podmioty, większość swoje siedziby miało w mieście aż 77%. Obecnie w 2010 r. ich liczba nieznacznie wzrosła do 654, stanowią one 93% sektora przedsiębiorstw w gminie.

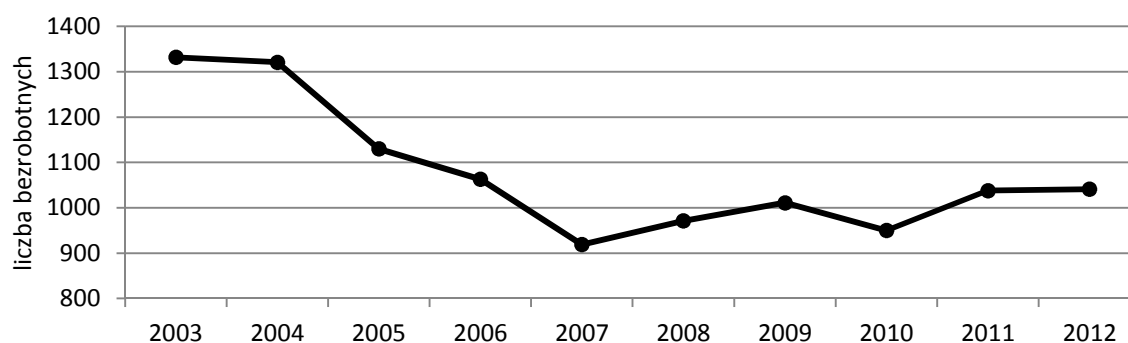
Analiza liczby pracujących w Koniecpolu w ujęciu czasowym wykazuje tendencję malejącą (tab. 4.1, ryc. 4.4). W ciągu 10 lat rynek pracy zmniejszył się o 14%, mimo wzrostu zatrudnienia w małych podmiotach o 25% i 32% w średnich. W 1999 r. pracowało 2701 osób, w tym w podmiotach powyżej 5 pracujących 2060 osób, a poniżej 5 – 641 osób.

W przemyśle w podmiotach powyżej 5 osób było zatrudnionych 1199 osób, największy zakład liczył wówczas około 600 pracowników. Miasto pełniło funkcje przemysłowo-usługowe. W 2000 r. pracowało 2888 osób, podczas gdy w 2010 r. 2486 r. (dane te nie obejmują rolnictwa). Analizując rynek pracy należy zaznaczyć, że w dużych podmiotach powyżej 49 osób pracuje na tym obszarze zaledwie 20%. W stosunku do 2000 r. liczba pracujących zmniejszyła się w nich o 26%. Jak na miasto, które w przeszłości posiadało przemysłowo-usługowy charakter są to bardzo duże ubytki miejsc pracy. W Polsce dla małego miasta duże zakłady przemysłowe w przeszłości stanowiły podstawową bazę ekonomiczną. Obecna struktura zatrudnienia: 32% w rolnictwie, 31% w przemyśle i 37% w usługach (2010 r.) wskazuje, że nastąpiła tu zmiana funkcji. Koniecpol nie jest już miastem przemysłowo – usługowym, ale posiada funkcje mieszane. Mimo tak znaczących zmian w liczbie pracujących, liczba bezrobotnych w latach 2003–2012 zmniejszyła się o 22% (ryc. 4.5).

Ryc. 4.4. Rynek pracy w Koniecpolu według liczby pracujących w podmiotach gospodarczych w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ryc. 4.5. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w okresie 2003–2012 w gminie Koniecpol

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Większych firm (50–250 pracowników) na terenie gminy było niewiele, tylko 3, powyżej 250 osób była 1 ale zakład został postawiony w stan likwidacji. Podmiotów gospodarczych średniej wielkości od 10 do 50 osób było 37 w mieście i 5 na obszarach wiejskich. Dominowały małe podmioty do 9 osób – 580 (tab. 4.2).

Tab. 4.2. Wielkość podmiotów gospodarczych w gminie Koniecpol w 2008 r.

Gmina	Ogółem	do 9 osób	10 do 49	50 do 249	250 do 999	1000 i więcej
Koniecpol ogółem	626	580	42	3	1	–
miasto	484	443	37	3	1	–
wieś	142	137	5	–	–	–
miasto%	77	76	88	100	100	–
wieś %	23	24	12	–	–	–

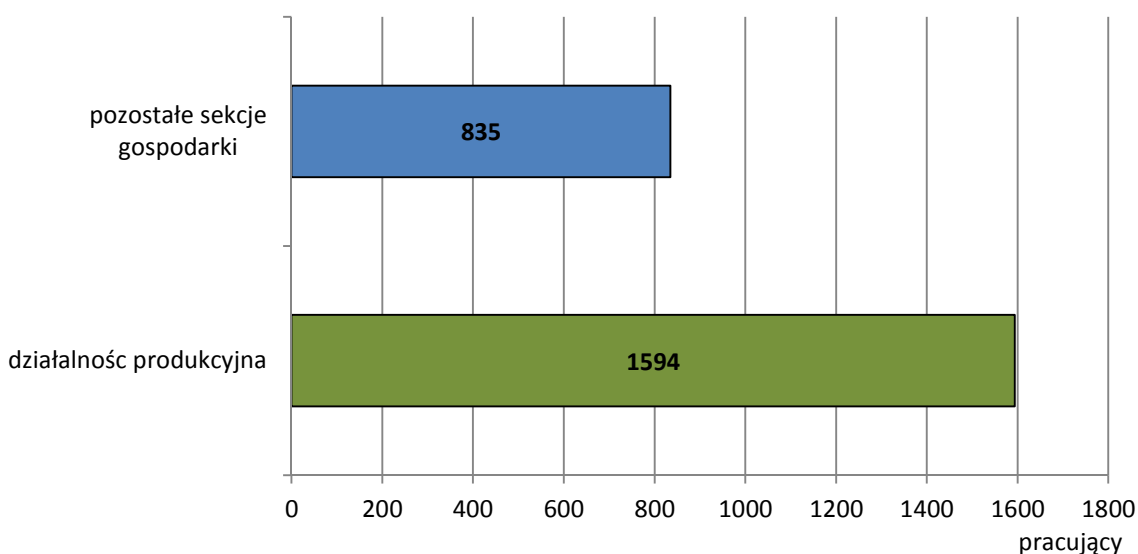
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4.3. PANKI

Panki to gmina wiejska położona w powiecie kłobuckim w północno-zachodniej części podregionu częstochowskiego. Jest ona położona peryferyjnie względem centrum województwa śląskiego. Największe znaczenie dla jej rozwoju mają droga wojewódzka nr 494 w kierunku miasta powiatowego Kłobuck oraz Olesna, a także oddalona o 12 km droga krajowa nr 43 w kierunku Częstochowy. W 2010 r. zamieszkiwało ją 5,1 tys. osób na obszarze 55 km². Chociaż 59% gruntów to użytki rolne, duże znaczenie w rynku pracy odgrywają podmioty gospodarcze produkujące towary na rynek regionalny i krajowy. Określając profil gospodarczy tej gminy należy podkreślić, że należy ona do małych rynków pracy i reprezentuje

podklasę MA z liczbą pracujących 2545 osób. Charakteryzuje się funkcją przemysłowo-usługową. W przemyśle pracuje 57%, w usługach tylko 26% mieszkańców gminy, a w rolnictwie 17%. Istnieje tu nadal około 1000 indywidualnych gospodarstw rolnych o średniej wielkości 4,98 ha (Mazur, 2002). Związek z rolnictwem można także zauważyć poprzez występowanie zakładów rolno-spożywczych – ubojni i masarni, piekarni i ciastkarni, a także Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska.

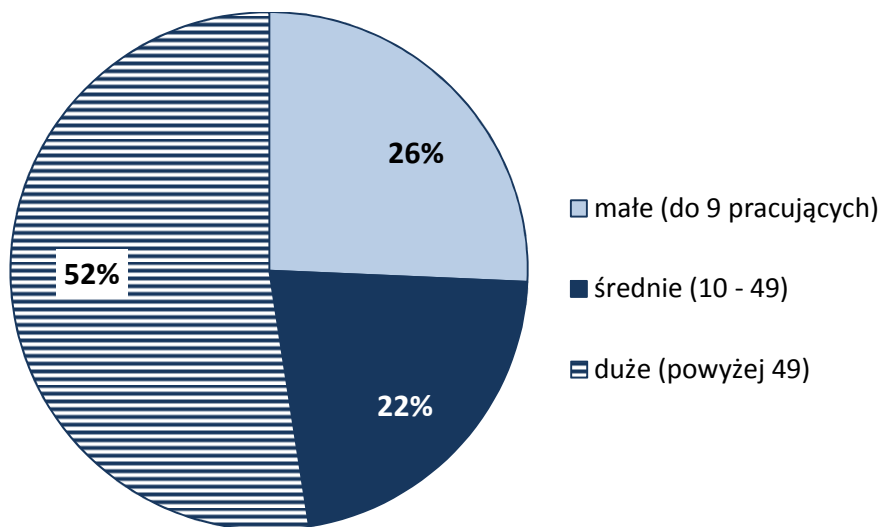
Najważniejszą rolę w gospodarce gminy odgrywa rynek pracy związany z działalnością produkcyjną (ryc. 4.6). Zlokalizowany tu w latach 60. XX wieku państwowy zakład produkcyjny WSK PZL Warszawa II Zakład Złochowice powstał na skutek aktywizacji gospodarczej obszarów słabo zagospodarowanych. Początkowo produkował tylko maski i półmaski przeciwpyłowe dla wojsk ochrony przeciwchemicznej. Na skutek restrukturyzacji gospodarki w latach 90. został on przekształcony w przedsiębiorstwo Maskpol, a obecnie stał się Spółką Akcyjną. Firma Maskpol S.A. produkuje maski i półmaski ochronne, specjalistyczne maski przeciwgazowe, przeciwamoniakowe i przeciwpyłowe, a także wysokiej jakości sprzęt jak np. filtropochłaniacze, hełmy ochronne, urządzenia do likwidacji skażeń, odzież filtracyjną spełniającą standardy NATO. Produkuje także specjalistyczny sprzęt dla wojska i policji, apteczki pierwszej pomocy oraz podzespoły do produkcji pasów bezpieczeństwa, a nawet poduszek powietrznych. Zakład zatrudnia około 400 osób. Pracownicy dojeżdżają również z sąsiednich gmin: Przystajń, Opatów, Kłobuck, Krzepice, Wręczyca Wielka.

Ryc. 4.6. Liczba pracujących poza rolnictwem indywidualnym w gminie Panki w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W gminie Panki znajdują się też inne duże zakłady powyżej 50 osób, co rzutuje na strukturę rynku pracy (ryc. 4.7). Należą do nich fabryka obuwia damskiego Solo Femme (Quattro) zatrudniająca około 200 pracowników, przedsiębiorstwo produkcji słodczy Karmel, wytwórnia koncentratów spożywczych. W Pankach i okolicznych miejscowościach do charakterystycznych działalności należy produkcja różnego typu mebli (kuchenne, pokojowe, biurowe, hotelowe, gastronomiczne, do aptek, medyczne, ogrodowe, tapicerowane, metalowe szafy BHP i regały), które wystawiane są w dużym salonie meblowym Stollido.

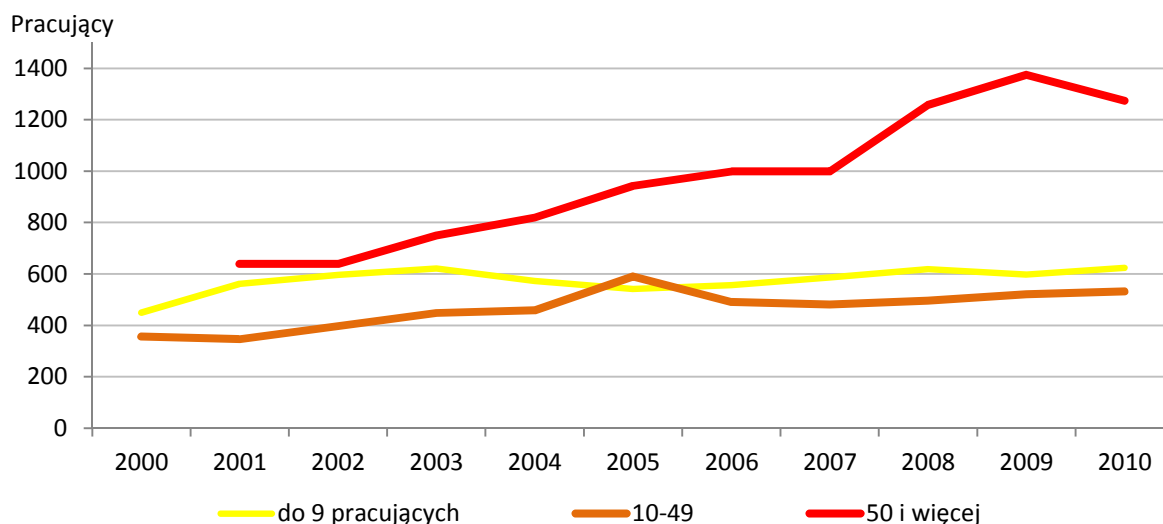

Ryc. 4.7. Pracujący według struktury wielkościowej podmiotów gospodarczych w gminie Panki w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Są też producenci parkietów świadczący usługi stolarskie oraz kooperująca na rzecz rynku meblowego hurtownia płyt i akcesoriów meblowych oraz tkanin dekoracyjnych. W gminie są też podmioty gospodarcze związane z renowacją dzieł sztuki, antyków i ich wyceną, a także wyrabiające przedmioty artystyczne. Z innych branż występują producenci pilarek do drewna, tworzyw sztucznych oraz metali nieżelaznych, wyrobów i prefabrykatów betonowych (krawężniki, palisady, rury, koryta, kostka brukowa), sprzętu ochronnego, odzieży roboczej i mundurowej, rękawic ochronnych, obuwia roboczego. Istnieje także szwalnia zatrudniająca około 30 osób. Ta niezwykle różnorodna struktura działalności gospodarczej sprawia, że zarówno w małych, średnich i dużych firmach produkowane są towary na rynek ponadlokalny. Ma to swoje odzwierciedlenie we wzroście potencjału rynku pracy, który w ciągu 10 lat wzrósł o 72% z 1411 osób w 2000 roku do 2429 w 2010 r. nie uwzględniając sektora rolniczego (ryc. 4.8).

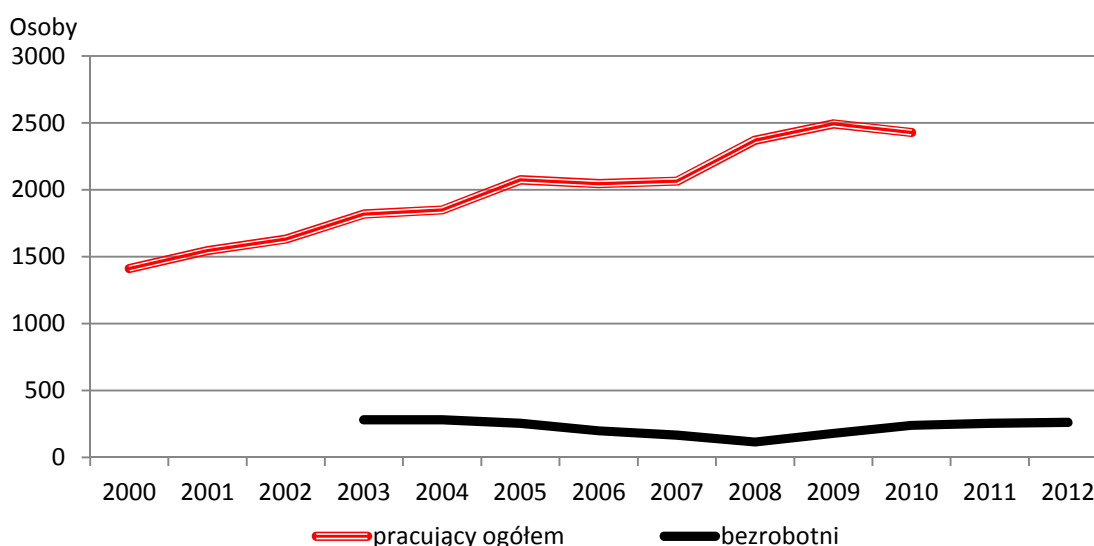

Ryc. 4.8. Struktura pracujących według wielkości przedsiębiorstw w gminie Panki w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina charakteryzuje się też bardzo wysokim i korzystnym udziałem 908 pracujących na 1000 ludności w wieku produkcyjnym. Jest to wskaźnik porównywalny z dobrze rozwiniętymi miastami. Jest on najwyższy w całym podregionie częstochowskim. Rynek pracy dobrze odzwierciedla ryc. 4.9, ukazująca wzrost liczby pracujących przy prawie stałej liczbie bezrobotnych w gminie. Panki to przykład zdywersyfikowanej struktury rynku pracy na obszarach wiejskich.

Ryc. 4.9. Liczba pracujących oraz bezrobotnych w gminie Panki w latach 2010–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

ROZDZIAŁ 5

MODEL RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO ORAZ POTENCJALNE SCENARIUSZE DAJSZYCH PRZEMIAN GOSPODARCZYCH

5.1. UJĘCIE MODELOWE RYNKU PRACY PODREGIONU CZĘSTOCHOWSKIEGO

Na podstawie danych o liczbie pracujących oraz ich dynamice w latach 2000–2010, stworzono model obrazujący wielkość rynków pracy w podregionie częstochowskim. Rozmiary pól oddają rzeczywiste relacje wielkości rynków pracy wyrażonej liczbą pracujących. Zaprezentowano wielkość rynków pracy w układzie powiatów oraz rynku największego w obrębie danego powiatu. Ponadto schematycznie naniesiono rynki największe według rangi, mierzonej liczbą pracujących na 1000 mieszkańców. Schemat wskazuje również gminę, która reprezentuje najwyższą aktywność gospodarczą w podregionie.

Przygotowany model potwierdza „szczupłość” otuliny wokół Częstochowy, potwierdzając absolutną dominację miasta głównego (ryc. 5.1). Słabo wypada powiat myszkowski oraz sam Myszków, gdzie następuje spadek liczby miejsc pracy. Trzeba dodać, że na terenie tego powiatu pojawiają się gminy o wysokiej aktywności gospodarczej takie jak Koziegłowy, gdzie odnotowano przyrost miejsc pracy. Powiat kłobucki wyróżnia się wzrostem liczby pracujących, przy czym sam Kłobuck wykazuje tendencje odwrotne. Pozytywnie wyróżnia się tutaj gmina Panki posiadająca najkorzystniejszą w całym podregionie relację liczby pracujących do liczby ludności. Powiat częstochowski, mimo że odnotował wzrost liczby pracujących – nie posiada na swym terenie lidera gospodarczego. Największym rynkiem pracy jest gmina wiejska Poczesna, wyprzedzając jednostki miejsko-wiejskie takie jak Blachownia i Koniecpol.

Tutejsza gospodarka opiera się na Częstochowie, która wykazuje pozycję dominującą w regionie. Jej rola odnosi się zarówno do pozycji gospodarczej, jak również rangi w systemie osadniczym, odzwierciedlającej się zakresem dostępnych tu usług oraz koncentracji jednostek administracji publicznej. Miasto to posiada najniższą stopę bezrobocia w podregionie, mimo że jest to poziom gorszy od średniej wojewódzkiej czy krajowej. Sytuacja poza Częstochową jest znacznie gorsza, i brak w podregionie faktycznych obszarów rozwoju, które mogłyby doprowadzić do wytworzenia policentrycznego układu. Wyróżnikiem regionu jest wysoki udział

Źródło: opracowanie własne

(Koziegłowy) i powiatowego (powiat częstochowski), przedstawiciele KRUS oraz Pierwszego Urzędu Skarbowego w Częstochowie.

Uczestnicy spotkania uznali, że podregion częstochowski stanowi problemowy rynek pracy. Najważniejszym ośrodkiem jest Częstochowa, która nie posiada stosownego wsparcia ze strony ośrodków powiatowych. Stwierdzono, że szczególnie w części wschodniej problemem jest odległość od większych ośrodków, która podnosi koszty dojazdu i skutkuje małą opłacalnością podejmowania pracy na rynkach pracy podregionu.

Rekomendowano działania oddolne w celu tworzenia miejsc pracy w tej części podregionu. Proponowane sektory powinny być związane z branżą rolno-spożywczą oraz turystyką. Region ten posiadał tradycje w produkcji artykułów rolnych. Niestety po 1990 roku wiele zakładów z tej branży upadło. W wyniku przekształceń nieliczne tylko podmioty kontynuują tę działalność i to w bardzo okrojonej formie. Dramatyczna sytuacja dotyczy Koniecpola i okolic, gdzie zamknięcie fabryki płyt pilśniowych pociągnęło za sobą szereg problemów społecznych, w tym załamanie płynności finansowej gospodarstw domowych związanych z tym zakładem.

Podano też interesujące pozytywne przykłady działalności produkcyjnej, jak wytwarzanie ozdób choinkowych w Koziegłowach. Okazują się, że w niektórych miejscach gdzie gospodarka niedomagała, pojawia się skuteczna inicjatywa oddolnej działalności gospodarczej osób fizycznych. Samorząd terytorialny wskazuje również na próby wspierania tych inicjatyw poprzez działania związane z wizerunkiem i promocją miasta.

Interesującym wnioskiem z dyskusji było wskazanie, że klasztor Jasna Góra nie jest takim istotnym czynnikiem stymulującym gospodarkę jak można by tego oczekiwać. Ruch pielgrzymkowy nie przekłada się na istotnie wyższe wpływy z turystyki pielgrzymkowej, gdyż pielgrzymi zgłaszają niski popyt konsumpcyjny. Ponadto brakuje odpowiedniej bazy noclegowej, dlatego też Częstochowa jest często elementem 1-dniowych wycieczek gości, którzy jako bazę wybierają np. Kraków.

Przed realizacją spotkania, w kontakcie z przedstawicielami samorządu terytorialnego pojawiały się głosy zniechęcenia do udziału w konsultacjach ze względu na mnogość tego typu inicjatyw oraz brak praktycznego ich przełożenia. Samorządowcy sygnalizowali szereg palących problemów, z którymi bardzo trudno się uporać, a równocześnie brak realnego wsparcia ze strony państwa.

Sugestie wzmacniające rynek pracy wskazywały na potrzebę wyselekcjonowania potencjalnych sektorów oferowanych inwestorom. Inwestycje i tworzenie miejsc pracy w gminach najdotkliwiej dotkniętych bezrobociem to jedyne

rozwiązanie dla tego regionu. Sporym ograniczeniem w ramach działań endogenicznych jest szczupłość dostępnego lokalnego kapitału finansowego.

Pozytywnym wydarzeniem gospodarczym dla podregionu będzie budowa autostrady A1. Wymagany będzie ciągły monitoring wpływu budowy autostrady na lokalną gospodarkę przez instytucje rynku pracy a także samorząd terytorialny. Będzie to szansa na aktywizację obszarów położonych w sąsiedztwie planowanej arterii komunikacyjnej.

5.3. POTENCJALNE SCENARIUSZE PRZEMIAN GOSPODARCZYCH PODREGIONU

Przedstawione scenariusze są pewnymi logicznymi wywodami opartymi na szerokim materiale diagnostycznym zaprezentowanym w poprzednich rozdziałach. Należy pamiętać, że otwartość gospodarki rynkowej a także dynamizacja i umiędzynarodowienie procesów gospodarczych, w sposób bezdyskusyjny determinują również kierunki zmian na rynkach lokalnych i regionalnych. Mechanizm konkurencji przekładający się na ceny, przy szybkim przepływie dóbr i towarów, może zmienić istotnie stan w danym podregionie, mimo że na wskazanym obszarze nie zaszły żadne kluczowe przeobrażenia.

Jak do każdej próby przewidywania procesów w przyszłości, należy podchodzić z dużą ostrożnością, a przedstawione wywody należy traktować jako zjawiska prawdopodobne nie zaś pewne. Celem scenariuszy jest próba zwrócenia uwagi na konfigurację pewnych zdarzeń pozytywnych, jak i negatywnych, które mogą wystąpić w regionie, posiłkując się dotychczasowym ich przebiegiem.

Scenariusz negatywny

Aktualny stan rynku pracy podregionu częstochowskiego, jak również dynamika i kierunek zachodzących procesów nie są dobrymi prognostykami. Najwyższa stopa bezrobocia, największe obciążenie bezrobociem a także malejąca liczba miejsc pracy nie stanowi dobrej podstawy dla rozwoju. W efekcie ten rozległy jak na województwo śląskie obszar cechuje i będzie cechować ujemne saldo migracji, skąd ludzie młodzi będą emigrować w poszukiwaniu pracy. W konsekwencji może dojść do pogłębienia już i tak silnie zaburzonej struktury wieku ludność, a podregion stanie się miejscem zamieszkania głównie ludność starszej, której źródłem utrzymania będą transfery w postaci rent i emerytur.

Dodatkowo negatywnym czynnikiem jest peryferyjność położenia, szczególnie wschodnich krańców powiatu częstochowskiego. W oczywisty sposób czas i koszty dojazdów ograniczają możliwości dostępu tutejszej ludności do rynku pracy. Najtrudniejsza sytuacja dotyczy osób o niskich kwalifikacjach, które nie mogą liczyć na wysokie uposażenia.

W przypadku pogłębienia się negatywnych zmian na rynku pracy konsekwencje będą dostrzegalne nie tylko w wymiarze gospodarczym ale również społecznym. Ubytek ludności może prowadzić do realnego wyludniania się regionu, co będzie stanowić dodatkowe utrudnienie w realizacji zadań samorządu terytorialnego z powodu uszczuplenia źródeł dochodów własnych. Dotkliwy brak osób młodych, będących nośnikiem działań innowacyjnych i rozwojowych, będzie ograniczał działania inwestycyjne.

Osobnego podejścia wymaga Częstochowa, która stanowi blisko 2/3 rynku pracy podregionu, i jest drugim miastem w województwie śląskim. Miasto to posiada parametry poniżej średniej wojewódzkiej, choć z racji przewagi potencjału w stosunku do otoczenia dalej będzie utrzymywać swoją pozycję w podregionie. Słaby rozwój Częstochowy jest zarazem efektem odbicia jej słabego zaplecza, co będzie skutkować przede wszystkim ograniczeniem możliwości rozwoju sektora usług. Potwierdza się to również w innych badaniach prowadzonych przez A. Sobalę-Gwosdz (2010). Właściwie wykluczony jest sukces samej Częstochowy bez rozwoju jej zaplecza. Pogłębienie polaryzacji w układzie Częstochowa – podregion, nie będzie pozytywnym zjawiskiem dla całego obszaru.

Oddzielną kwestią jest ryzyko kurczenia się rynku pracy poprzez zwolnienia grupowe, chociażby z powodu redukcji zatrudnienia w ISD Huta Częstochowa. Miasto opiera aktualnie swoją gospodarkę o działalność przemysłu ciężkiego (huty żelaza i szkła, koksownie, przemysł motoryzacyjny, przemysł przetwórczy). Mała liczba dużych zakładów przemysłowych oraz przemysłu w ogóle jest przyczyną szczególnych trudności mężczyzn na rynku pracy. Zachodnia część podregionu reprezentowana przez powiat kłobucki, posiada swoje ograniczenia w postaci najniższych zarobków w województwie.

Problemem ogólnym w podregionie, nieidentyfikowanym w statystyce, może być też poziom bezrobocia ukrytego. Są to osoby pozostające bez pracy, ale będące domownikami gospodarstw rolnych i nie są zarejestrowane jako bezrobotne. Stan taki może ograniczać wyraźnie efektywność rolnictwa, co przekładać się może na niskie dochody ludności. Generalnie towarowości tutejszego rolnictwa jest niska, co ogranicza jego znaczenie gospodarcze. Niewykluczone że tłumaczy to również wyższy odsetek mężczyzn w grupie bezrobotnych. Kobieta zajmująca się domem

i gospodarstwem może nie poszukiwać pracy, natomiast mężczyzna ze względu na niskie dochody z pracy w gospodarstwie stara się aktywnie poszukiwać pracy.

Wysokie bezrobocie a także bardzo niskie zarobki w całym podregionie są czynnikiem ograniczającym popyt lokalny, co jest barierą rozwoju szczególnie sektora usługowego.

Przeprowadzone badania ankietowe wykazują więcej zagrożeń aniżeli pozytywnych wskazań w zakresie podregionu częstochowskiego. Przedsiębiorcy nisko oceniali możliwości dalszego rozwoju, nie wskazując w ogóle opcji dynamicznego rozwoju, a przeszło 5% odpowiedzi wskazywało wręcz na regres. Zdecydowana większość, bo aż 78,9% twierdzi, że widoczne są skutki kryzysu. Jest to najwyższy odsetek wskazań w całym województwie, przewyższający średnią o przeszło 10 punktów procentowych.

Potwierdziły się też opinie o najniższych zarobkach w podregionie. Według wskazań respondentów blisko 95% pracujących zarabia do 2500 zł. Dodatkowo w ostatnim roku tylko 10,5% badanych przedsiębiorstw zwiększyło liczbę miejsc pracy, gdy proces odwrotny deklarowało 15,8% firm. W 2012 roku aż 78% nie planowało zwiększenia liczby zatrudnionych, przy czym pokrywa się to ze wskazaniami dla całego województwa.

Scenariusz pozytywny

Optymistyczna wersja wydarzeń na rynku pracy podregionu częstochowskiego powinna zaczynać się w samej Częstochowie. Uprawnia do tego udział stolicy w całości podregionu. Aktualna tendencja rynku pracy Częstochowy wykazuje ubytek miejsc pracy w sektorze dużych firm. Oczekiwane wyjście gospodarki światowej z kryzysu powinno przełożyć się na wzrost zapotrzebowania na rynkach. Branże reprezentowane w Częstochowie, tj. hutnictwo żelaza, huty szkła czy przemysł motoryzacyjny w tej sytuacji powinny zyskać nowe zamówienia. Niezależnie od tego Częstochowa musi rozwijać się jako rynek usług, a także ośrodek nowoczesnych gałęzi przemysłu. Częstochowa musi stać się nie tylko liderem podregionu wewnętrznie, ale „ambasadorem” podregionu w krajowych i międzynarodowych relacjach gospodarczych. Miasto powinno stać się źródłem innowacji dla podregionu, poprzez wykorzystanie potencjału naukowego. Na jego terenie znajduje się 9 szkół wyższych w tym m.in. Politechnika Częstochowska.

W otoczeniu Częstochowy należy szukać umocnienia pozycji miast. W chwili obecnej miasta powiatowe mają zbyt małe znaczenie na rynku pracy przez co nie stanowią wsparcia i uzupełnienia Częstochowy. Należy wykorzystać pozytywne

przykłady takich jednostek jak – Kozięgłowy czy Żarki. Przedsiębiorczość indywidualna mogłaby się stać istotną lokomotywą rozwoju regionu, przy czym muszą być zapewnione bardziej dostępne źródła finansowania. Być może niektóre szczególnie problematyczne obszary należy wesprzeć odpowiednio dobranymi narzędziami jak chociażby przedsiębiorstwami tzw. ekonomii społecznej. W małych jednostkach nawet relatywnie niewielkie wsparcie może przynieść znaczące efekty.

Podregion częstochowski jest kojarzony z rolnictwem. W rzeczywistości liczba pracujących w rolnictwie jest nawet większa aniżeli wskazują na to oficjalne statystyki. Zapotrzebowanie na żywność, w kontekście chociażby nieodległych rynków zbytu (konurbacja katowicka, aglomeracja krakowska) jest szansą dla tutejszego rolnictwa. Rosnąca świadomość wśród konsumentów daje podstawy do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Z powyższych powodów z rolnictwem można wiązać nadzieje na nowe miejsca pracy.

Innym polem aktywizacji ekonomicznej regionu jest rozwój turystyki oraz agroturystyki. Podregion z pewnością posiada zarówno walory przyrodnicze jak i kulturowo-społeczne dla tego typu działalności. Warto działanie to powiązać z rozwojem coraz bardziej popularnej agroturystyki. Z pewnością tylko nieliczne miejscowości mogą postawić na turystykę jako działalność wiodącą, natomiast wiele gmin może traktować ją jako formę uzupełniającą i komplementarną. Można wskazać bardzo udane implementacje inwestycji turystycznych w regionie jak chociażby zamek w Bobolicach.

Szansą na postęp cywilizacyjny i pozytywny ruch na rynku pracy w podregionie jest planowana budowa autostrady A1. Czynnikiem ten może przyczynić się do wzrostu liczby miejsc pracy w budownictwie, chociaż istotniejsze jest oddziaływanie długofalowe. Obsługa autostrady jak również szanse na rozwój firm logistycznych, ewentualnie innych inwestycji przemysłowych w sąsiedztwie tej arterii komunikacyjnej może być istotnym elementem wzrostu gospodarczego. Sąsiedztwo autostrady pozytywnie powinno odbić się na atrakcyjności inwestycyjnej.

Lepsze skomunikowanie obszaru jest również warunkiem zmniejszenia bezrobocia, szczególnie na wschodnich obszarach peryferyjnych. Często barierą dostępu do rynku pracy Częstochowy czy innych miast jest długi czas podróży i rosnące z nim koszty. Ogranicza to dostęp do pracy szczególnie osobom o niskich kwalifikacjach, które nie mogą liczyć na wysokie uposażenie. Jak już wspomniano wyżej rozwiązaniem byłyby inwestycje lokalne, oparte na zasobach endogenicznych.

Optymistyczną przesłanką wynikającą z badań ankietowych jest najwyższy udział firm, które wykazywały działania inwestycyjne (94,7%). Nakłady w 50%

zostały wykorzystane na zakup maszyn i urządzeń. Działania te mogą poprawić konkurencyjność podmiotów z podregionu, co może w konsekwencji uruchomić zapotrzebowanie na pracę.

Scenariusz neutralny

Prawdopodobieństwo zaistnienia w przyszłości samych zdarzeń negatywnych jak i pozytywnych jest mało prawdopodobne. Najbardziej realny scenariusz z reguły mieści się w paśmie pomiędzy najkorzystniejszymi i najbardziej niekorzystnymi warunkami brzegowymi. Wydaje się, że największy problem dla podregionu częstochowskiego będzie stanowić generowanie miejsc pracy na obszarach peryferyjnych oraz modernizacja struktury zatrudnienia, polegająca na faktycznym przejściu pracujących w rolnictwie do innych sektorów. Dopiero zrealizowanie tych postulatów da podstawy do zwiększenia realnych dochodów ludności, co pozwoli również na rozwój usług skoncentrowanych w Częstochowie. Aglomeracyjny układ będzie działał efektywnie, gdy Częstochowa będzie posiadać zaplecze o odpowiednim potencjale ekonomicznym.

Dywersyfikacja układu sektorowego rynku pracy będzie zadaniem trudnym, gdyż wymagałoby to istotnych nakładów inwestycyjnych. Można jednak mieć nadzieję na wyhamowanie niekorzystnych tendencji znacznego ubytku pracujących w przemyśle, w tym przemyśle samochodowym. Występujące firmy mają charakter globalny a zatem przewidywane ożywienie gospodarcze powinno przełożyć się na zapotrzebowanie rynkowe. Oczekiwane zwiększenie miejsc pracy w przemyśle przetwórczym pozwoliłoby stworzyć stanowiska pracy adresowane do mężczyzn, którzy przeważają wśród bezrobotnych.

Cennym wsparciem dla regionu są lokalne ośrodki wysokiej aktywności gospodarczej. Można oczekiwać, że w efekcie naśladownictwa pojawi się więcej takich ośrodków wzrostu opartych na elementach rzemiosła czy drobnej wytwórczości. Analogiczny wpływ na rynek pracy może mieć turystyka i agroturystyka.

Wysoce prawdopodobne jest również ożywienie lokalnej gospodarki inwestycjami o charakterze ponad regionalnym jakim jest budowa autostrady A1. Droga ta ma szansę stać się osią rozwoju podregionu, co potwierdza również pas wysokiej aktywności gospodarczej występujący w śladzie DK1.

PODSUMOWANIE

Podregion częstochowski obejmuje znaczny obszar województwa śląskiego a mimo to stanowi niewielką część jego potencjału społecznego i gospodarczego. Osiągnięty poziom rozwoju gospodarczego podregionu jest najniższy w województwie a dystans w stosunku do innych podregionów wciąż się pogłębia. Rosną także dysproporcje w obrębie samego podregionu częstochowskiego. Zaznacza się bowiem wyraźna dominacja Częstochowy nad pozostałymi, lokalnymi rynkami pracy. Nielicznym gminom radzącym sobie w gospodarce rynkowej towarzyszą rozległe obszary zagrożeń demograficznych, zapóźnienia infrastrukturalnego i zapaści gospodarczej. Obszar problemowy stanowi zwłaszcza wschodnia części podregionu, gdzie wyludnianiu się i wysokiemu poziomowi starzenia towarzyszy duży udział nieefektywnego rolnictwa, zapóźnienie infrastrukturalne, niska przedsiębiorczość i mała atrakcyjność inwestycyjna oraz wysokie bezrobocie.

Ze znacznym starzeniem ludności i jego skutkami borykać się będzie także Częstochowa. Zwiększy się obciążenie infrastruktury miejskiej a struktura usług będzie się musiała orientować się na starszego odbiorcę. Zmniejszeniu ulegnie natomiast podaż siły roboczej, przez co wymiana starych zasobów pracy na nowe będzie niedostateczna. Starzenie zasobów pracy spowoduje nie tylko słabe zasilanie ilościowe młodą, energiczną ludnością, ale także wpłynie na słaby postęp w zakresie ogólnego poziomu wykształcenia, znajomości i umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami, ograniczy zdolność do innowacji.

Wyraźne spowolnienie gospodarcze w ostatnich kilku latach spowodowane jest przez światowy kryzys gospodarczy. Jednak poprawa koniunktury w europejskiej gospodarce nie gwarantuje rozwoju, bowiem obecna sytuacja podregionu częstochowskiego wynika z pewnych niekorzystnych uwarunkowań (głównie związanych z siecią osadniczą), które niełatwo będzie usunąć. Tym niemniej z pewnością region ten posiada szereg potencjalnych możliwości, które lepiej wykorzystane mogą stanowić ważny element przyszłego rozwoju.

Słabo wykorzystaną szansą jest korzystne położenie podregionu częstochowskiego pomiędzy konurbacją katowicką a aglomeracjami łódzką i krakowską. Istotnym impulsem rozwoju, zwłaszcza dla Częstochowy i zachodniej części podregionu, może się stać budowa odcinka autostrady A1 z Pyrzowic do Łodzi. Autostrada nie tylko odciąży drogę krajową nr 1, ale także zwiększy dostępność komunikacyjną, zarówno do wspomnianych aglomeracji, jak i do

regionów leżących wzdłuż tej autostrady, a także dalej – do Europy północnej, południowej i zachodniej. Jeśli czynnik komunikacyjny przyciągnie inwestorów, to wzdłuż autostrady A1 może powstać korytarz aktywnej działalności gospodarczej.

Północno-wschodnia i wschodnia część podregionu, charakteryzująca się w dużym stopniu rolniczym charakterem, od wielu lat wykazuje najwyższy poziom bezrobocia. Słaba aktywność gospodarcza wynika m.in. ze starości demograficznej oraz z niskiego lokalnego popytu. Niezależnie od tego należy dążyć do podniesienia poziomu aktywności ekonomicznej społeczeństwa w oparciu o zasoby endogeniczne, lepiej wykorzystując walory środowiskowe podregionu. Rozwój przemysłu rolno-spożywczego może bazować na lokalnych płodach rolnych a rozwój turystyki – na walorach krajobrazowych Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Dzięki temu ludność na terenach wiejskich nie musi ograniczać swej działalności do rolnictwa czy gospodarki leśnej – możliwy jest tu rozwój wielofunkcyjny.

Bezrobocie w podregionie częstochowskim jest największe w województwie co jego pochodną deficytu miejsc pracy. Specyfika tego zjawiska wskazuje na relatywnie mniejszy udział osób z niskimi kwalifikacjami przy znacznym udziale bezrobocia długoterminowego. Może to świadczyć o strukturalnych problemach rynku pracy oraz o poważnym niedostosowaniu poziomu umiejętności i wykształcenia do potrzeb rynku pracy. Niezbędnych zmian strukturalnych w gospodarce, polegających na wzroście efektywności w rolnictwie oraz na rozwoju przemysłu i usług nie uda się przeprowadzić bez młodych, dobrze wykształconych zasobów pracy. Koniecznością staje się zatem dostosowanie struktury kształcenia do strategicznych kierunków dalszego rozwoju gospodarczego podregionu.

Ponieważ zasoby pracy charakteryzują się znacznym stopniem starości demograficznej wskazane jest więc odwołanie się do tradycji regionu, zarówno produkcyjnych (produkcja rolno-spożywcza, gospodarka leśna, w tym produkcja wyrobów drewnianych, działalność rzemieślnicza różnego typu), jak i organizacyjnych (tradycje spółdzielczości). Należy zatem ocenić jakimi umiejętnościami dysponuje miejscowa ludność i w oparciu o nie kreować podmioty gospodarcze i miejsca pracy.

Sukces gospodarczy niektórych gmin podregionu (m.in. Koziegłowy, Panki, Poczesna) wskazuje, iż możliwe jest zarówno oddolne, samoistne aktywizowanie się społeczności lokalnych, jak i pobudzanie tej aktywności dzięki zaangażowanej postawie władz samorządowych inicjujących różne projekty, kreujących współpracę między jednostkami, ułatwiających sprawy formalne, a także wskazujących procedury i możliwości skorzystania ze środków UE.

REKOMENDACJE

Powyższe przesłanki wskazują, iż najważniejszymi działaniami umożliwiającymi dalszy rozwój podregionu częstochowskiego, a zwłaszcza jego rynku pracy są:

- dążenie do zmian jakościowych zasobów pracy, zarówno poprzez system kształcenia jak i promowanie inicjatyw prowadzących do integracji społecznej, pielęgnowania tradycji czy pobudzania aktywności gospodarczej (rekomendacje społeczne).
- wyrównywanie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym podregionu częstochowskiego (rekomendacje gospodarcze).

Sugerowane rozwiązania powinny stać się „dobrymi praktykami” wspomagającymi rynek pracy. Nie wykluczamy, że część zalecanych działań jest już podejmowana na poziomie lokalnym.

Rekomendacje społeczne:

1. W celu podniesienia jakości zasobów pracy wskazana jest **poprawa struktury kształcenia zawodowego** poprzez:

- identyfikację kierunków kształcenia o największej nadpodaży siły roboczej i ograniczenie naboru na te kierunki;
- skoncentrowanie procesu dydaktycznego na przygotowaniu do zawodów potrzebnych obecnie lub w niedalekiej przyszłości, co dotyczy zarówno średniego, jak i wyższego szczebla edukacji. Szkoły zawodowe praktyczną naukę zawodu powinny realizować we współpracy z doświadczonymi specjalistami–praktykami, dbając przy tym o nowoczesne wyposażenie warsztatów szkolnych;
- dostępność efektywnie prowadzonych kursów doskonalenia zawodowego mających na celu aktualizację wiedzy, podnoszenie i rozszerzanie kompetencji oraz umiejętności.

2. W celu stworzenia „klimatu społecznego” dla działalności społecznej i gospodarczej potrzebne jest podjęcie (zintensyfikowanie) **działań na rzecz zwiększenia tożsamości lokalnej**, kreowania małych ojczyzn, angażowania osób w różnym wieku w działalność społeczną i kulturalną, którą powinny ogniskować gminne domy kultury, koła gospodyń wiejskich, organizacje młodzieżowe,

stowarzyszenia (jak przykładowo Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Lelowskiej), itd. Pozwoli to na:

- stworzenie zaplecza do rozwoju działalności gospodarczej (turystyka, agroturystyka);
- integrację społeczności lokalnej;
- wypracowanie produktu regionalnego, „marki” regionu.

Na obszarach wiejskich notujących napływ migrantów z miasta wskazana jest ich integracja ze społecznością lokalną. Więż przybyszów z nowym miejscem zamieszkania zwiększy ich zaangażowanie w życie społeczno-gospodarcze wsi czy gminy, w rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych (angażowanie się w realizację wspólnych inwestycji, czy w działalność organizacji społecznych). Być może zachęci to także do inwestowania w działalność gospodarczą (lokowanie firm).

3. Wskazane jest **wspieranie inicjatyw lokalnych i różnych form aktywności społecznej i gospodarczej przez władze samorządowe** a także **promowanie ich przez Starostwa Powiatowe**. Aktywna postawa władz samorządowych powinna przejawiać się w kreowaniu różnych form działalności społecznej i przedsiębiorczości, pobudzaniu współpracy między jednostkami, ułatwianiu spraw formalnych, wskazywaniu procedur i możliwości skorzystania ze środków UE, integrowaniu społeczności lokalnych wokół konkretnych projektów. Aktywizowanie działalności może się odbywać poprzez stosowanie funduszy wsparcia finansowego lub gwarancyjnego, które są niezbędne przede wszystkim na początku prowadzenia działalności. W przypadku ograniczonych możliwości kapitałowych warto zachęcać do łączenia się przyszłych przedsiębiorców w celu zwiększenia ich potencjału.

Samorząd powinien przejąć nie tylko rolę informacyjną, doradczą i promocyjną w odniesieniu do działalności oddolnej, lecz również prowadzić kampanię promocyjną na zewnątrz (promocja inwestycyjna w oparciu o niską rentę gruntową czy względnie taną siłę roboczą).

Promowaniu dobrych praktyk służyć może stworzenie przez Powiatowe Urzędy Pracy wspólnej strony internetowej stanowiącej **regionalną platformę wymiany doświadczeń** w zakresie prowadzenia działalności społecznej czy gospodarczej, a także umożliwiającej współpracę gmin, firm czy instytucji. Platforma ta umożliwi dzielenie się doświadczeniami gminom i podmiotom gospodarczym, które odniosły sukces, w jaki sposób z powodzeniem prowadzi taką działalność oraz ułatwi poszukiwanie partnerów do współpracy.

Rekomendacje gospodarcze:

1. **Zdecydowana modernizacja rolnictwa oraz specjalizacja jego produkcji** pozwoli na podniesienie stopnia jego towarowości a przez to na wyższą dochodowość. Podregion częstochowski, a zwłaszcza jego część wschodnia, powinny być aprowizacyjnym zapleczem konurbacji katowickiej, wkraczać na rynek Krakowa czy Łodzi, a nawet produkować na eksport. Postulat ten może zostać zrealizowany poprzez:

- specjalizację produkcji rolnej bazującej na tradycji upraw warzyw (zwłaszcza w części wschodniej części podregionu częstochowskiego), jak też na większym nastawieniu na produkcję zwierzęcą. Słabe warunki glebowe predysponują przeznaczanie użytków rolnych na pastwiska oraz pod uprawę roślin pastewnych. Należy wspierać liderów, którzy podejmą nowoczesne sposoby gospodarowania, by poprzez naśladownictwo zachęcać innych do podejmowania zmian w kierunku intensyfikacji działalności rolnej oraz większego urynkowania rolnictwa podregionu.
- upowszechnianie różnych form działalności gospodarczej: firm rodzinnych, spółek, kooperatyw, spółdzielni (spółdzielczość ma duże tradycje na tym obszarze). Niezbędny jest przy tym rozwój doradztwa prawnego, organizacyjnego, finansowego i rolniczego w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej.

2. W podregionie częstochowskim możliwy jest **wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich** polegający na uzupełnianiu funkcji rolniczej rozwojem innych funkcji, które nie kolidują z rolnictwem (nie mają negatywnego wpływu na środowisko naturalne):

- rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego opierającego się na ciągu produkcji od surowca (płodu rolnego) do wyrobu gotowego (artykułu spożywczego);
- rozwój gospodarki leśnej i przemysłu drzewnego (przetwórstwo runa leśnego, przetwórstwo drewna, m.in. produkcja elementów budowlanych, sklejek, materiałów ociepleniowych, galanterii drewnianej);
- pobudzanie aktywności gospodarczej na bazie tradycji działalności rzemieślniczo-produkcyjnej, przemysłu metalowego i in., zwłaszcza w gminach południowej i zachodniej części podregionu częstochowskiego;
- rozwoju usług turystycznych, w tym różnych form turystyki kwalifikowanej (turystyka wspinaczkowa, kolarstwo górskie) w gminach o dużej atrakcyjności krajobrazowej, zaś w gminach o nieco mniejszych walorach – rozwój agroturystyki z szeroką ofertą produktu turystycznego. Służyć temu powinien rozwój

zagospodarowania turystycznego (bazy noclegowej i gastronomicznej, szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych, ścieżek rowerowych) oraz dbałość o rozwój zaplecza turystycznego w postaci imprez kulturalnych łączących tradycję i nowoczesność (np. organizowanie festynów folklorystycznych, działalność ludowych zespołów pieśni i tańca, promocja produktu regionalnego);

- pobudzanie wymiany handlowej poprzez np. organizowanie giełd rolniczych;
- wspieranie przez samorządy działań zmierzających do większego zróżnicowania struktury gospodarczej.

3. Warunkiem koniecznym do realizacji powyższych postulatów jest zdecydowana **poprawa dostępności komunikacyjnej, zwłaszcza wschodniej części podregionu częstochowskiego**, poprzez podniesienie jakości infrastruktury drogowej (dróg gminnych i powiatowych). Ułatwi ona nie tylko dojazdy do pracy mieszkańcom tej części podregionu do innych rynków pracy, ale przede wszystkim umożliwi dojazd potencjalnym inwestorom i turystom. Budowa trasy A1 biegnącej przez środkową część podregionu, przy zaniedbaniu komunikacyjnym części wschodniej, pogłębi jeszcze istniejące dysproporcje w rozwoju tych obszarów.

4. **Wzmacnianie lokalnych ośrodków wzrostu** poprzez pobudzanie rozwoju rynków pracy mniejszych miast złagodzi dysproporcje w rozwoju gospodarczym podregionu oraz wielkości poszczególnych rynków pracy. Częstochowa wciąż będzie liderem dla pozostałych obszarów podregionu lecz powinna ona stymulować rozwój lokalnych rynków pracy, przenosząc na zaplecze nie tylko część swojej ludności, ale i część działalności społeczno-gospodarczej. Ważne, by rozwój przestrzenny podregionu zmierzał bardziej w kierunku modelu policentrycznego, w którym Częstochowa pełnić będzie głównie funkcje wyższego rzędu a pozostałe miasta podregionu będą dążyć do osiągnięcia określonej specjalizacji funkcjonalnej (funkcja handlowa, produkcyjna, specjalizacja w zakresie usług zdrowotnych itp.). W miastach tych możliwy jest bowiem rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego, działalności produkcyjnej czy chociażby rzemieślniczej różnego rodzaju, rozwój firm handlowych posługujących się nowoczesnymi środkami dystrybucji (m.in. e-handel), firm internetowych, niektórych rodzajów usług zdrowotnych. Działania zmierzające do większego zróżnicowania struktury gospodarczej powinny być wspierane przez samorządy.

5. Wobec rosnącej liczby ludności starszej (zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich) niezbędne staje się **dostosowanie usług do potrzeb tej ludności** poprzez rozszerzanie oferty usługowej. Dotyczy to zwłaszcza placówek ochrony zdrowia, ośrodków rehabilitacyjnych oraz poprawiających kondycję, placówek opiekuńczych, firm sprzątających, placówek kulturalnych i edukacyjnych. Wobec wysokiego poziomu starzenia się ludności w całym województwie śląskim należy rozważyć budowę domów spokojnej starości. Placówki te także generują miejsca pracy.

6. **Stworzenie wzdłuż budowanej trasy A1**, zarówno w pobliżu Częstochowy, jak i przy węzłach i zjazdach autostradowych, **stref aktywności gospodarczej atrakcyjnych dla dużych podmiotów gospodarczych** pozwoli wzmocnić i zdywersyfikować bazę ekonomiczną miasta oraz gmin położonych przy trasie.

7. Wskazane jest nawiązania **ściślejszej współpracy miasta Częstochowa z Klasztorem na Jasnej Górze** w celu wzmocnienia **obopólnych** korzyści z turystyki pielgrzymkowej. Pozwoli to na rozwój usług związanych z obsługą pielgrzymów (baza noclegowa i gastronomiczna, handel, rozwiązania komunikacyjne itd.), a tym samym na zwiększenie liczby miejsc pracy.

LITERATURA I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze województwa śląskiego*, 2012, Analizy RCAS, z. 1/2012, Wydział PSiP, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.
- Bański J., 2005, Sukces gospodarczy na obszarach wiejskich, [w:] B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu na polskiej wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 8, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, Bernardinum, s. 9-20.
- Bański J., 2008, Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego – koncepcja i diagnoza, *Studia Obszarów Wiejskich*, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa.
- Duś E., 2006, Tendencje rozwoju rolnictwa i działalności małych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich region śląskiego, [w:] B. Głębocki (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Wyd. Bogucki, Poznań, s. 87-101.
- Duś E., 2008, Rolnictwo, [w:] Tkocz M. (red.), *Województwo śląskie. Zarys geograficzno-ekonomiczny*, Wydział Nauk o Ziemi Uniw. Śląskiego, Sosnowiec, s. 46-67.
- Duś E., 2009, Funkcje obszarów wiejskich województwa śląskiego, *Geographia. Studia et Dissertationes*, t. 3, s. 81-103.
- Doi K., 1957, The industrial structure of Japanese prefectures, [w:] *Proceedings of the IGU Regional Conference in Japan 1957*, s. 310-316.
- Góra M., Sztanderska U., 2006, *Wprowadzenie do analizy lokalnego rynku pracy*, MIPIS, Arte, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowiecki B., Dziemianowicz W., Roszkowski W., Zarycki T., 1998, Dynamika i czynniki sukcesu lokalnego w Polsce, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 25, s. 81-151.
- Gwosdz K., 2012, Baza ekonomiczna i specjalizacja funkcjonalna miast konurbacji katowickiej po dwu dekadach transformacji, *Acta Geographica Silesiana*, nr 11, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec, Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, Będzin, s. 15-29.
- Kłosowski F., Runge J., 2010, Migracje ludności w miastach województwa śląskiego w latach 1977-2006, *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, t. 1 (red. W. Świątkiewicz), Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 83-92.
- Kobiety na rynku pracy w województwie śląskim*, 2012, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Obserwatorium Rynku Pracy, Katowice.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, Warszawa.
- Konecka-Szydlowska B., Szmytkie R., Zuzńska-Żyśko E., 2010, Role of services in the economies of small towns of Silesia region and Wielkopolskie voivodship, *Bulletin of Geography, Socio-economic Series*, Toruń, No 14, s. 51-62.

- Mazur J., 2002, *Przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich na przykładzie gminy Panki*, Praca magisterska, Katedra Geografii Ekonomicznej, WNoZ, UŚ, Sosnowiec, ss. 82.
- Nasiłowski M., 1996, *System rynkowy*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa.
- Nowicki M., (red.) 2011, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Fundacja Konrada Adenauera, Gdańsk
- Powszechny Spis Rolny 2010*, GUS Warszawa
- Raport z wyników w województwie śląskim NSP Ludności i Mieszkań 2011, 2012*, GUS Katowice.
- Rosset E., 1962, *Perspektywy demograficzne Polski*, PWE, Warszawa.
- Runge A., 2003, *Proces starzenia się ludności miast województwa śląskiego*, [w:] E. Bednarska, Cz. Domański (red.), *Przemiany społeczno-ekonomiczne w okresie transformacji – diagnoza i próba oceny*, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Łodzi, Instytut Ekonometrii i Statystyki UŁ, Łódź, s. 37-54.
- Runge A., 2010, *Procesy i struktury ludnościowe w województwie śląskim*, [w:] J. Runge, I. Żurek (red.), *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988-2008*, WUS, Katowice, s. 33-82.
- Runge A., *Demograficzno-społeczne uwarunkowania rynku pracy w regionie częstochowskim* [w:] P. Ucieklak-Jeż, E. Książek (red.), *Pragmata Tes Oikonomias, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, w druku.*
- Runge J., 1996a, *Przemiany demograficzno-społeczne w woj. częstochowskim*, *Wiadomości Statystyczne* nr 11, GUS Warszawa, s. 70-80.
- Runge J., 1996b, *Struktura rynku pracy regionu tradycyjnego i jego otoczenia na przykładzie województwa katowickiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Runge J., 2006, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, WUS, Katowice
- Runge J., 2010, *Rynek pracy województwa śląskiego*, [w:] J. Runge, I. Żurek (red.), *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988-2008*, WUS, Katowice, s. 111-165.
- Runge J., Kłosowski F., 2011, *Changes in population and economy in śląskie voivodship in the context of the suburbanization process*, *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series* No. 16/2011, s. 89-106.
- Sitek S., 2010a, *Stykowość obszarów i jej wpływ na przebieg procesów społeczno-ekonomicznych na przykładzie południowej części województwa śląskiego*, Wyd. Uniw. Śląskiego, Katowice.
- Sitek A., 2010b, *Warunki i poziom życia mieszkańców województwa śląskiego. Problemy społeczne - zamożność i niedostatek mieszkańców* [w:] J. Runge, I. Żurek (red.), *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988-2008*, WUS, Katowice, s. 169-181.

- Sobala-Gwosdz A. (red.), 2010, Badanie trendów rozwojowych w województwie śląskim poprzez wyznaczanie ośrodków wzrostu i obszarów stagnacji, STRADA Consulting Piotr Kurowski, Bielsko-Biała.
- Syrek M., 1976, Przemysł regionu katowickiego 1945-1974, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Szkolnictwo zawodowe i techniczne w Polsce. Diagnoza i propozycje rozwiązań programowych*, 2012, Raport Fundacji Republikańskiej, Chłudziński M., Brosz K., Bosak K., Warszawa.
- Śleszyński P., 2003, Rozkład przestrzenny działalności gospodarczej w aglomeracji warszawskiej, *Przegląd Geograficzny*, T. 75, z. 3, s.403-432
- Zuzańska-Żyśko E., 2002a, Demographic potential of small towns of Silesian province in the last decade of 20th century, *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, nr 1, UMK, Toruń, s. 159-166.
- Zuzańska-Żyśko E., 2002b, Postfordowski model organizacji gospodarki małych miast województwa śląskiego, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne formy osadnictwa miejskiego i ich przemiany*, XV Konwersatorium wiedzy o mieście, Wydawnictwo UŁ, Łódź, s. 219-228.
- Zuzańska-Żyśko E., 2005a, Rural subsidiary region versus types of specialisation of small towns, exemplified by the Silesian region, [w:] E. Pałka (red.) *Alternative Sources of Farms Income*, Institute of Geography J. Kochanowski, Kielce, s. 93-99.
- Zuzańska-Żyśko E., 2005b, Rola małych podmiotów gospodarczych w kształtowaniu struktury funkcjonalnej małych miast w regionie śląskim, [w:] K. Heffner (red.), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, AE, Katowice, s. 135-148.
- Zuzańska-Żyśko E., 2005c, Funkcje małych miast na przykładzie gmin miejsko-wiejskich w województwie śląskim, [w:] E. Pałka (red.), *Funkcje obszarów wiejskich*, Wyd. Akademia Świętokrzyska, Kielce, s. 287-294.
- Zuzańska-Żyśko E., 2006, *Małe miasta w okresie transformacji. Studium w regionie śląskim*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice.
- Zuzańska-Żyśko E., 2013, Kozięgłowy – miasto sukcesu gospodarczego, *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe, Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice*, nr 144, s. 109-121.

Ustawy

Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r., poz. 637).

Źródła internetowe

www.konieczpol.pl

www.stat.gov.pl

www.wup-katowice.pl

www.zus.pl

SPIS RYCIN I TABEL

SPIS RYCIN

- Ryc. 1.1. Gęstość zaludnienia w gminach podregionu częstochowskiego w 2012 r.
- Ryc. 1.2. Dynamika zaludnienia w gminach podregionu częstochowskiego w latach 1999–2012
- Ryc. 1.3. Napływ migracyjny ogółem do podregionu w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.4. Krzywe częstości rozkładu napływu osób w wieku produkcyjnym do podregionu częstochowskiego w 2011 r.
- Ryc. 1.5. Powiaty z których nastąpił napływ migracyjny osób w wieku produkcyjnym spoza woj. śląskiego do podregionu częstochowskiego w 2011 r.
- Ryc. 1.6. Odpływ migracyjny ogółem z podregionu w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.7. Krzywe częstości rozkładu odpływu osób w wieku produkcyjnym z podregionu częstochowskiego w 2011 r.
- Ryc. 1.8. Powiaty do których nastąpił odpływ migracyjny osób w wieku produkcyjnym z podregionu częstochowskiego w 2011 r.
- Ryc. 1.9. Saldo migracji ogółem w podregionie w latach 1999–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.10. Napływ migracyjny z miast do podregionu w latach 2000–2011 w na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.11. Napływ migracyjny ze wsi do podregionu w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.12. Odpływ migracyjny do miast w podregionie częstochowskim w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.13. Odpływ migracyjny na wieś w podregionie częstochowskim w latach 2000–2011 na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.14. Napływ do gmin podregionu częstochowskiego w 2011 roku na 1000 mieszkańców
- Ryc. 1.15. Odpływ migracyjny z gmin podregionu częstochowskiego w 2011 r. na 1000 mieszkańców

- Ryc. 1.16. Struktura wykształcenia osób napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.
- Ryc. 1.17. Struktura wykształcenia kobiet napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.
- Ryc. 1.18. Struktura wykształcenia mężczyzn napływających i wyjeżdżających z podregionu częstochowskiego w 2005 r.
- Ryc. 1.19. Poziom feminizacji w podregionie częstochowskim w 2012 r.
- Ryc. 1.20. Poziom starości demograficznej w gminach podregionu częstochowskiego w 1988 i 2012 r.
- Ryc. 1.21. Struktura wieku ludności w powiatach podregionu częstochowskiego w latach 2002 i 2012 oraz prognoza na 2015 rok
- Ryc. 1.22. Struktura bezrobotnych według poziomu wykształcenia w podregionie częstochowskim w 2012 r.
- Ryc. 2.1. Podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 10 000 mieszkańców w 2010 r.
- Ryc. 2.2. Struktura podmiotów gospodarczych w podregionie częstochowskim w 2002 r. i 2009 r. wg sekcji PKD 2004
- Ryc. 2.3. Pracujący na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2010 r.
- Ryc. 2.4. Struktura pracujących w podregionie częstochowskim w 2002 i 2010 r.
- Ryc. 2.5. Struktura pracujących w wybranych gminach wiejskich podregionu częstochowskiego w 2010 r.
- Ryc. 2.6. Struktura pracujących w miastach i gminach miejsko-wiejskich podregionu częstochowskiego w 2010 r.
- Ryc. 2.7. Struktura usług w podregionie częstochowskim według klasyfikacji PKD 2007 w 2010 r.
- Ryc. 2.8. Stopa bezrobocia rejestrowanego w woj. śląskim w 2004 i 2012 r.
- Ryc. 2.9. Wartość produkcji sprzedanej przemysłu na jednego mieszkańca w podregionie częstochowskim i województwie śląskim w latach 2005–2010
- Ryc. 2.10. Wartość sprzedana przemysłu na jednego mieszkańca dla powiatów podregionu częstochowskiego w 2010 r.
- Ryc. 2.11. PKB na 1 mieszkańca w podregionie częstochowskim i w woj. śląskim w latach 2000–2010
- Ryc. 2.12. Wartość dodana brutto według rodzajów działalności w woj. śląskim i podregionie częstochowskim w 2000 i 2010 r.
- Ryc. 2.13. Przebieg autostrady A1 w województwie śląskim w 2013 r.
- Ryc. 3.1. Struktura rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 r.

- Ryc. 3.2. Rynki pracy w podregionie częstochowskim według pracujących w 2010 r.
- Ryc. 3.3. Klasy wielkościowe lokalnych rynków pracy na podstawie pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.
- Ryc. 3.4. Klasyfikacja lokalnych rynków pracy na podstawie liczby pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.
- Ryc. 3.5. Liczba pracujących w podregionie częstochowskim w 2010 r.
- Ryc. 3.6. Struktura pracujących według powiatów w 2010 r. w podregionie częstochowskim
- Ryc. 3.7. Liczba osób przyjeżdżających do pracy przypadająca na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy wg gmin w podregionie częstochowskim w 2006 r.
- Ryc. 3.8. Kierunki i natężenie powiązań w zakresie dojazdów do pracy powyżej 250 osób w 2010 r.
- Ryc. 3.9. Liczba pracujących według wielkości podmiotu w podregionie częstochowskim w latach 2000–2010
- Ryc. 3.10. Liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców w świetle wysokości podatku PIT na 1 mieszkańca oraz poziomu dochodów gminy w 2011 r.
- Ryc. 3.11. Klasyfikacja gmin w zakresie procesów migracji oraz struktur wieku ludności w 2011 r.
- Ryc. 3.12. Zmiany stopy bezrobocia w powiatach podregionu częstochowskiego w latach 2004–2012 na tle województwa śląskiego i Polski
- Ryc. 3.13. Specyfika struktur bezrobocia w układzie gmin podregionu częstochowskiego
- Ryc. 4.1. Rynek pracy w Koziegłowach według liczby pracujących w podmiotach gospodarczych w 2010 r.
- Ryc. 4.2. Rozproszenie działalności gospodarczej w gminie Koziegłowy w 2010 r.
- Ryc. 4.3. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w gminie Koziegłowy w okresie 2003–2012
- Ryc. 4.4. Rynek pracy w Koniecpolu według liczby pracujących w podmiotach gospodarczych w 2010 r.
- Ryc. 4.5. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w okresie 2003–2012 w gminie Koniecpol
- Ryc. 4.6. Liczba pracujących poza rolnictwem indywidualnym w gminie Panki w 2010 r.

- Ryc. 4.7. Pracujący według struktury wielkościowej podmiotów gospodarczych w gminie Panki w 2010 r.
- Ryc. 4.8. Struktura pracujących według wielkości przedsiębiorstw w gminie Panki w latach 2000–2010
- Ryc. 4.9. Liczba pracujących oraz bezrobotnych w gminie Panki w latach 2010–2012
- Ryc. 5.1. Model przestrzenny rynku pracy podregionu częstochowskiego

SPIS TABEL

- Tab. 1.1. Rozmieszczenie ludności w podregionie częstochowskim w latach 1999 i 2012
- Tab. 1.2. Dynamika zaludnienia w podregionie częstochowskim w latach 1999–2012
- Tab. 1.3. Dominujące kierunki napływu do podregionu częstochowskiego z woj. śląskiego osób w wieku produkcyjnym wyznaczone metodą K. Doi (1957) w %
- Tab. 1.4. Wewnętrzne dominujące kierunki odpływu z podregionu częstochowskiego osób w wieku produkcyjnym wyznaczone metodą K. Doi (1957) w %
- Tab. 1.5. Struktura płci ludności w wieku produkcyjnym w podregionie częstochowskim w 2012 roku
- Tab. 1.6. Udział ludności w wieku 60 i więcej lat w ogólnej liczbie ludności
- Tab. 1.7. Obciążenie ekonomiczne w podregionie częstochowskim w latach 1988–2020 (stan i prognoza)
- Tab. 1.8. Miasta i gminy wiejskie o największym obciążeniu nieprodukcyjnymi grupami wieku w stosunku do grupy produkcyjnej w 2012 r.
- Tab. 1.9. Struktura wieku ludności w podregionie częstochowskim w latach 1988–2012
- Tab. 1.10. Prognoza demograficzna dla powiatów podregionu częstochowskiego na lata 2015 i 2020
- Tab. 1.11. Aktualne i prognozowane zasoby pracy w podregionie częstochowskim w latach 2002–2020
- Tab. 1.12. Poziom bezrobocia w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)
- Tab. 1.13. Bezrobocie kobiet w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)
- Tab. 1.14. Bezrobotne kobiety w szczególnej sytuacji życiowej w 2012 r.
- Tab. 1.15. Bezrobotni w wieku poniżej 25 lat w latach 2004–2012 w podregionie częstochowskim (dane na koniec roku)
- Tab. 1.16. Bezrobotni bez stażu pracy w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)
- Tab. 1.17. Bezrobocie długotrwale w podregionie częstochowskim w latach 2004–2012 (dane na koniec roku)

- Tab. 2.1. Przedsiębiorstwa podregionu częstochowskiego sklasyfikowane wśród 500 największych polskich przedsiębiorstw w 2011 r. według Rzeczypospolitej
- Tab. 2.2. Pracujący w samorządzie terytorialnym wybranych gmin podregionu częstochowskiego w 2012 r.
- Tab. 2.3. Ogólna charakterystyka inwestycji podstrefy sosnowiecko-dąbrowskiej KSSE w podregionie częstochowskim w 2012 r.
- Tab. 2.4. Klasyfikacja gmin ze względu na dynamikę zmian w zakresie pracujących i podmiotów gospodarczych podregionu częstochowskiego w latach 2002–2010
- Tab. 3.1. Wielkość rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 r.
- Tab. 3.2. Duże i bardzo duże przedsiębiorstwa w podregionie częstochowskim w 2008 r.
- Tab. 3.3. Wielkość rynku pracy w podregionie częstochowskim w 2010 roku
- Tab. 3.4. Rynek pracy w podregionie częstochowskim według powiatów w 2010 r.
- Tab. 3.5. Podział gmin podregionu częstochowskiego według średniorocznego tempa zmian liczby pracujących oraz sumy wahań w latach 2000–2010
- Tab. 3.6. Specyfika bezrobocia w gminach podregionu częstochowskiego
- Tab. 3.7. Prognoza liczby bezrobotnych w powiatach subregionu częstochowskiego
- Tab. 4.1. Liczba pracujących poza rolnictwem w latach 2000–2010 w gminie Koniecpol
- Tab. 4.2. Wielkość podmiotów gospodarczych w gminie Koniecpol w 2008 r.

INFORMACJA O AUTORACH

Dr hab. Franciszek KŁOSOWSKI

e-mail: franciszek.klosowski@us.edu.pl

Katedra Geografii Ekonomicznej
Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Geograf, pracownik naukowo-dydaktyczny, autor ok. 90 prac naukowych. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie na problematyce geografii usług oraz gospodarce przestrzennej.

Dr Sławomir PYTEL

e-mail: slawomir.pytel@us.edu.pl

Katedra Geografii Regionalnej i Turyzmu
Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Geograf, pracownik naukowo-dydaktyczny, autor ok. 50 prac naukowych. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie na problematyce migracji oraz ruchu turystycznym.

Dr Anna RUNGE

e-mail: anna.runge@us.edu.pl

Katedra Geografii Ekonomicznej
Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Geograf, pracownik naukowo-dydaktyczny, autorka ok. 40 prac naukowych. Zainteresowania badawcze dotyczą geografii osadnictwa, problematyki ludnościowej, w tym m.in. rynku pracy.

Dr Sławomir SITEK

e-mail: slawomir.sitek@us.edu.pl

Katedra Geografii Ekonomicznej
Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Geograf i ekonomista, pracownik naukowo-dydaktyczny, autor ok. 40 prac naukowych. Zainteresowania badawcze obejmują m.in. rozwój lokalny i regionalny, rynek pracy i gospodarkę przestrzenną.

Dr Elżbieta ZUZAŃSKA-ŻYŚKO

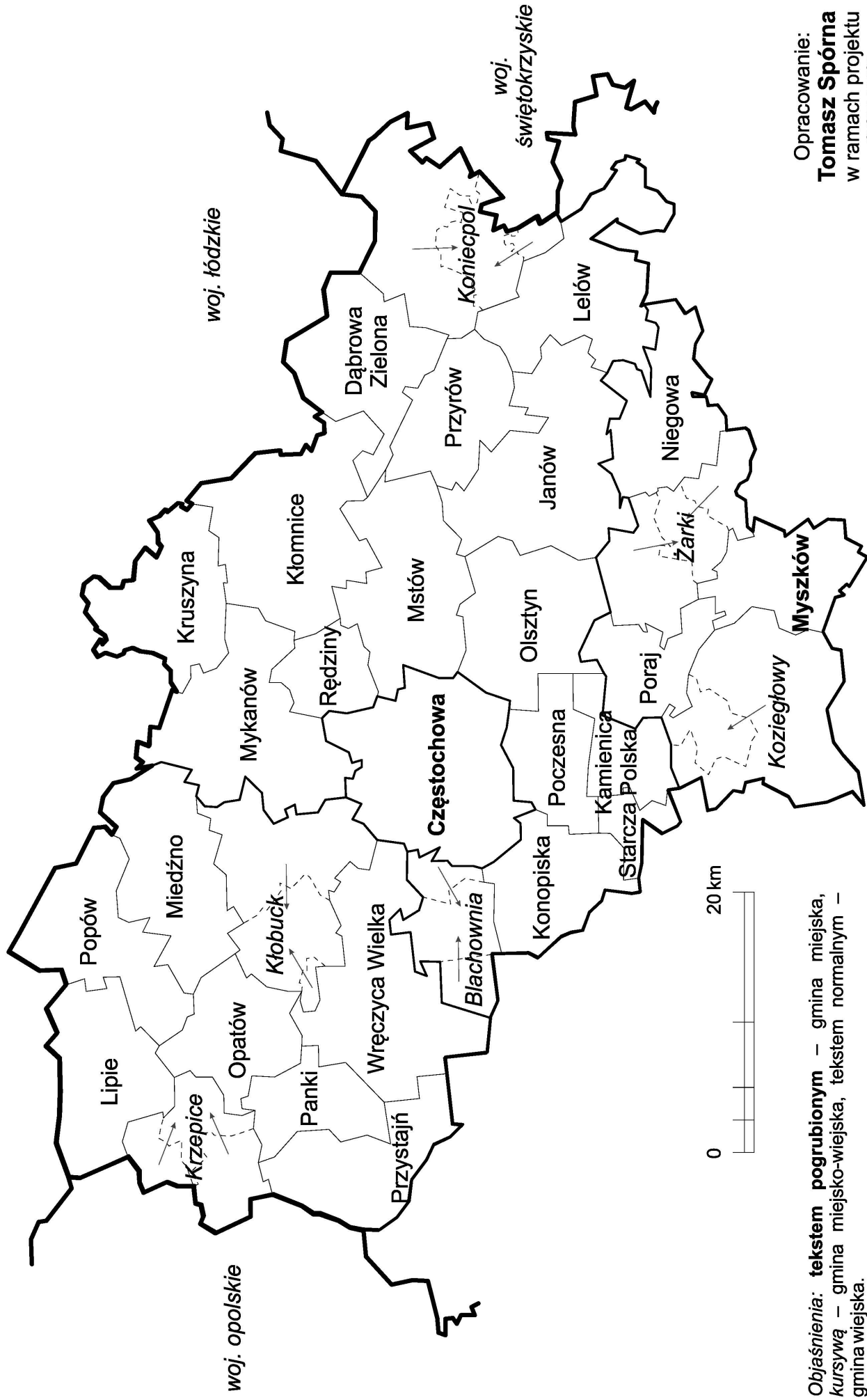
e-mail: elzbieta.zuzanska-zysko@us.edu.pl

Katedra Geografii Ekonomicznej
Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Geograf, pracownik naukowo-dydaktyczny, autorka ok. 50 prac naukowych. Zainteresowania badawcze obejmują problematykę małych miast, obszarów metropolitalnych oraz rynku pracy.

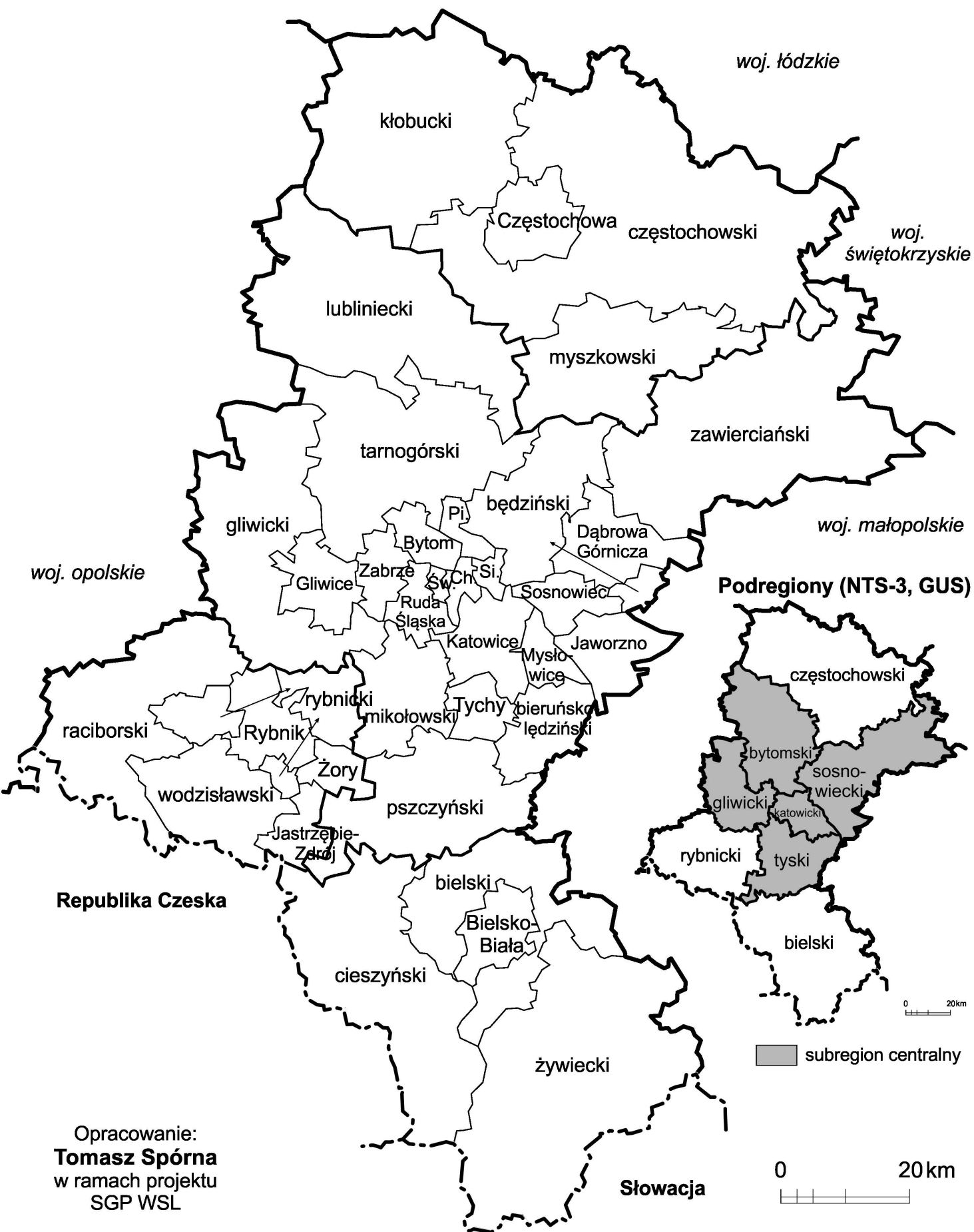
Podział administracyjny podregionu częstochowskiego w 2013 r.

Objaśnienia: **tekstem pogrubionym** – gmina miejska,
kursywą – gmina miejsko-wiejska, **tekstem normalnym** –
gmina wiejska.

Opracowanie:
Tomasz Spórna
w ramach projektu
SGP WSL

Podział administracyjny województwa śląskiego w 2013 r. – powiaty i podregiony

Objaśnienia: Ch. – Chorzów, Pi. – Piekary Śląskie, Si. – Siemianowice Śląskie, Św. – Świętochłowice; tekstem z dużej litery – miasto na prawach powiatu.

Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu badawczego pt.:
„Społeczno-gospodarcze i przestrzenne kierunki zmian regionalnego oraz lokalnych
rynków pracy województwa śląskiego - SGP WSL”
realizowanego w ramach Priorytetu VIII Regionalne Kadry Gospodarki,
Działania 8.1 Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie
Poddziałania 8.1.2 Wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych w regionie,
Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, współfinansowanego ze środków
Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Egzemplarz bezpłatny

ISBN 978-83-61644-41-2

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

